MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Startpagina - Homepage

Op tal van plaatsen in Nederland, België, Noord-Frankrijk en Duitsland zijn nog **oude muurtekens** te vinden op kerken, kastelen, poorten en woonhuizen.

Vanwege hun onduidelijke symbolische betekenis is er maar weinig aandacht geweest voor deze merkwaardige tekens.

Ze worden dikwijls **metselaarstekens** genoemd, maar deze naam doet aan de tekens wel wat onrecht, want het betreft hier zeker niet een soort handtekening van een metselaar. Daar zijn ze veel te groot en te pontificaal voor. Beter is dan de term: **metselteken**.

Op de volgende pagina's zullen de geheimen enigszins onthuld worden, al blijven er veel mysteries over.

De tot nu toe 'ontdekte' metseltekens zijn via de verwijzingen op de volgende pagina's te vinden. Klik op de **landennaam** en volg dan het spoor.

De volgorde van de plaatsnamen is **chronologisch**, dus in volgorde van de zoektochten.

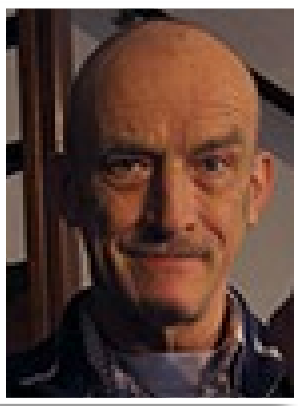
Betekenis en reden van hun voorkomen?

Opdrachtgevers van het bouwwerk (bisschop, abt/abdis, graaf, baljuw, drost, burgemeesters, eventuele edele schenkers/stichters.....) zouden het aanbrengen van een teken verordonneerd kunnen hebben, maar waarom zien we ze dan niet op natuurstenen muren? Lijkt dus minder waarschijnlijk. Metselaars zelf maakten er een gewoonte van, die in de smaak viel bij het brede publiek? Zou kunnen..

De kerk van Ochtezeele (Fr)

De gevel van de **kerk van Ochtezeele** in Friesland geeft goed aan wat met **Metseltekens** wordt bedoeld.

Ben Veldstra

Deze website is in opdracht van **Ben Veldstra** gemaakt**.**

Voor enige globale uitleg over metseltekens in ons land is hier een kort **filmpje**, waarin **Ben Veldstra** door **Jacques van Herten** geïnterviewd wordt over metseltekens:

http://youtu.be/J-Wja8ecCcU

Meer over de, inmiddels overleden, auteur is te vinden door op de foto hiernaast te klikken.

De Metseltekens.nl website is momenteel ook als PDF bestand te bekijken in de **Bouwkundige Kennisbank van Joost de Vree.**

De link hiervoor is:

https://www.joostdevree.nl/m/metseltekens_ben_veldstra

Voor opmerkingen en vragen over deze website

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

De auteur

Geachte lezer, op 16 augustus 2021 is Ben Veldstra overleden, hieronder staat de tekst die hij aanleverde voor de website:

Al geruime tijd speelt bij mij de gedachte om wat meer aandacht en belangstelling te kweken bij de Nederlandse bevolking voor een onderdeel van het culturele erfgoed:

Bovenlichten, snijramen en andere geveltekens.

Ik heb in Groningen biologie gestudeerd (doctoraal in 1979) en daarna gedurende ca 30 jaar als docent in Den Haag werkzaam geweest in mbo en hbo. Inmiddels met pensioen.

Mijn belangstelling voor bovenlichten, snijramen en de gevel(metsel)tekens bevindt zich in de hobbysfeer.

Het is grappig om te merken dat problemen, zoals deze in de biologie voorkomen rond soortafbakening en afstamming (classificatie/taxonomie), ook in dit veld optreden, wat op zich al een leuke uitdaging voor mij is.

Begrippen als evolutie en adaptatie kom je hierin evengoed tegen.

Bovenlichten zijn nog steeds een onderbelicht onderwerp in de architectuur- en kunststudies.

Mijn zoektocht naar boeken, die me iets meer over de stijl van de bovenlichten kunnen vertellen, heeft nog niets noemenswaardigs opgeleverd. Ik moet me behelpen met boeken die gaan over interieurs, meubels en architectuur.

Ben naast zijn voordeur

Het ontstaan van deze website

Ben Veldstra heeft zelf jaren geleden de onderstaande website gemaakt:
https://www.bovenlichten.net/
De website gaat over bovenlichten en snijramen, een voorbeeld van een dergelijk bovenlicht ziet u boven de voordeur van onderstaande foto.
De eerste opzet van de **Metseltekens.nl** is ook in de website te vinden, naar Ben zijn wens is daar in 2018 deze zelfstandige website van gemaakt.

Brielle: renaissancehuis met trapgevel en bovenlicht

Een huis met een ziel

Wanneer huizen nog in het bezit zijn van een bovenlicht, is het voor mij alsof zo'n huis een ziel heeft.

De gevel spreekt!!

Ook al is het bovenlicht van later datum (hier begin 19e eeuw) dan het huis zelf (17e eeuw) dan vormt het een eenheid, die inmiddels al weer zo'n stuk geschiedenis heeft gekregen dat beide het waard zijn om bewaard te blijven.

Brielle, een stad met een rijkdom aan sprekende bovenlichten.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Inleiding 0.1-0

Het functioneren van de inleiding pagina's

Er zijn in totaal 6 inleiding pagina's. Klik op de keuze hieronder om naar de pagina van uw keuze toe te gaan.

Ook kan er via de 'muurankers' naar een eerdere of volgende pagina 'gesprongen' worden.

Metseltekens 0.1-1 . . zijn niet zomaar versiering

-Vaassen: Kasteel Cannenburgh

-Grave: Begijnhofkerk

-Bunschoten: toren

Metseltekens 0.1-2 Wie brachten de kleuren aan en waarom?

-Achtergronden en theorieën rond de tekens

Metseltekens 0.1-3 Kleurstelling

-Kleurstelling van de metseltekens

Metseltekens 0.1-4 Symboliek

-Tekens in steen

Metseltekens 0.1-5 Symboliek

-Tekens in verf

Metseltekens 0.1-6 Symboliek

-Achtergrond symbolen

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Inleiding 0.1-1

Metseltekens zijn niet zomaar versiering

De laatste tijd wordt er wel eens wat onderzoek gedaan naar de herkomst van de metseltekens, die op de muren van torens, kerken, poorten, kastelen en voorname woonpanden voorkomen, maar veel aandacht is er nooit voor geweest en nog steeds niet.

Al moet ik toch zeker 2 namen noemen die voor Nederland wel van betekenis zijn:

Wim H.Th. Knippenberg en **Herman Strijbos**. Beiden hebben belangrijk inventariserend en orienterend werk gedaan.

Lees eerst maar eens verder om te zien wat er met deze metseltekens wordt bedoeld.

Muurtekens in Zierikzee

De ruit op de deuren van de stad

In Zierikzee vond ik op twee van de 3 overgebleven **Middeleeuwse stadspoorten** tot mijn grote verrassing **het ruitmotief**. Wat zou de reden zijn geweest om moeite te doen om ruiten aan te brengen op de voordeuren van de stad?

Was het slechts decoratie of had het een betekenis om de stad te verzekeren van voorspoed en vruchtbaarheid met de gedachte aan een gezond en overvloedig nageslacht en wellicht ook vruchtbare akkers in en rondom de stad?

De tekens zijn in **groen-geglazuurde stenen** uitgevoerd, wat wel meer voorkomt langs de zeekust. In feite waren deze stenen eigenlijk misbaksels t.o.v. het normale bakprocédé.

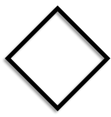
En hoeveel kans maakt de theorie dat we hier te maken hebben met de uitoefening van het recht binnen een bepaald rechtsgebied: **de ban** ?

Zierikzee: Zuidhavenpoort uit de 14e eeuw

In detail: ruit-symbolek op de Zuidhavenpoort te Zierikzee

Het ruit-symboool

Zien we de ruit hierboven opgevuld met groengeglazuurde steen, op de Nobelpoort hieronder zijn de contouren van de ruit (dubbel-concentrisch) aangegeven.

Zierikzee: Nobelpoort uit het begin van de 14e eeuw

Detail van een ruitfiguur op de Nobelpoort te Zierikzee

Het dubbel ruit-symboool

Muurtekens in Muiden

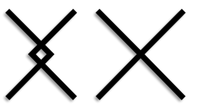
Van Rolde in Drenthe is bekend dat daar de Drost van Drenthe (tot 1688) de rechtspraak uitoefende in het koor van de kerk. Zolang er nog geen stadhuis beschikbaar was, zal de kerk ook onderdak geboden hebben aan de wereldlijke overheid.

Voor de gewone burger in de Middeleeuwen liepen die overheden trouwens toch in elkaar over. Trouwen deed je voor de kerk. Je kerkelijke plichten nakomen was je bewijs van goed gedrag. En zowel de katholieke kerk als de wereldlijke overheid kon tot vervolging en strafvoltrekking overgaan.

Maar heeft zo'n kruis daar eigenlijk wel iets mee te maken?

Maalkruis aangebracht op de middeleeuwse kerkmuur van de NH kerk te Muiden

Hierboven twee vormen van een maalkruis-symbool

Muurtekens in Vaasen - Kasteel 'De Cannenburgh'

Vaassen: Kasteel De Cannenburgh, met de linkerhoektoren kruis-ruit-tekens

Hoek Kasteel De Cannenburgh met resten muurversiering

Op de middeleeuwse kerkmuur(1425) van de St. Nicolaaskerk van **Muiden (N-H)** zien we een maalkruis aangebracht.

Het maalkruis heeft vermoedelijk de betekenis dat het kwade geesten van een gebouw moet weghouden, zodat het beschermd wordt tegen brand, hagel, instorting en ander onheil.

Maar er zijn ook plaatsen, waar je slechts kunt vaststellen dat het vooral om muurdecoratie gaat. De symbolen staan niet meer los, maar vormen een doorlopende patroon. In zo'n geval verliest het zijn symbool-functie.

Het Kasteel De Cannenburgh te Vaassen (gesticht 3e kwart van de 14e eeuw) is een ratjetoe van allerlei stukjes metselwerk, die in de loop der eeuwen het kasteel het uiterlijk hebben verschaft van een eindeloos verstelde spijkerbroek.

In een van de hoeken is nog een stukje middeleeuwse muurrest bewaard gebleven. En daarin zijn kruis-ruit-figuren als muurversiering ingemetseld.

Vermoedelijk zijn juist deze stukjes met ruiten-ornament de oudste muurgedeelten en moeten we ons het hele oorspronkelijke kasteel op deze manier versierd voorstellen.

Muurtekens in Grave

In het vestingstadje Grave is een oude kerk bewaard gebleven die oorspronkelijk werd gebouwd door voor **Graafse begijnen** tussen 1475 en 1500. De achtermuur is gedeeltelijk origineel met daarin ook weer 'versiering' met ruit en daaropstaand een christelijk-kruis-motief in de vorm van een **calvariekruis**, verwijzend naar het kruis op de heuvel Golgotha.

Ook van deze puur christelijke tekens ging destijds een magische betekenis uit, net zo goed als dit sterk speelde rond de relikwieën die elke kerk in bezit trachtte te krijgen. Had je een paar bijzondere relikwieën dan stroomden pelgrims toe vanwege de vermeende wonderdadige krachten, die men eraan toeschreef. En het bracht inkomsten met zich mee.

De tekens op de kerkmuren hadden geen genezende kracht, maar konden wel bijdragen aan het vrijwaren van een heilige plek van onheil.

Grave: muurgedeelte van de oude kloosterkerk uit 15e eeuw

Calvariekruis met dubbele ruit er onder

Muurtekens aan de toren van de Catharinakerk te Bunschoten

Aan weerszijden van de ingang van de gotische kerktoren is tijdens de bouw (in opdracht van de Dompraost van Utrecht rond 1430) een ruitfiguur aangebracht.

De kerktoren van Bunschoten met ruitmotief aan weerszijden van de ingang

Ruitfiguur op de voet van de Bunschoter toren

Ruit met hoek accenten

De ruit is hier wat meer versierd, maar is vast nog beleefd als een ruit.

Bezien we de oorsprong van de ruit, dan is het een vruchtbaarheidsteken dat in haar oorsprong mogelijk nog verband houdt met de **odal-rune** (eigen grondbezit) en/of de **ing-rune** (afstamming). Over verchristelijking van het ruit-symbool heb ik tot nu toe nog niets gevonden. Tenminste geen relatie met een heilige. Wel zie je af en toe het ruitsymbool bekroond met een wijdingskruisje (zie Laurenskerk Rotterdam). En misschien was de betekenis ook niet zo strijdig met de leer van de kerk.

Of er in de 15e eeuw nog steeds gedacht werd aan vruchtbaarheid, weten we niet. Mogelijk smolten de betekenissen van maalkruis en ruit al tezamen tot onhellwerend teken.

Heraldiek

We komen de ruit ook veelvuldig in de heraldiek tegen. Een mooi 15e eeuws voorbeeld is het wapen van Wouw (NB).

We zien hier de ruit afgebeeld in drievoud, wat maximale zeggingskracht betekent.

Aardig om dan ook het wapen van het naburige Bergen op Zoom (1276) er naast te plaatsen met 3 maalkruisen, op dezelfde manier gerangschikt.

Het wapen van Wouw (NB)

Bergen op Zoom: stadswapen in plaveisel

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Inleiding 0.1-2

Wie brachten de tekens aan en waarom?

Op de vorige pagina zijn een aantal mysterieuze figuren op kerkmuren, kasteelmuren en poortgebouwen getoond. Op de pagina's die hier volgen, gaan we daarin nog wat verder, afhankelijk van wat we in het land (en in het ons omringende buitenland) kunnen vinden.

Maar eerst een bespiegeling over de reden en betekenis van deze tekens.

Tot op heden is er nog geen informatie over uit wetenschappelijke hoek, maar we kunnen wel een paar dingen opmerken.

Metseltekens op een Middeleeuwse kasteelmuur

Oosterhout: klooster St. Catharinedal

1. Wanneer?

In Nederland werden deze tekens aangebracht tussen ca 1400 en 1570. Met de komst van de reformatie stopt het. In België en Noord Frankrijk gaat het nog wel wat langer door. Dan worden ook meer woonhuizen in steen uitgevoerd en zien we ze ook daarop verschijnen.

We zien in België het aanbrengen van tekens met een magische betekenis, geleidelijk veranderen tekens die nog enkel ornamentele waarde vertonen en min of meer ontdaan van hun oorspronkelijke betekenis. Die omslag kwam pas na 1550.

Zien we hoe het aanbrengen van tekens op muren begonnen is toen het mode werd tegen het eind van de 14e eeuw, dan zie je haast iets omgekeerds; het lijkt te beginnen als ornament, zoals op de muren van het klooster Ter Apel. De specifieke tekens lijken dan iets later hun intree te doen.

Gotisch runenalfabet

2. Symbolen.

Bij de oudere tekens ontbreekt het gevoel voor symmetrie en lijken de tekens vrij plotseling tijdens het bouwproces te zijn aangebracht. Dit versterkt nog eens het feit dat we met een symbool/functie van doen hebben.

Uit de vreemde plaatsing van de tekens valt op te maken dat het tijdens het bouwproces ineens opkwam dat het een goede zaak zou zijn om zo'n teken aan te brengen. Soms werd hetzelfde teken (het X-kruis) meerdere keren aangebracht.

Soms zijn in de tekens nog duidelijk Germaanse runen te herkennen en soms zijn ze overduidelijk Christelijk.

Maalkruisteken op de stiepel (middenpaal niendeuren)

Niendeuren met kruis op de stiepel

3. Waar zitten ze?

We vinden de symbolen op de toren, op de kerk, op pastorieën, kloosters, kastelen en stadstorens-/muren en soms ook op woonhuizen.

Helaas is niet meer na te gaan of ook op houten gebouwen in die tijd dergelijke symbolen werden aangebracht, maar dit is wel waarschijnlijk, al was het maar in mini formaat. Soms werden tekens ook wel aangebracht in de dakbedekking (pannen of leien).

Op de foto beneden:

Traditional stone fireplace in northern England. The carved St. Andrew's cross in the left hand wooden post was to prevent witches from flying down the chimney, Ryedale Folk Museum, Hutton-le-Hole.

Maalteken aan de schouw (Schotland)

4. De bouwhutten

Er werden veel kerken in die tijd vrijwel gelijktijdig gebouwd. Er is vast veel van elkaar afgekeken. De bouwhut, die aan de ene kerk werkte, verhuisde van lokatie en werkte verder aan de volgende kerk en nam gewoonten omtrent het aanbrengen van metseltekenes met zich mee. Maar de opdracht ertoe moest toch van de opdrachtgevers komen. Deze zagen de eerdere bouwwerken en dachten; dat doen wij ook. In die bewuste eeuw tussen 1450 en 1550 werd het een soort mode, een hype zouden we nu zeggen.

5. De opdrachtgevers

De kerk vormde aanvankelijk het centrum van de macht. Zowel wereldlijke als kerkelijke overheden kunnen ermee een bepaald stempel gedrukt hebben op het gebouw, refereerend aan een bepaalde functie of een bijzondere relatie.

Inmiddels begint voor een enkel teken zich al wel een betekenis af te tekenen; het wapen van de graaf van Horne als logo van de graaf op de toren van Loker (B).

6. Bekendheid bij de bevolking

De aangebrachte tekens moeten een begrip zijn geweest voor de bevolking, hetzij vanwege een magische lading, hetzij vanwege de instituties, die ermee werden aangegeven.

7. Onheil werende tekens

Het bestaan van (kwaadwillende) geesten en demonen werd door de kerk destijds niet ontkend. Men hield er rekening mee. Symbolen waren een manier waarop je kon communiceren met die 'andere' wereld. De toverknoop is daar een voorbeeld van. Maar zouden het toch niet de overheden zijn geweest die van deze symboliek met een bepaalde bedoeling gebruik hebben gemaakt? Of was het de bouwheer/ architect, die bij eventuele rampen niet het verwijt wilde krijgen, dat hij niet al mogelijke had gedaan om het onheil te keren?

En tegenstagen kon je tijdens een eeuw bouwen toch al snel krijgen; verzakking in de slappe grond, brand, stormschade, overstromingen, inzakken steigers, valpartijen, ruzies, geldgebrek.

Er werd gedurende generaties aan zo'n bouwwerk gebouwd. Dan is het ook begrijpelijk dat als het om magische tekens ging dat men af en toe opnieuw een daad wilde stellen met het aanbrengen van een metseltekeen.

Zo bestond er ook het gebruik om met Driekoningen een kruis aan de zoldering te tekenen. Dit werd gedaan door degene die de boon getroffen had in het driekoningenbrood. Deze werd dan met een stuk krijt in de hand op een steol rondgedragen door de kamer. Het kruis dat hij op de zoldering aanbracht, diende dan ook als bescherming tegen ongeluk.

(Zie Stoett: Ned. spreekwoorden en gezegden pag. 24.)

Soms heeft men een **kat** ingemetseld aangetroffen die in de middeleeuwen ingemetseld was. In ons land zijn er al een stuk of 5 bekend, maar in Engeland nog veel vaker. De foto verwijst naar een **kattenmummie** die te Veere in de Grote Kerk gevonden werd.

Het bewijst alleen maar, dat er collectief iets kon gebeuren in de sfeer van afweer tegen kwade geesten, waar de grote meerderheid kennelijk achterstond.

Kattenmummie, ontdekt in kerkmuur te Veere

8. Geen metselaarsteken

Voor een particulier metselaarsteken is vorm en grootte veel te groot. Het zijn geen huismerken. Deze werden op een enkele steen aangebracht.

Een uitzondering lijkt de **Gertrudiskerk** van Workum. Daar treffen we wel een paar **huismerkachtige** tekens aan.

Huismerktekens op de kerkmuur van de Gertrudis te Workum

9. Typerend voor de baksteenbouw

Ook zien we ze alleen in baksteenbouw en niet in natuursteenbouw. Nu kan het zijn dat het baksteenmetselgilde zich onderscheidde van het natuursteenmetselgilde. De eersten waren wellicht iets minder kunstzinnig aangelegd dan hun collega's van het steenhouwersgilde. En ze hadden beschikking over de afwijkend gekleurde bakstenen, waar ze uit kosten oogpunt toch wel iets mee moesten doen.

Toch zet dit alle theorieën, die er zijn over de betekenis van de tekens, weer op losse schroeven. Waarom werden er in de **natuursteenbouw** geen onheilwerende tekens aangebracht? Daar speelden toch net zo goed dezelfde rampen en tegenslagen?

10. Voortgekomen uit de houtbouw

De rechthoekige vormen zijn overigens wel een aanwijzing, dat deze tekens al een geschiedenis in de hout-bouw hebben gekend. Ze doen denken aan de zogenaamde **huismerken**, die veelvuldig in hout werden gekerfd. Dit kerven vereiste rechte lijnen.

Huismerken hadden, als 'handtekening' van de eigenaar, een rechtsgrond. Perceelgrenzen en gebruiksvoorwerpen werden voorzien van het eigenaarsteken.

Maar als we spreken van houtbouw, heb je het ook over **vakwerkhuizen**. Kenmerkend bij vakwerk zijn toch de maalkruismotieven.

Zie de foto van een pand in Frankrijk.

Maar als we spreken van houtbouw, heb je het ook over **vakwerkhuizen**. Kenmerkend bij vakwerk zijn toch de maalkruismotieven.

Zie de foto van een pand in Frankrijk.

Vakwerkhus te Chatillon (Fr)

11. 'Spielerei' van metselaars

Dan hebben we nog de mogelijkheid over dat het simpelweg een soort **spielerei** was van de metselaars, die met afwijkende stenen op eigen initiatief iets deden, waarvan ze wisten dat het wel in de smaak zou vallen van de opdrachtgevers/ gebruikers van het bouwwerk. Dat sluit dan aan bij de magische betekenis ervan.

Aangezien er soms een eeuw of langer over een toren werd gedaan en de generaties elkaar dus opvolgden is het niet zo verwonderlijk om eenzelfde (magisch) teken veel hoger op de toren nog weer aan te treffen.

Momenteel hecht ik zelf het meest aan deze laatste theorie

Ochtenzeele (Fr): kerk met metseltekens

Hoogstraten: St. Jozefpaneel: detail

Dank zij de opmerkingsgave van Jan van Hoek is er iets opvallends te zien op de deur van het woninkje van Maria.

Detail van het paneel

Deur detail

De deur bestaat uit vertikale planken wat gebruikelijk was in de gotische stijl, bezet met vele **spijkers**. De buitenste planken hebben deze spijkers netjes in een rij onder elkaar, maar de middelste planken zijn bezet met minder spijkers. Deze vormen een **drietal X-figuren** boven elkaar. Toeval of bedoeld met zeggingskracht?

Of gewoon de alledaagse praktijk omdat er schuine planken achter zaten. Het blijft gissen.

Het St Jozef paneel te Hoogstraten

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Inleiding 0.1-3

De kleur van metseltekens

Maalkruis te Amsterdam op voormalige stadspoort

11. De KLEUR van de gebruikte steensoorten

Opvallend is dat het materiaal waarmee de tekens gemetseld zijn, steeds een min of meer toevallig bijproduct zijn van de steenbakkerij.

groen

In de kuststreek van Vlaanderen en in Zeeland/Holland, waar de ovens gestookt werden met **zouthoudende tuf**, sloeg op de koppen van de stenen een **groenig glazuur** neer (de kop = de korte kant van een baksteen).

Groengeglazuurde stenen

zwart

In de streken waar sterk ijzerhoudende en daardoor **roodbakken klei** voorkwam, zoals in Noord-Brabant en de Belgische Kempen, ontstonden zwart **gesinterde koppen** bij de stenen die het dichtst bij het vuur lagen. De strek, de lange zijde van de steen, is zelden geheel gesinterd en werd daarom ook bijna niet gebruikt voor ingemetselde tekens.

Zwartgesinterd tussen rode steen

rood

Bij **geelbakkende klei** komen altijd zachter gebakken **rode stenen** voor en daardoor kon men bijvoorbeeld in Woesten in West Vlaanderen rode stenen verwerken in het lichtere metselwerk.

Rode steen op een gele achtergrond

geel

Omgekeerd gebruikte men in Amerongen **gele baksteen** in donkerder metselwerk, maar ook tufsteen. Bij gebruik van rode en gele steen voor de tekens, komt het gebruik van strekken ook meer voor.

Gelige steen tegen rode achtergrond (Asperen)

tufsteen

Natuursteen komen we in het oosten van het land wel eens tegen. De toren van Tegelen heeft zowel tufsteen tekens als baksteentekens.

Natuursteen (tufsteen) ingemetseld tussen baksteen (Weert)

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Inleiding 0.1-4

De soorten van tekens zoals wij die tegenkomen

Deze soorten tekens zijn onder te verdelen in **4 hoofd categorieën, *klik op een keuze*:**

A. De tekens die met **afwijkende kleur baksteen** in muren zijn aangebracht

B. De tekens die als **huismerk** opgevat kunnen worden of als **heraldische wapens**

C. De tekens die in **natuursteen** zijn aangebracht in de bakstenen muur

D. De **geschilderde** tekens.

E. De tekens als **tekeningen** weergegeven

Tekens die met afwijkende kleur baksteen in muren zijn aangebracht

Deze metseltekens zijn we op de vorige bladzijden al tegen gekomen. Ze werden vanaf ca. 1350 tot ca. 1580 in muren van kerken aangebracht en op boerderijen en woonhuizen hielden katholieke eigenaars de gewoonte nog wat langer in stand.

Veel voorkomend zijn het **maalkruis** en de **ruit**. Minder vaak zien we **toverknoop**, **vuurslag**, **hexagram**, **hart** en **calvariekruis**. Ze zijn gevormd met de kopse kant van de steen steevast naar buiten. Voor 1350 had je doorgaans schoon metselwerk, maar al en toe werd een natpatroon toegepast als ornament (zie klooster Ter Apel, kasteel de Cammenburgh te Vaassen, kasteelruine de Merwe bij Dordrecht of een opgaving van een stukje stadsmuur van Londen).

Rond 1580 kwamen de kerken in de noordelijke provincies van de Nederlanden in protestantse handen. Het aanbrengen van dergelijke symboliek paste niet in hun denkkader.

Na 1580 zien we in het katholieke buitenland en in sommige boerderijen in ons land nog wel metseltekens, maar deze hebben dan weer meer een ornamentele waarde. Dit is dan te zien aan de symmetrie waarmee ze werden aangebracht.

Let wel: de naam die we nu aan ieder teken geven, zegt niets over hun betekenis van destijds. De naam slaat hooguit op de vorm of op het teken waarvan het mogelijk is afgeleid.

Maalkruis

Ruit

Vuurslag

Hexagram

Hart

Toverknoop

Toverknoop

ING-rune

Calvariekruis

Tekens die als huismerk opgevat kunnen worden of als heraldische wapens

Op allerlei huisraad en gereedschappen, op gehouwen stenen en op deurposten werden huismerken gekast. Als handtekening in een tijd toen men nog niet schreef. De handtekening kon eigendom betekenen, of een verwijzing zijn naar de persoon die een werk had geleverd (steen gehouwen, of bouwheer gewees t van een bouwwerk). Het bekendste voorbeeld van huismerken als gemetselde tekens in een kerkmuur, vinden we in Workum (Fri). Overigens zijn ze verder erg zeldzaam in bakstenen metselwerk.

Heraldische wapens tref je alleen aan bij adellijke personen of bij kerkelijke of wereldlijke instituties. Zij lieten dit wapen nog wel eens in een muur aanbrengen.

Fraai is het wapen van de Graaf van Horne aan de toren van Loker (BE) en het wapen van Leiden op een hoektoren van de stadsmuur.

Anzegem (Be)

Loker (Be)

Leiden

Tekens die in natuursteen zijn aangebracht in de bakstenen muur

Hier wordt met name gedoeld op de katholieke **wijdingskruisen** en **Latijnse kruisen**, die in natuursteen zijn aangebracht op een bakstenen muur. Ook op de muurtoren Oistenlijck te Leiden komen we een **Latijns kruis** tegen.

Weert

Roermond

Leiden

De geschilderde tekens

De geschilderde tekens treffen we vooral aan op boerderijen en molens. Het zijn katholieke boeren/molenaars, die hun woning/bedrijfspand onder de zegen willen stellen van de Allerhoogste. Als een pand reeds gebouwd is, kunnen er geen metseltekens meer aangebracht worden, want die zijn ontstaan tijdens de bouw. Dan is het schilderen van de gewenste tekens de enige mogelijkheid om ze alsnog aan te brengen.

Hoe oud het schilderen van zulke tekens is, is niet meer goed na te gaan. Mogelijk ontstond het in de 19e eeuw.

De aard van de tekens, een **Latijns kruis** of **Calvariekruis**, kunnen niet echt uitsluitsel geven.

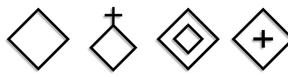

Calvariekruis

Latijns kruis

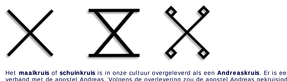

Latijns kruis

De tekens als afbeelding weergegeven

Ruit

Maalkruis

Het **maalkruis** of **schuinkruis** is in onze cultuur overgeleverd als een **Andreaskruis**. Er is een verband met de apostel Andreas. Volgens de overlevering zou de apostel Andreas gekruisigd zijn op een dergelijk schuinkruis.

Het was gebruikelijk in de oude kerk dat men martelaren afbeeldde met hun folterwerktuig(en). Het opvallende met betrekking tot Andreas is dat Middeleeuwse afbeeldingen met het schuinkruis alleen in Noord-Europa gemaakt werden. In Italië kwam het schuinkruis pas tegen 1600 in zwang.

Kennelijk had de kerk juist in deze streken behoette om een krachtig Germaans teken te adopteren, omdat het onuitroeibaar bleek en zich overal bevond. Mensen geloofden heilig in de kwaadwerende werking ervan. Om het voor de kerk acceptabel te maken, verzon men de legende van Andreas erbij.

Combinatie ruit en maalkruis

Toverknoop

Hart en combi met ruit

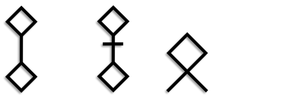
Hagal-rune

Vuurslag en combi met maalkruis

Odal-rune

ING-rune

Hexagram

Latijns kruis of calvariekruis

Geploegde akker

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Inleiding 0.1-5

Tekens in verf ter bescherming op:

A. Boerderijen

B. Molens

C. In leisteen op een kerk

In de omgeving van Leiden, in het Rijnland, maar ook her en der in het Delflandse, zien we op een aantal oude gebouwen geverfde christelijke symbolen. Deze bestaat dan meestal uit een **Latijns kruis**, of **calvarykruis**, soms vergezeld van een **hart-teken**.

Doorgaans betreft het hier boerderijen en molens. We gaan er voorbeelden van zien. Het zijn met name katholieke boeren en molenaars, die deze tekens aanbrachten.

Om te beginnen enkele voorbeelden van de tekens boven de ramen van de melkkelder, waar boter en kaas werd gemaakt.

Het gezegde dat hierbij is overgeleverd: *dit teken weert de duivel van melk en zuivel.*

Vreemd, dat er hier drie **kruisen** op rij zijn, terwijl er maar 2 boven een kelderraam zitten.

Kennelijk is de drang tot het maximale effect, wat 3 x betekent, sterker dan de band met de kelder.

Hoogmade: diverse boerderijen welke voorzien zijn van geschilderde tekens

Boerderij a.d. Bosksade te Hoogmade: in 2002 gesloopt. En herbouwd te Arnhem

Boerderij a.d. Bosksade te Hoogmade, nu in Arnhem: detail melkkelder

Ook bij deze oude boerderij te Hoogmade aan de Kromme Does kunnen wij het geschilderde teken boven de melkkelder aantreffen.

Fraai gelegen aan de Kromme Does

Hoogmade: Bospolderweg 4

Hoogmade: Bospolderweg 4 in detail

Boven: wat deze boerderij aan de Bospolderweg te Hoogmade zo extra bijzonder maakt, is het schitterende Renaissance-metselwerk boven de voordeur.

Deze oude foto kreeg ik toegestuurd van dhr. A. Kroger. De locatie is onbekend, behalve dan de vermelding dat deze **krukboerderij** staat/stond aan de Hollandse IJssel.

Boerderij aan de Hollandse IJssel

Tekens in verf op boerderijen

Zoeterwoude: Zuidbuurtseweg 48

De **Latijnse kruisjes** bevinden zich boven elk van de kelderraampjes.

En midden in Zoeterwoude-dorp bevindt zich ook nog een oude **krukboerderij**, zomers verschuilen in het groen, maar ook hier met opvallende **kruisjes** tegen een witte achtergrond.

Oud Ade: de Moppenhoeve

Heer in Oud Ade is een groot **calvarie kruis** met zwarte verf geschilderd tussen de raampjes van de melkkelder in. Zie detail foto's onder.

Oud Ade: de Moppenhoeve

Lisse: Loosterweg-noord 6

Een herenboerderij met voorname uitstraling. Door het vele overschilderen is de berg bijna over het **Latijnse kruis** heengegroeid.

Rotterdam: 's Gravendijkwal

Ook hier in een vrij moderne latei zijn toch weer **kruisjes** aangebracht. Gaan we ervan uit dat dit fabrieksmatig is geproduceerd, dan is het maar de vraag of er wel een link is met de geschilderde tekens.

Boven: **Woerden: Willemshoeve**

Wat verder weg van het Rijnlandse, maar evengoed stroomt de Oude Rijn ook door Woerden. Op een plek aan de gevel is een **kruis** geschilderd.

Boven: **Schipluiden: hoeve de Abbestee** (Tramkade 30)

Vergelijken we de schilderij van de Abbestee met die van Lisse hierboven, dan kunnen we ook begrijpen hoe die wat vreemde vorm van Lisse moet zijn ontstaan.

Schipluiden: Hoeve Bouwlust (Tramkade 25a)

Voorgevel en zijgevel zijn van verschillende ouderdom. Toch zien we dat op beide gevels gepoogd is om de traditie van het schilderen van **kruisjes** hoog te houden.

Leiden: **Vlietweg 30**

Helaas niet zo goed zichtbaar vanaf de openbare weg, maar wel indrukwekkend kammer je het juiste plekje vindt om een foto te maken.

Stompwijk: Meer- en Geerweg:

Aan deze polderweg rond de Zoetermeerse meerpolder tag tot voor kort een boerderij, die inmiddels is afgebroken.

In top van de voorgevel zagen we nog het restant van een **Latijns kruis**.

Stompwijk: boerderij

Ook in deze stijl komt het nog voor dat een boer het **Latijnse kruis** (met corpus) aan zijn gevel aanbrengt, zoals hier in Stompwijk.

Tekens in verf op molens

Op molens die gerund zijn door katholieke molenaars, treffen we ook zulke geschilderde **afweerkruisen** aan. Soms zelfs aan alle kanten. Ze zouden helpen tegen blikseminslag en stormschade en ander onheil, wat een molenaar kon treffen.

Rijpwetering: zwart geschilderde symbolen.

Boven links: de Moppemolen in Rijpwetering is voorzien van een **calvarie kruis**.

Boven midden en rechts: de Akkerslootmolen met een **Latijns kruis**.

Boven: **Rijpwetering met de Waterloosmolen.** De Waterlooosmolen heeft ook een fraai klompenrek met daarin een geschilderd Latijns kruis.

Roelofarendsveen:

De Veendermolen te RAV.

Boven: **Warmond's Broekdijkmolen** aan de Kagerplas met een geschilderd **Latijns kruis.**

Afweerkruisen op kerken

Maastricht: Sint Servaaskerk

Op deze oude vooroontgose foto is de **St. Servaaskerk van Maastricht** te zien met twee opvallende prijken op het dak. (De foto ontdekt dankzij spitetmedewerker van Jet Bartelet.)

De variatie in dit soort tekens, met name ook in België, maakt dat we aan **calvarie kruisen** mogen denken. Toch neemt dit niet weg dat er ongetwijfeld nog een andere betekenis aan gehecht is, bijv. om ploten te bewegen om nerjes om de torens heen te vliegen.

Deze zijn, zo heeft navraag geleerd, niet geschilderd, maar in een andere kleur in aangebracht.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

01.1-6a Ruit en Hexagram

Achtergronden van (*klik op*) de tekens:

A. De Ruit
B. Hexagram
C. Vuurslag
D. Het maalkruis/schuinkruis
E. Hart
F. Toverknoop
G. Donderbezem
H. Calvariekruis
I. Odalrune

A. De Ruit

De ruit is een bijzonder populair teken door alle tijden heen. Misschien het allermeest bekend via het kaartspel. Misschien kunnen we er achter komen hoe dat komt.

In de late Middeleeuwen (vanaf ca. 1350) ontstond in de kring van het 'metselgilde' behoefte aan het toevoegen van tekens aan het metselwerk. Een van deze tekens is de RUIT. We komen hem veelvuldig tegen. Ik toon er even een aantal van her en der uit het land.

Kruiningen

Dongen

Zierikzee

Workum

Rotterdam

Bergen op Zoom

Renesse

Borculo

Alphen (NB)

Mozaiekvloer uit 3e eeuw B.C. Op Kreta

Laten we de geschiedenis maar eens induiken.

De Ruit is al een zeer oud zinnebeeld en stamt voor zover is na te gaan al uit zeer vroege culturen. Uit de Oekraine zijn voorwerpen van ca. 15.000 jaar B.C. met daarop duidelijk zichtbaar de ruitfiguur. Van 5000 B.C. is de ruit gecombineerd met de spiraal. Op megalieten (= prehistorische grote stenen, door mensen geplaatst en/of bewerkt) in Engeland zijn al van 2000 B.C. inkervingen van spiralen en ruiten gevonden.

Op nevenstaande foto, die ik op Kreta gemaakt heb, is te zien hoe de 'ingedeukte' ruit-figuur ontstaat doordat cirkels aan elkaar grenzen. Deze mozaiekvloer is uit de 3e eeuw voor Christus en is gevonden in Chania (het oude Kydonia) en overgebracht naar het plaatselijke museum.

Links en rechts: De ruit op aardewerk uit de Minoïsche tijd van voor 1300 B.C.

Kreta

In de Minoïsche tijd (2000-1300 BC) was **Kreta** al een smeltkroes van culturele invloeden van diverse kanten uit het Middellandse Zee-gebied: het Noordelijke vasteland (Griekenland, Italië), Egypte, Mesopotamië, Iran, Voor-Azië, Noord Afrika....

Veel van de vaarroutes liepen langs het eiland en met het uitwisselen van goederen en personen (slaven!!) droeg men niet alleen de ornamentiek over maar vast ook wel iets van het gedachtengoed, dat er achter stak.
Knappe handwerkslieden gaven er vorm aan een eigen Minoïsche stijl.

Bij de Kretenzische symboliek moeten we ons eigenlijk steeds afvragen: is dit inheems origineel of is dit overgenomen van elders.

De musea van het eiland hebben veel bijzondere en soms echt heel leuke kunstvoorwerpen uit die oude Minoïsche tijd. Helaas mocht er nog veel niet worden gefotografeerd om reden van: *not yet published.* Je zou toch denken: daar werk ik als fotograaf dan even aan mee, maar zo'n museum denkt kennelijk toch anders.

In de Middeleeuwen komt de ruit zeer veelvuldig voor op meubels, gebruiksvoorwerpen, sieraden, borduurwerk.

Rond 1500 komt **het kaartspel** (met ruit, hart, klaver en schop) in **Frankrijk** tevoorschijn met dus als één van de tekens: de rode ruit. Als gevolg van de populariteit van dit spel behoort het nu wereldwijd tot de meest bekende symbolen. Maar wat valt erover te zeggen?

Hoewel de geleerden het er niet over eens zijn ben ik van mening dat alle vier tekens met vruchtbaarheid van doen hebben. De zwarte hebben betrekking op de groei van het gewas (**klaver**) en het omspitten/ploegen van de aarde (**schoppen**). De rode hebben dan betrekking op de mens: liefde (**hart**) en voortplanting (**ruit**).

Jacoba van Beieren

De ruit als vrouwelijk symbool

Er is een duidelijk verband met vrouwelijkheid aangetoond. De wapenschilden van vrouwen hadden in de Middeleeuwen vaak een ruitvorm. Gehuwde vrouwen hadden soms ook wel een ovale vorm (pas vanaf de 17e eeuw). Zo heeft ook Jacoba van Beieren (1401-1436) een ruitvormig schild. Op de prent links en rechts zijn de wapenschilden nog al verschillend, lijkt het wel, maar dit kan te maken hebben met haar verschillende huwelijken.

Jacoba van Beieren

Mooi voorbeeld in **Delft** (zie foto onder): boven de ramen van het Gemeenlandshuis aan de Oude Delft zien we een mannelijk wapenschild links (omkranst door een keten van het Gulden Vlies) met een vrouwelijk wapenschild rechts. Gezien het tijdstip van de bouw moeten deze hebben toebehoord aan Karel de V en zijn gemalin Isabella van Portugal.

De wapens van de adel zijn in de Franse tijd in ons land (bijna) overal gladgeschaafd in het kader van vrijheid gelijkheid en broederschap. Dat is dus ook hier gebeurd.

Gemeenlandshuis te Delft

Ook de uithangbordjes van vroedvrouwen hadden een ruitvorm.

Er wordt bijna niet meer aangetwijfeld dat de ruit van oorsprong een **vruchtbaarheidssymbool** is geweest. De ruit kan men hoogstwaarschijnlijk al van ouds interpreteren als een gestyleerd vrouwelijk geslachtsorgaan.

Het aanbrengen van een ruitmotief had in oorsprong dus op het oog om goden te smeken om de bewoners/gebruikers nageslacht te geven. Deze betekenis is in de latere Middeleeuwen al sterk afgezwakt en het laat zich raden hoe ver in de tijd de gedachte aan vruchtbaarheid de ruit nog vergezeld heeft.

Vroedvrouwenbordje te Gouda

Heraldiek

Ook verder in de heraldiek komen we de ruit al wel tegen. Als symbool op het wapenschild. In de ruïne van de kerk van **Warmond** trof ik een zerk aan uit 1398 van ene Jacob van Woude. Hij was edelman en ridder en woonde op het slot Woude in de buurt van Warmond. Mogelijk is het later verdwenen dorp Jacobswoude nog wel naar deze man genoemd. Hieronder een deel van de kolossale zerk, bedekt onder herfstblaadjes.

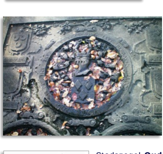
Grappig is hier het helmteken van de twee geheven handen met gebalde vuisten: een gebaar dat je maakt als je gewonnen hebt.

Op het schild treffen we drie ruiten aan.

Hieronder zien we een grafzerk van een dame, die uit de bastaard-verbintenis is voortgekomen. Dit was destijds geen schande, maar het werd in het familiewapen aangegeven met een schuine balk.

Grafzerk van vrouw met ruitvormig bastaardwapen.

De diagonale balk is daarvan het teken.

Warmond: grafzerk van Jacob van der Woude.

Stadszegel **Oudewater** (Utr)

Het oudste zegel van de stad Oudewater uit de tijd dat het stadje bij Utrecht hoorde, dus van voor 1280 laat ons een ruit zien met daarbinnen een bloemfiguur met 4 blaadjes.

Stadsmunt van **Sluis** (Zeeuw Vlaanderen)

Op een munt, geslagen te Sluis in de 15e eeuw, zien we de ruit. Binnenin de ruit lijkt, net als te Oudewater, zich een bloemmotief te bevinden.

Mogelijk duidt dit toch in de richting van een symbool dat met de toenmalige overheid te maken had. zie ook het gebruik als metselteken op torens, kerken en poorten.

Voorchristelijke oorsprong

Evenals het maalkruis stamt ook de ruit uit de voorchristelijke tijd. Ook bij dit teken kon de kerk er niet onder uit om het te adopteren.
Dit wordt b.v. duidelijk door het **wijdingskruisje** dat centraal in de ruit werd geplaatst of boven aan het teken werd vastgeplakt.
Dat we het teken ook meermalen op kerkmuren aantreffen, kan er op wijzen dat de betekenis in die tijd al ruimer genomen werd. Mogelijk had het meer en meer een heilbrengende betekenis gekregen.

De RUIT maakt deel uit van de oudere Germaanse Futhark runenrij, de INGrune eronder is een latere vorm ervan.

De ruit en de ING-rune

De ruit komt ook voor in de Germaanse runenrij als de ING-rune, in geschreven taal staat hij voor de klank ***ng***. Deze rune houdt verband met vruchtbaarheid en afstamming.

We zien het woord –ing (of -ink, inga) nog als **achtervoegsel van geslachtsnamen**: b.v. Meijering: tot de familie Meijer behorend, van Meijer afstammend. Vergelijk ook het Duitse Enkelkinder (= kleinkinderen).

Eindigen veel namen in Saksische streken (Twente/Achterhoek) op ing/ink, in Friesland zien we meer -inga: b.v. Hottinga, Spanninga.

Op basis hiervan moeten we aannemen dat naast vruchtbaarheid (op de toekomst gericht) ook de afstammelingen (verleden) met het Ruitmotief een verbinding hebben. Het draait om de hele familie, sibbe of clan.

We zien dat in Schotland de ruit op de kleding verband houdt met tot welke clan men behoort. Maar of die ruit ook enig verband houdt met het ruit-teken , zoals wij dat nu beschouwen, durf ik geen uitspraak over te doen.

Ruitteken op kerkmuur te Grave, met centraal een wijdingskruisje

De ruit op de stadspoort

Maar we treffen de ruit ook aan op kerken en stadspoorten. Eigenlijk wel op elk type baksteenmuur in de late Middeleeuwen.

Op de foto hiernaast van de Zierikzeese **Zuidhavenpoort** zien we het **ruitsymbool** in een veelvoud op de poort.

Heeft een teken dan nog betekenis of is het ornamenteel bedoeld?

Dubbele ruit op Nobel-poort te Zierikzee

Grondbezit?

Een wel wat vreemde en heel onwaarschijnlijke afleiding van de Ruit trof ik aan in een oud boekje: **Friesche Eigenerfdenwapens** door G. Gonggrijp (1941). Het is ook wel op Internet te vinden.

Daarin vermeldt de schrijver het volgende:

Ruit

De levering van onroerende zaken geschiedde in den Frankisch-Germaanschen tijd in het openbaar op een terechtzitting, d.w.z. in het bijzijn van omstanders en met symbolen. Deze symbolen zijn zeer lang blijven bestaan: ook de laat-middeleeuwsche rechtsbronnen worden daardoor gekenmerkt. Het langst bleven zij bestaan op het platteland.

*Tot de symbolen bij overdracht van het goed behoorde het uitsteken of overgeven van **een graszode**). De graszode werd ruitvormig gestoken met de spade. De ruit in de Friesche wapens (en waarschi)nlijk ook elders) zou alzoo een graszode voorstellen, dus **grondbezit** symboliseeren, met name grasland) en zou dus duiden op het almenderecht (de almende = de gemeenschappelijke grond rond het dorp, ook wel mark, hemrick of meente genoemd).*

Merkwaardig is echter dat de ruit in de Friesche wapens dzz. nimmer groen gekleurd werd aangetroffen. Vermoedelijk duidt zij op grondbezit in het algemeen).

Een wapen Cammingha heeft in goud een zwarte kam (Cammingha) vergezeld van drie blauwe ruiten, 2 en 1.

In de Friesche wapens komt de ruit zeer zelden voor, vermoedelijk omdat er tal van andere mogelijkheden zijn om het erfgoed beter aan te duiden.

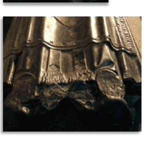
Deze (zwakke) uitleg wijkt toch wat af van het idee dat de ING-rune vooral een **familie- of sibbeteken** is. Maar betekenissen kunnen verschuiven en hebben dat m.b.t. de ruit ook vast wel wat gedaan. Maar wie een graszode uitsteekt krijgt automatisch een vierkante vorm. Dus of dat bewust een ruit was, betwijfel ik.

Utrecht: de ruit op bisschopskleding

In de **Domkerk** bevindt zich het praalgraf van Guy van Avesnes. Het is tijdens de beeldenstorm in de 16e eeuw zwaar toegetakeld. De beide vogels(?) aan het voeteneind zijn zelfs de kop afgeslagen.

Op de uiteinden van de smalle stola (met franje aan de uiteinden) die (bij een staande persoon) bijna tot op de grond reiken, zien we **ruitsymbolen**.

Bisschop Guy van Avesnes: detail van de stola.
Aangezien aan elke onderdeel van de kleding van een bisschop ongetwijfeld een bepaalde betekenis wordt toegekend, zal dat ook het geval zijn met deze ruitversiering, neem ik aan.

Het is nu alleen een zoektocht om uit te vinden wat dat in dit verband te betekenen heeft.

Praalgraf in de Dom

In de bovenlichten

Naar mijn waarneming komt in de bovenlichten het ruitmotief zeker zo vaak voor als de levensboom. Het is een zeer populair symbool. Het beperkt zich ook niet tot de bovenlichten, maar we treffen het op muren, deurposten, geveltoppen (= makelaars), stiepels, huisraad, vloeren, heraldische wapens enz.

Vaak wordt de Ruit gecombineerd met het Maalkruis (zie daar) of met de Zon/Krans.

De voorbeelden zullen het wel duidelijk maken. Vanuit het lijnenspel kan dan de ruit ontstaan.

De 'ingedeukte' ruit

Nogmaals de 'ingedeukte' ruit

Combi met maalkruis

Leiden: Rapenburg

Achter de ruit gaat een maalkruis schuil

Amsterdam: ruiten flankeren een krans

Combi van ruit met krans en maalkruis

Ook in de 20e eeuw is hier in Leiden nog voor de ruit gekozen

De ruit, gevormd uit roeden die met kralen bezet zijn (1e kwart 19e eeuw)

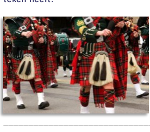
Wij zien hier de ruit voorkomen in verschillende vormen. De ruit in het kaartspel heet in het Engels diamond (diamant).

We kunnen er wel van uit gaan dat de oude betekenis(sen) in de 19e eeuw al niet meer leefden onder de mensen. Het frappante is enkel dat het teken op zich steeds opnieuw weer opduikt.

De **Schotse ruit** past niet in deze traditie. Deze vindt zijn oorsprong in de geruite kleding van de Kelten. De weefpatronen waren al in China bekend in 3500 B.C.

In Schotland had eerst elke regio zijn eigen patroon, later werd het een **clanteken**. Elke clan kon zich onderscheiden met zijn eigen ruitpatroon. Op deze manier kreeg het een heraldische waarde.

Maar dit staat geheel los van de ruit, zoals wij die kennen, die zijn oorsprong in het ING-rune-teken heeft.

De kilt wordt ook graag gedragen door de spelers van de doedelzak.

B. Het Hexagram

Leiden

Vlissingen

Eecke

Braine-le-Chateau

Gent

Herentals

Waalwijk

Gent

Zonhoven

Het **hexagram** is de zespuntige ster, opgebouwd uit twee over elkaar geschoven driehoeken. De driehoek met de punt omhoog wordt vaak als mannelijk aangeduid, de driehoek met de punt omlaag zou dan de vrouwelijke tegenhanger zijn.

We zien het teken op middeleeuwse muren al in de 16e eeuw. Over de origine bestaan veel theorieën. Er is een relatie met het Judaïsme. Er zijn aanwijzigingen dat deze sterfiguur al heel lang bestond binnen de Joodse cultuur.

Voorts zien we het teken in de christelijke middeleeuwse kerk. Mogelijk overgenomen van Joodse bronnen.

Daarnaast is het ook een magisch teken binnen het occultisme en het Hindoeisme. Aangezien het een teken is dat met een passer eenvoudig te construeren valt, is het logisch dat het in diverse culturen los van elkaar opduikt.

Omdat het makkelijk te construeren is met een passer, kan het makkelijk in meerdere culturen zijn oorsprong hebben.

De Davidsster wordt algemeen herkend als Joods symbool en het gebruik ervan begon in de Middeleeuwen, hoewel het religieus gebruik al veel eerder ontstond. Er is bij een archeologische opgraving in Galilea een boog van een synagoge ontdekt met daarop een Davidsster. Deze boog moet al dateren van de 3e of 4e eeuw na Chr.

In Christelijke kerken komen we het hexagram ook tegen. De oudste vondst is op een Codex *(boek) met een masoretische tekst (de Leningrad Codex) van 1008.

In Winchester is een hexagram ontdekt op een overkapping van het koorgestoelte van circa 1308.

In Noord Yorkshire bestaat nog een folkloristische zwaardendans. Bij deze dans wordt een groot hexagram, gemaakt van takken, gebruikt en rond het hoofd van een persoon gelegd. De verklaring die men er dan nog bij geeft is dat het het kwaad zou weren. Zie de foto's hieronder.

In het Occultisme wordt het hexagram gebruikt in ceremoniën. Men kent er een magische betekenis aan toe. Hij wordt ook wel de **ster van Saturnus** genoemd of het **zegel van Salomo**. Ook in de Arabische mystiek kende men het teken als het zegel van Salomo.

En dan is er nog de link met de Vrijmetselarij. Deze orde claimt haar oorsprong gekoppeld aan de tempelbouw van koning Salomo.

C. De Vuurslag

Poppel

Rumbeke-kasteel

Delft

Rumbeke-kasteel

Braine-le-Chateau

Poppel

Alveringhem

Oosterhout

Gent-St Baafs

Muurteken in Delft

Op een zijmuur van een oud pand in het centrum van Delft zien we een teken dicht tegen de dakgoot. Zie foto rechtsboven. Ik heb het nagetekend, zoals ik denk dat de vorm is. Het blijkt een **vuurslag** te zijn in combinatie met een **maalkruis** (= schuinkruis).

IJzeren vuurslagen

Vuur maken
Allereerst is er licht brandbaar materiaal nodig, geschikt om als **'tondel'** te dienen: b.v. geprepareerde tondelzwam of verkoold lisdoddepluis.

Voor het creëren van warmte gebruikt men - in dit geval - een **vuurslag** en een stuk **vuursteen**. Het is van belang dat de vuurslag gemaakt is van koolstofrijk ijzer. Tevens dient de vuurslag na het smeden te worden gehard.
Dit is van belang om goede vonken te krijgen die lang genoeg gloeien om het tondel aan te steken.
De vuursteen moet een scherpe rand hebben om de vuurslag langs te slaan. Hoe kleiner het rakingsvlak hoe meer energie er vrij komt en hoe groter de kans op een vonk.

Het maken van vuur begint met de voorbereiding. Het brandhout moet worden klein gehakt tot aanmaakhout en klaargelegd worden bij de vuurplaats. Uiteraard dienen ook de overige materialen klaar liggen zodat wanneer het tondel gloeit men snel kan handelen.

Men legt een stukje tondel op de vuursteen dicht bij de scherpe rand. Vervolgens slaat men met een rechte beweging langs de vuursteen waarmee de vuursteen net geraakt wordt. Bij een goede techniek, gereedschap en tondel zal er binnen één of enkele halen een vonk op het stuk tondel zijn gevallen. Het tondel zal hierdoor beginnen te gloeien.

Op dit schild, hier links, zijn 3 molensteenkruisen afgebeeld met centraal een vuurslag.
Maalstenen van een molen hebben een centraal ijzeren beslag.
Dat zijn deze molensteenkruisen.

Wapen Molier met vuurslag

De munt, die hieronder staat afgebeeld is een Tourse, geslagen in begin 14de eeuw te Tour (TVRONIS CIVIS (linkerkant).
Mogelijk is hij geslagen in de tijd van Philips IV "de Schone" van Valois (koning van Frankrijk).
Verder staat er op de munt:
AZ: + PhILIPPVS° REX ;
met op de buitenrand: + BNDICTV: SIT: NOmE: DNI: nRI: DEI: IhV. XPI. *(bron: Bohemond)*

Links is een vuurslag afgebeeld met nog een paar andere tekens. Het bovenste kan een kalvariekruis zijn, waarbij het maltezer kruis op een driehoekig voetstuk staat met daaronder 3 bollen (?), maar het kan er ook wel los van staan. Langs de rand zien we franse lelies.
Rechts zien we zowel centraal een kruis als ook bovenin.

Munt uit tijd van Philips de Schone: 15e eeuw

De vuurslag is als symbool door de **Bourgondische hertogen** ingevoerd. Men weet dat het halssnoer van de Orde van het Gulden Vlies samengesteld is uit vuurslagen en keien. Beide worden gestyleerd weergegeven. Ook het Andreaskruis komt wel in de keten voor en verwijst naar de beschermheilige van de Orde v.h. Gulden Vlies.

De vuurslag treft men ook als teken aan op munten vanaf de Bourgondische tijd.

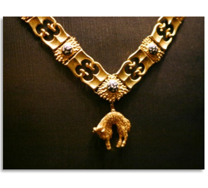

Philips-daalder

Philips II

Op deze daalder uit de tijd van koning **Philips II** zien we aande keerzijde (rechts) de **vuurslagen**, die herinneren aan het Bourgondische recht.
Onder aan het wapenschild hangt het teken van het gulden vlies.

Keten van het Gulden Vlies

Militaire Willemsorde

In onze Militaire Willemsorde zien we ook de vuurslag in het midden van de medaille.

Militaire Willemsorde

Zo schijnen ze ook als versiering in bouwwerken voor te komen, zoals op gewelf- en balksleutels in het stadhuis van Damme.
Ook kunnen ze vergezeld zijn van maalkruisen en verwijzen dus naar het Bourgondische huis.

(gegevens vuurslag: Geert Hoornaert: Metseltekens in Westvlaanderen en Noord-Frankrijk)

Stadhuis van Damme: stenen ornament

Is er een link met Bourgondië?

Ik verwacht dat de link met Bourgondië geen stand houdt en ga er vanuit dat er sprake is van een **teken tegen blikseminslag:** een onheilwerend kruis geplaatst over een vuurslag.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

01.1-6b Maalkruis

Achtergronden van (*klik op*) de tekens:

A. De Ruit

B. Hexagram

C. Vuurslag

D. Het maalkruis/schuinkruis

E. Hart

F. Toverknoop

G. Donderbezem

H. Calvariekruis

I. Odalrune

D. Het maalkruis of schuinkruis

Spielerei of toch iets meer?

Kunnen we misschien toch iets meer te weten komen over het waarom van die geheimzinnige tekens in middeleeuwse bakstenen muren?

Het begon voor mij allemaal hier in Muiden bij de Grote kerk. Daar zag ik voor het eerst een **Andreas-kruis** gemetseld op de muur van het koor van de kerk. Met de kopse kant van bakstenen was er een patroon in afwijkende kleur zichtbaar.

Heeft deze kerk dan ook iets met de apostel Andreas te maken gehad? Mijn interesse was gewekt. Destijds leverde een zoektocht op internet nog niet meteen iets op.

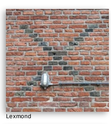
Maar gaandeweg door het land reizend trof ik er steeds meer. Alleen al in ons land zijn het er ettelijke tientallen. Hier onder zie je al wat voorbeelden, verspreid in het land op kerken, torens, kastelen, abdijen en boerderijen.

Muiden

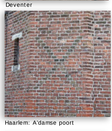
Deventer

Lexmond

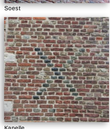
Soest

Haarlem: A'damse poort

Minnertsga

Kapelle

St Agatha

Hemmen

St. Andreas

Andreas

et **maalkruis** of **schuinkruis** is in onze cultuur overgeleverd als et **Andreaskruis**. Er is een verband met de apostel Andreas. olgens de overlevering zou de apostel Andreas gekruisigd zijn op een dergelijk maalkruis.

et was gebruikelijk in de oude kerk dat men martelaren Beeldde met hun folterwerktuig(en). Het opvallende met etrekking tot Andreas is dat Middeleeuwse afbeeldingen met et maalkruis alleen in Noord-Europa gemaakt werden. In Italië kwam het schuinkruis pas tegen 1600 in zwang.

onnelijk had de kerk juist in deze streken behoefte om een rachtig Germaans teken te adopteren, omdat het onuitroeibaar leek en zich overal bevond. Mensen geloofden heilig in de waadwenende werking ervan. Om het voor de kerk acceptabel te aken, verzon men de legende van Andreas erbij.

st teken moet wel zijn: de oude **Gebo-rune,** een heilig en achtig symbool bij de Germanen.

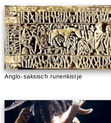
Runenalfabet.

De Gebo-rune

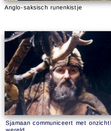
De Gebo-rune staat voor de G-klank en houdt verband met: geven, geschenk, offeren. Dat dit een bijzonder sterke werking had bij de bevolking zal ongetwijfeld te maken hebben gehad met de spirituele beleving, dat je de goden kon smeken om het oneheil te weren. Een bede om je heil en geluk te schenken.

De mensen wisten niet waarom en hoe het oneheil over je kwam: ziekten, missgisten, branden, waanzin, dood.. Via symbolen kon je je richten op die onzichtbare machten, die daar toch verantwoordelijk voor werden geacht. (Andere manieren waren toverspreuken en rituelen). In de gemeenschap was het van oudsher de priester/sjamaan die de heilige gebruiken kende en toepaste als het nodig was.

In de Germaanse symboliek verzinnebeeldt het maalkruis, i.c. de **Gebo-rune**, een sterke magische kracht. Het teken bleef door mensen gebruikt worden als bescherming tegen het kwade, tegen boze geesten, demonen en oneheil.

Anglo- saksisch runenkistje

Sjamaan communiceert met onzichtbare wereld

De runen zijn in een ver verleden overgekomen via handelscontacten met de **Etrusken** in Noord-Italië. Bij de Midden-Europese volken bleef de heiligheid van de afzonderlijke tekens wel zo groot, dat ze gerekend werden tot het domein van de **priester/sjamaan**, maar toch zien we ze gebruikt worden om er woorden mee te schrijven. Vergelijk het Chinese schrift, waarbij ook een teken verband houdt met een heel begrip.

Runen werden op houten staafjes gekrast en die kon de priester werpen. Vervolgens kon hij, net als bij Tarot-kaarten, er de toekomst uit aflezen. Geen wonder dat de tekens lange tijd met een heiligheid omgeven waren.

Van uit onze streken is nauwelijks origineel tekstmateriaal in runenschrift overgeleverd. In Nederland kennen we slechts 22 korte inscripties. In Skandinavie kwam het in de loop van de tijd er wel van dat de runen gebruikt werden als een schriftelijk communicatie-medium waarmee langere teksten gemaakt konden worden. Of dat hier ook in gang gezet is geweest, maar verloren is gegaan wanneer enkel hout of perkament werd gebruikt? Wie zal het zeggen. Al in de 9e eeuw begint het runenschrift verdrongen te raken door het Latijnse schrift.

Van een stuk of wat runen, waaronder dus de Gebo, werd ook in de christelijke tijd nog lang in de beschermende kracht ervan geloofd.

Stiepelteken op nienduer in Twente

Muuranker met smidstekens

Dit teken tref je niet alleen aan op de oude bakstenen muren, maar vaak ook op muurankers, als bescherming tegen bliksemslag. Het onweer werd ooit gezien als manifestatie van de god **Donar**.

En uitgerekend juist in de tijd dat we zien dat er metseltekens op de muren werden aangebracht - we praten dan over de 16e en 17e eeuw - was er sprake van een kleine ijstijd. Extra koude winters, waar in veel honger en kou geleden werd. Veel misoogsten en kindersterfte. Het was de tijd van **heksenvervolging** en van **de zwarte dood** (de pest) die door ratten via de handelsschepen uit het Midden-Oosten naar hier werd overgebracht. Hele stadsbevolkingen stierven. Het moest het werk zijn de duivel met zijn kwade demonen.

Oude prent van de Bokstraat te Maastricht

Een bijzondere tekening hebben we hiernaast: Maastrichtse vakwerkhuizen, die ooit aan de Bokstraat stonden, op een tekening van Philippe van Gulpen (gesloopt 1849).

Wat hier met name heel bijzonder is, is het **maalkruisteken boven de deur**, rechts van het midden, aan de voet van de stenen trap. Een dergelijk vakwerkhuis moet nog wel van voor 1600 stammen.

Duits vakwerkhuis

In de vakwerkhuizenbouw was een huis natuurlijk al om reden van stevigheid al rondom bezet met maalkruisen. Maar we kennen het schuinkruis op de stiepel tussen de Twentse nienduren, op oude muurankers, of als zandlopermotief op luiken.

Bovendien komt het in de heraldiek voor, waaronder in het wapen van de Bourgondische vorsten of in de vlag van Schotland.

Militair schild van een Bourgondische soldaat

Kruispunt te Haarlem

Spoorwegovergang

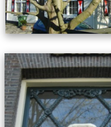
Stopverbod-bord

Lange tijd was het gebruikelijk om luiken te beschilderen met maalkruisen in een zandlopermotief.

Vanaf ca 1700 komt het in de mode om in het bovenlicht boven de voordeur een snijraam aan te brengen. Dit is een houtgesneden ornament, waar het licht tussen de roeden doorvalt in de gang.

Bekijken we symbolen die toegepast worden in bovenlichten: in de snijramen van de 19e eeuw komen we in onze binnenstedelijk het maalkruis weer tegen, alsof het toch nog in het onderbewuste van het volk is blijven sluimeren.

Amsterdam:Pr. Hendrikkade

Amsterdam: Het Singel

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

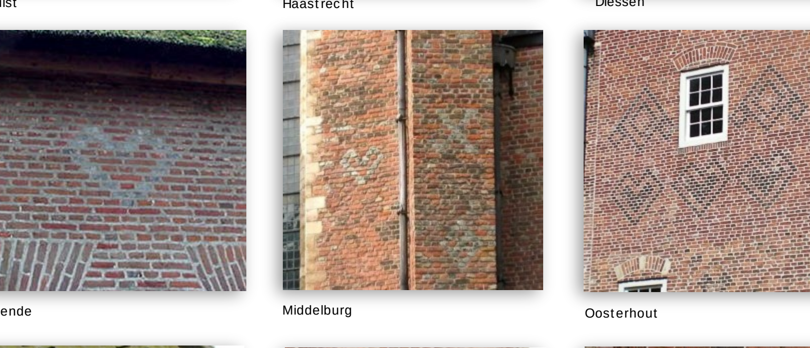
01.1-6c Hart en Toverknoop

Achtergronden van (*klik op*) de tekens:

A. De Ruit
B. Hexagram
C. Vuurslag
D. Het maalkruis/schuinkruis
E. Hart
F. Toverknoop
G. Donderbezem
H. Calvariekruis
I. Odalrune

E. Het Hart

Hulst
Haastrecht
Diessen

Leende
Middelburg
Oosterhout

Pijnacker
Renesse
Tilburg

Het hart

Het hart is een van de vier tekens van het kaartspel. Als je naar gevels kijkt is het hart best vaak aanwezig, evenals de ruit (zie daar).

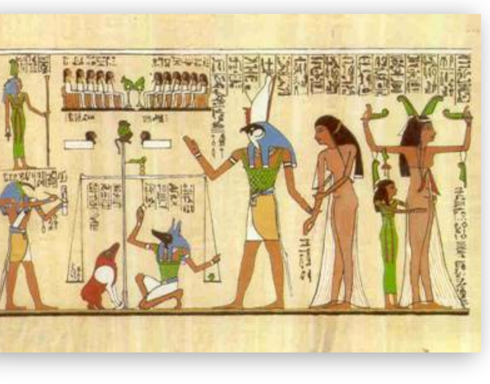
Als symbool van liefde ook niet zo verwonderlijk. De klaver en de schoppen kom weinig voor, ook al zijn dat ook vruchtbaarheidstekens. De klaver staat voor het groeiende gewas en de schoppen voor het omspitten van de aarde, wat eraan vooraf dient te gaan. Als kaartsymbolen stammen ze uit de 16e eeuw.

Het hart als teken

Veelvuldig zien we het hart als teken in bakstenen muren van de 16e en 17e eeuw. Laten we ons eens verdiepen in de achtergronden

Het hartsymbool, zoals wij het kennen, met spitse punt is pas in de 16e eeuw ontstaan. Daarvoor kende men het symbool nog niet. Aanvankelijk had het ook geen scherpe punt, maar die komt dan binnen een eeuw al tevoorschijn.

Het hart heeft al van ouds in veel culturen een bijzondere betekenis. Een hart kan gewoon rustig kloppen maar soms ook hard bonken en het hartritme is sterk aan emoties onderhevig: van heel rus tot heel gejaagd. En net als de adem moest er een verband zijn met het leven. Als de dood intreed stopt het kloppen van het hart. Mijn gegevens ontleen ik aan een onderzoek door **Pierre Vinken**, beschreven in zijn boek: *The shape of the heart*.

Weegschaal met hart en veer. Als het hart licht is, mag de bezitter ervan door naar het dodenrijk.

In het westen is het hart de zetel van de liefde, hetzij van mens tot mens, hetzij in een spirituele e religieuze zin. In het oosten, zoals in Egypte, werd het hart geassocieerd met intelligentie en wijsheid. Het stond dus al vroeg symbool voor iets heel dierbaars, namelijk liefde en wijsheid.

Uit vroegere tijden zijn er eigenlijk geen hartafbeeldingen bekend. Er is wel eens beweerd dat er op een van de muurschilderingen (25000 BC) in de grot van Pindal (Spanje) een met pijlen doorboord hart getekend zou zijn in een mammoet, maar daar moet toch wel ernstig aan worden getwijfeld.

Nogmaals de weegschaal krokodil wacht rechts zij af, als het hart te zwaar

Toch was er voor het hart tot de 13e of 14e eeuw geen symbool, zoals wij nu het hartsymbool kenn

De Egyptenaren tekenden soms **de kruik**, waarin het hart bij de mummie in de grafkelder werd geplaatst, als symbool voor het hart. Het hart zelf werd niet afgebeeld. Dit was taboe vanwege zijn bijzondere status als zetel van intelligentie, wijsheid en gevoel, wat op te maken is uit Egyptische hiëroglyfen.

Van een overledene werd het hart op een **weegschaal** gelegd met als tegengewicht op de ander schaal **een veer**. Alleen wie een oprecht leven had geleid, en waarbij het hart net zo licht was als veer, kreeg van Osiris toegang tot het dodenrijk.

De Grieken deden al veel aan wetenschappelijk onderzoek (Aristoteles en Plato) en ook het hart wa daarbij object van onderzoek. De stand van de medische kennis aan het eind van de Middeleeuwen nog nauwelijks verder dan wat de Grieken al hadden ontdekt. Dank zij de Byzantijnen en de Arabier is hun kennis in West-Europa beland. Het is wel een vreemde gewaarwording, als je beseft dat mer rond 1400 nog net zo ver was als in het jaar 0.

Hartenstrooiende Maria in manuscript uit 1460

Het hart zonder spitse punt

In de 12e eeuw duikt het hart in West-Europa op de literatuur (gedichten) als metafoor voor de wereldse en religieuze liefde. Maar pas in **de 14e eeuw** zien we het hart **als symbool** verschij Met wel al **een inkeping aan de bovenzijde** maa nog **zonder spitse punt.** Halverwege de 16e eeuw kwamen onderzoekers als Da Vinci, Vesalius en William Harvey met nieuwe ontdekkingen, waard de bloedsomloop en de bouw van het hart beter begrepen werd. Van Da Vinci bestaan er anatomi correcte tekeningen van het hart.

Maar hun kennis kwam al te laat om de vorm van het symbool nog te corrigeren. **De spitse punt**, i het begin soms naar een kant gekromd, was al populair en is dat tot op heden (met rechte punt gebleven.

De spitse punt kan ontleend zijn aan de bladere van **de Hedera** (=klimop) of **de Convolvulus** (= winde), die al wel vanuit de oudheid graag als symbool gebruikt werden.

Tot aan de 16e eeuw zien we dus nog het hart zonder spitse onderkant. Bij oudere voorstellinge met spitse onderkant moeten we dus aan de He c.s. denken.

Fryske flagge met 7 harten

Vlag van de Groninger Ommelanden uit 1578 met 11 harten

De Friese vlag

De Friese vlag is pas in de 19e eeuw als vlag in gebruik gekomen. Er is teruggegrepen op de wapen van de **Friese koningen** uit de 15 eeuw. Het aantal 'pompeblêdden' varieert van 7 tot 11. Op de wapens is de bovenste hoekpunt met smalste baan altijd wit. Bij de vlag is deze blauw.

De voorstelling van de harten met ronde onderkant klopt wel met het feit dat deze symbolen al in d 15e eeuw opduiken op wapenborden van Friese koningen. Daar past ook de rode kleur bij. Later kan betekenis van de pompeblêdden (= waterleliebladeren) er aan toegevoegd zijn.
Opvallend is dat in de provincie **Groningen** een vlag en wapen bestaat, lijkend op de Friese vlag, e met werkelijk rood-hart-symbooltjes, die wel degelijk als vlag al uit de 16e eeuw stamt.

Middeleeuwse inscriptie op plank in Elsloo (L)

Roermond: oude grafzerk met in het wapen het hartsymbo zonder scherpe punt.

Leiden: Hooglandse kerk: Hartjes zonder (scherpe punt op grafzerk

Van klimopblad naar hart

Op een Duitse site over Steinmetzzeichen tref ik o.a. deze twee steenhouwerstekens aan:
a van een klimopblad en b van een hart.
a. de Dom van Naumburg: van tussen 1280-1305
b. de stadskerk van Pirna: van tussen 1504-1550.

Steenhouwerstekens zijn tekens die door steenhouwers aangebracht werden op de gehouwen/gebakken steen. Het zijn in dit geval figuratieve huismerken. Ze fungeerden als een soo handtekening.
Voor meer: *www.steinmetzzeichen.de*

In beide situaties zien we al dezelfde vorm met scherpe punt, maar in het ene geval nog verwijzen naar een blad, maar na 1500 verwijzend naar een hart, inclusief iets wat op pijlen lijkt.

a. Dom van Naumburg: steenhouwersteken in vorm van klimop-blad.

b. Stadskerk van Pirna: steenhouwersteken in vorm van hart met scherpe punt.

Ook trof men het teken aan op een muur in Frankrijk die stamt uit begin 12e eeuw.

Muur gebouwd tijdens regering van koning Philippe Auguste van Frankrijk, waarop een ingekerfd blad/hart (ca 1200)

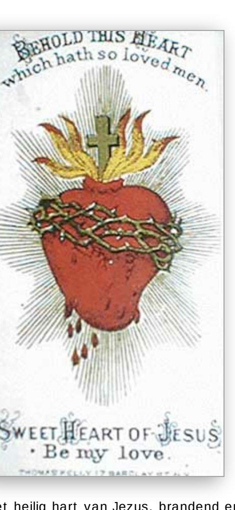

Hartvorm gevonden op muur in Parijs uit de tijd van van koning Philippe II, Auguste: ca. 1200

Gevelsteen in Maastrichts depot

Philippe Auguste: 1200: Hartvorm, uitgedrukt in de vorm van het gela

Groeiende populariteit

Er zijn volgens Pierre Vinken vier manieren aan te wijzen, waarop het hartsymbool bekend geworden is.
1. de cultus van het Heilig Hart
2. de speelkaarten
3. de heraldiek
4. de watermerken.

Het heilig hart van Jezus, brandend en bloedend met doornenkroon

1. De cultus van het heilig hart

In de katholieke kerk kreeg het hart de symbolische betekenis van Goddelijke liefde. De vroegste iconografische afbeeldingen zijn er al van af de 14e en 15e eeuw. Jezus, Maria en sommige heiligen beeldde men graag af met een hart, **hetzij bloedend, hetzij doorboord of in brand staand.**

De cultus begon pas in de 17e eeuw, toen een Franse non St. Margareth Mary Alacoque voor grote aanmoediging zorgde van het heilig hart van Jezus. In dezelfde tijd zorgde een Franse priester St. Jean Eudes voor promoting van het heilig hart van Maria. Bij Jezus i er vaak een doornenkroon rond het hart gelegd, bij Maria een rozenkrans.

In de daarop volgende eeuwen groeide de populariteit van het Heilig Hart binnen de kerk nog aanzienlijk. Dit ging door tot ver in de 19e eeuw, waarin de pausen Pius IX en Leo XIII **het Heilig Hart** propageerden. Leo XIII wijdde er in 1899 een encycliek aan, waarin hij de hele wereld wijdde aan het Heilig Hart.

Ook bij de protestanten kom je het hart wel af en toe tegen, samen met het kruis en het anker, als uitbeelding in de zin van **geloof, hoop en liefde.** Ook dan staat het hart voor de liefde.

Dit is hiernaast simpel afgebeeld boven de ramen van een voormalige kerk in Middelburg.

Middelburg: voormalige kerk/school?

Harten-speelkaarten

2. De speelkaarten

De ons bekende speelkaarten **(harten, ruiten, klaveren schoppen)** zijn ontstaan **in de 14e eeuw** in Frankrijk. He spel werd bedacht, zo gaat het verhaal, tot vermaak van een Franse koning. Spoedig daarna werden ze enorm populair.
Er zijn onderzoekers, die eraan twijfelen of er op de speelkaarten al wel aan het hart is gedacht of dat er een plantenblad in gezien moet worden (Hedera (=klimop) of linde of iets vergelijkbaars).
De Duits-Zwitserse variant van de kaarten, die terzelfde tijd ontstond, bestaan uit: **harten, eikels, bellen en bladeren**. Het hart kan ook nog afgeleid zijn van een **beker of vaas**, die op heel vroege Italiaanse Tarotkaarten te vinden zijn.
Toch zou het wel kunnen dat er echt al een hart bedoeld is: het is wel net na de tijd, waarin het hartsymbool is ontstaan. De speelkaarten zijn dus niet de oorsprong van het hartsymbool, maar hebben enorm aan de verspreidin ervan meegewerkt.

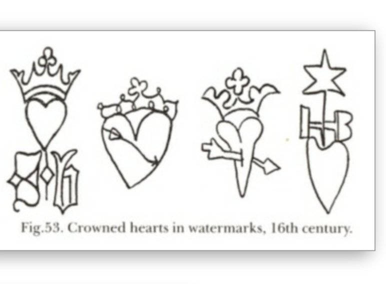
3. De Heraldiek

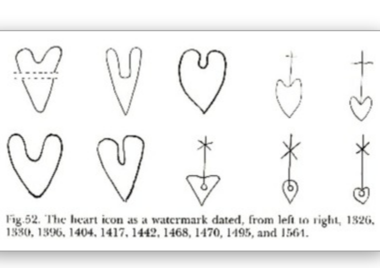
Op de grafzerk hieronder in de Grote Kerk van Alkmaar is het hart afgebeeld met een stompe onderzijde.
Als **Vesalius Mobachius** (sterfjaar 1744?). Hij was tot 1694 rector van de Latijnse school, benevens med. docto en schepen van de stad. Dit wapen heeft hij geërfd van zijn voorgeslacht, waarmee de ronde vorm verklaarbaar is, aangezien die tussen 1300 en 1500 voorkwam.
Als hij de medische professie beoefende, kan dat ook invloed hebben gehad op hoe men een hart wilde weergeven op het wapen. Kortom vraagtekens.

Grote kerk Alkmaar:grafzerk van Vesalius Mobach (begin 18e eeuw) me hart in wapenschild.

4. Watermerken

Pierre Vinken beschrijft in zijn boek: *The shape of the heart* ook de ontwikkeling van watermerken in papier. Het is boeiend om deze vormen te zien. Je zou ook bijna een link vermoeden met vormgeving van metseltekens.

Fig.53. Crowned hearts in watermarks, 16th century.

Fig.52. The heart icon as a watermark dated, from left to right, 1326, 1330, 1396, 1404, 1417, 1442, 1468, 1470, 1495, and 1561.

Het hart als metselteken

Als symbool op gevels komen we het hart dus zo af en toe wel tegen. was in de 16e en 17e eeuw wel populair als metselteken op muren va kerken en woonhuizen/boerderijen. Diverse voorbeelden hebben we aa het begin van de pagina *Het hart 1* al gezien. In katholieke streken is men er ook het langst mee doorgegaan. Hoogstwaarschijnlijk verwijst hart naar de liefde tot Maria.

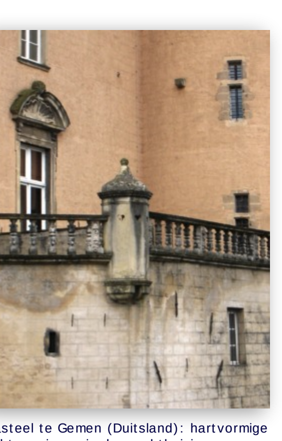
Het hart in bovenlichten

In bovenlichten boven deuren is het hart echt zeldzaam. Eerder hangt men van takken/stro gevlochten harten aan deur of gevel.

Bokrijk, Openluchtmuseum

Als lichtopening

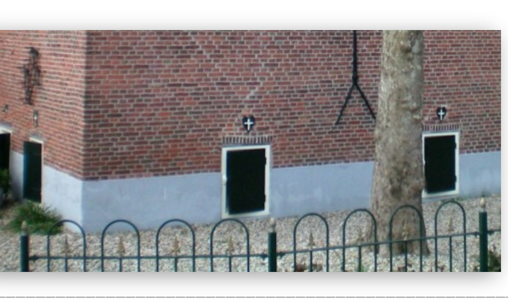
Wel vaker kom je het hart tegen als **lichtopening** in de vensterluiken. Bij het slot in Gemen, net over de grens van de Achterhoek in Duitsland, zien we het hart ook als lichtopening in steen in de wachthuisjes aangebracht.

Kasteel te Gemen (Duitsland): hartvormige lichtopeningen in de wachthuisjes

Vensterluik in Deventer met lichtopening in hartvorm.

Weipoort (bij Zoeterwoude)

Hartjes met daarin een kruis boven de luiken van de melkkelder. Aangebracht met magische betekenis. Deze tekens zouden de duivel weren van melk en zuivel. Ze moesten een snel bederf tegengaan (zie foto onder).

Zoeterwoude-Weipoort: oude krukboerderij u 17e eeuw, met hartjes boven de luiken van d melkkelder.

F. De Toverknoop

Diest (Be)
Pijnacker
Sorbais (Fr)
't Woudt (ZH)
Esqueheries (Fr)
Laigny (Fr)
Haarlem
Mheer (L)
Eindhoven: de krakeling

Onheil afweren

De toverknoop is een bijzonder oud symbool. We komen het in veel oude culturen tegen. Het knope gold in veel culturen als een magische handeling in het proces van een val op te stellen en iets of iemand gevangen te nemen. Dieren of mensen werden gevangen en soms (al dan niet ritueel) opgeknoopt.

De toverknoop kon onheil afweren en om die reden vlochten boeren deze knopen van stro en hinger op in stal of schuur. Ook bracht men ze aan op de achterschemel van de boerenwagens.

Bij zo'n knoop hoorden in nog vroeger tijden bezweringsformules om hem 'op te laden'.
De knoop symboliseert - jazelfs verkrijgt dan - de kracht om het vreemde te beteugelen en in bedw te houden.

Amersfoort: gevelsteen met toverknoop op een van de muurhuizen.

Verdwalen in oneindigheid

De toverknoop wordt ook wel met **hekserij** in verband gebracht. Hexa is Grieks voor 6. De knopen komen echter, net als bloemen, i allerlei getalsformaties tegen. Door een toverknoop aan te wenden tegen hekserij, kon de macht van de heks beteugeld worden.

De toverknoop heeft (net als het pentagram) ook een element van **oneindigheid**, doordat de streng eindeloos doorloopt. Ook daarin zit de bezwering verborgen dat eenmaal het koord volgend, kom je er niet meer uit en is er geen vrij uiteinde.

In het jaar 1000 spreekt **de bisschop van Worms** zich al afkeurend uit over de toepassing ervan, aangezien het een heidens gebruik was, waar een eind aan moest komen.

Niet alleen op muren van huizen en schuren, maar ook op **kerken** kon hij aangebracht zijn. Daarnaast was het een geliefd onderwerp om als ornament toe te passen op tal van huiselijke voorwerpen, zoals stoven, beddepannen, sieraden etc.

De grote gouden gesp met een gewicht van 420 gram, gevonden in het beroemde graf te **Sutton Hoo**in Engeland (zie foto boven), is een bijzonder staaltje Germaans vakmanschap. We zien ook hier heel mooi het eindeloze vlechtwerk, dat bescherming moest bieden voor de drager ervan.

Sutton Hoo: gouden gesp uit ca. 700 AD

Houtsnijwerk en siermetaal

Maar zowel de Kelten als de Germanen waren er bijzonder bedreven in om, naast ragfijn siersmeedwerk, **kunstig gevlochten houtsnijwerk** te maken, waarmee ze hun gebouwen en meubil versierden. Ook dit vlechtwerk heeft veel weg van **een reusachtige toverknoop** en zal qua uitstrali op de bezoeker van destijds een enorme krachtige indruk hebben nagelaten.

Tibet

Op een afbeelding van en blok-stempel dat gebruikt werd om gebedswimpels te versieren, treffen we ook **de toverknoop** a in een hoekige vorm. In deze afbeelding is wel het getal 6 te tellen (bron: D.I. Lauf, "Das Erbe Tibets", Kümmerly & Fry, Be 1972, pag. 70).

Afbeelding van een Tibetaans stempel voor gebedsvlaggen

Gent

Dit fraaie moderne bovenlicht in Gent is geen toverknoop. Toch oogt het wel als zodanig (met windingen, afwisselend boven en onderlangs) en heeft het wel die zeggingskracht van het binden en vasthouden.

Gent: bovenlicht met 3 vervlochten ringen

Muurtekens

Op deze site verzamel ik middeleeuwse muurtekens, ook wel **metseltekens** genoemd. Een daarvan in een simpele en een meer ingewikkelde vorm komen we meermalen tegen op de kerkmuur.
Ik kan niet 100 % zeker zijn, maar het zou me verbazen als dit niet een voorbeeld is van de toverknoop, die wordt aangewend om onheil af te weren.
Het voorchristelijke symbool is verchristelijkt door het kruis erboven te plaatsen.
Helemaal bovenin vindt je dan nog een soort super-toverknoop, waarin de metselaars zich nog eens lekker konden uitleven.

Zegerscappel (Fr) bij Duinkerken: middeleeuwse muurtekens

De toverknoop symboliseert oneindigheid

Nijmegen: pentagram op wapenschild van grafzerk in Stevenskerk

Huismerken

Als persoonlijk logo gebruikte men vroeger een **huismerk**. Het was dikwijls ook de handtekening als iemand niet in staat was zijn naam te schrijven. Op deze grafzerk in de Sint Stevenskerk te Nijmegen zien we er twee van echtelieden naast elkaar in een wapenschild. Rechts zien we een **pentagram of vijfster.** Het pentagram kan ook beschouwd worden als een toverknoop. Het teken is meer verbonden met (zwarte) magie.

Huismerken lijken wel eens op runetekens, maar zijn los daarvan ontwikkeld. Dat vormen op elkaar lijken, komt omdat beide soorten tekens gekerfd werden in hout en dat ging met rechte lijnen het gemakkelijkst. Vaak nam een zoon het huismerk van zijn vader over, maar voorzag dat van een extra lijntje.

Op deze afbeelding van de annunciatie, mogelijk als tympaan ooit boven de ingang van de kerk van Rheden, zien we rechtsonder weer zo'n eeuwigheidsteken met kwaadwerende betekenis.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

01.1-6d Donderbezem Calvariekruis en Odalrune

Achtergronden van (*klik op*) de tekens:

A. De Ruit

B. Hexagram

C. Vuurslag

D. Het maalkruis/schuinkruis

E. Hart

F. Toverknoop

G. Donderbezem

H. Calvariekruis

I. Odalrune

G. De Donderbezem

Angst voor bliksem en ander onheil

De mensen in vroeger tijden hadden heel wat geluk nodig om enigszins aangenaam door de tijd te komen. Pijn, dood, verderf en rampen lagen continu op de loer. En aangezien men niet, zoals nu, de oorzaak kende van ziekten en rampen, werden ze toegeschreven aan demonen en geesten. Wezens, die je maar het liefst ver van je huis en haard hield.
En wat er was aan kennis was bekend uit oude overlevering.

Uit: Ton de Joode: Folklore in het dagelijks leven

Sedum oftewel **huislook**, dat ook wel ***donderbaard*** genoemd werd, liet men op het dak groeien, waar het zou beschermen tegen blikseminslag, maar het hielp daarbij ook nog eens tegen kiespijn.

Maar ook de **bezem**, het instrument waarmee je de vuiligheid uit je huis bezemde of iemand mee achterna kon zitten om hem een pak rammel te verkopen, kon de kwade geesten van huis weghouden.
Bezems werden met dit doel soms opgehangen tegen de gevel.
Bossen stro werden in nog oudere tijd op het rieten dag gelegd als afweer.

Op de foto hiernaast zien we aan deze vakwerkbboerderij in Altengamme (bij Hamburg) een **bezem,** gemetseld in de muur.
Met welke bedoeling: vermoedelijk: het weghouden van geesten en demonen en het beschermen tegen blikseminslag.

Altengamme a/d Elbe: donderbezem in steen

Muurteken in Elburg

Het teken op de muur van Elburg, de Germaanse **Hagalrune** staat ook bekend **donderbezem**.

De donderbezem als teken zou nog teruggaan op het Germaanse geloof in **Donar**, de god van de donder.

Zoals hier op de middeleeuwse stadsmuur kunnen we het ook nog op vakwerkhuizen in Twente tegenkomen.

De donderbezem kan ook voorkomen als een metalen muuranker in de vorm van een hamer (omgekeerde T).

Muurankers zoals bovenaan de poort kunnen ook gewoon een functionele vorm hebben. Het is hier wel erg aantrekkelijk om er afwerende X-figuren in te zien.

Vischpoort Elburg stadszijde: muurteken links op de stadsmuur

Muurteken op de stadsmuur in Elburg

Hagalrune in Ootmarsum

Ook in Twente kent men nog de donderbezem. Bij restauraties wordt hij soms weer aangebracht op woningen

Ootmarsum: oud muurteken aangebracht bij restauratie

Topgevelteken

Maar de donderbezem werd ook als topgevelteken aangebracht. We zien dit op tal van plekken in ons land.

Donderbezemmotief (19e eeuw) uit **Buurse** (gem. Haaksbergen). Het origineel wordt bewaard in het Rijksmuseum te Enschede. Deze donderbezems zouden ook wel eens verband kunnen houden met de latere levensbomen.

Op zich is het heel onduidelijk, wanneer een **topmakelaar** (want zo heet zo'n houten paal/lat) een donderbezem genoemd kan/mag worden. Iedereen roept maar wat.
Het is geen vaststaand motief. Je komt de donderbezem als makelaar in allerlei vormen tegen.

Offergave?

De korenaar (nog het vaakst donderbezem genoemd) zou nog wel eens verband kunnen houden met de **strobossen**, die ooit op het dag gelegd werden. Het draait mogelijk om dezelfde offergave: een **bundel graanhalmen**, om de goden gunstig te stemmen.
Dan kan ook de bezem een verre afgeleide zijn van die graanhalmenbundel.

Donderbezem

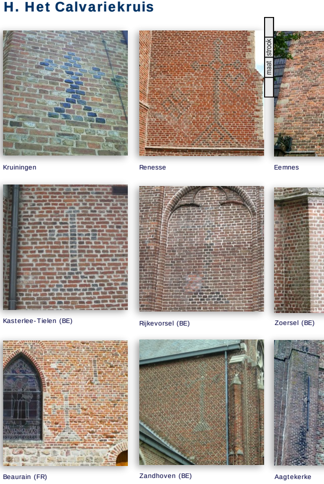
Huisgeest
Bij het bouwen van een huis werd een "bouwoffer" gebracht, omdat dit geluk brengt, meestal gebeurde dit in de vorm van een munt die onder de fundering of de drempel wordt gelegd.

Ook geloofde men dat elk huis een goed "huswicht" (huiswicht, huisgeest) bezit, die het gezin zou beschermen tegen onheil. Bij het verhuizen nam men dan ook plechtig afscheid van de oude geest en probeerde men de geest van het nieuwe huis gunstig te stemmen.

Hiernaast een voorbeeld van een **muuranker in T-vorm**. Met de **hagalrune** (overdwars) in het metaal aangebracht.

Kortessem: hoeve Dessener (Foto: Marc Robben)

H. Het Calvariekruis

Kruiningen

Renesse

Eemnes

Kasterlee-Tielen (BE)

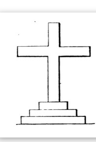
Rijkevorsel (BE)

Zoersel (BE)

Beaurain (FR)

Zandhoven (BE)

Aagtekerke

Het Calvariekruis
Een metselteken dat we vaak tegenkomen op de oude bakstenen muren is een Latijns kruis op een driehoekige verhoging, vaak bestaand uit drie treden. Deze kruisvorm staat bekend als **calvariekruis.** De drie treden worden verondersteld symbool te staan voor de drie belangrijkste deugden: geloof, hoop en liefde.

Calvarie is het uit het Latijn afgeleide woord voor een symbolische voorstelling van de kruisiging van Jezus Christus op de berg Golgotha.
De naam komt van het Latijnse *calvaris* dat schedel betekent (Golgotha is de Griekse vertaling van schedel uit het Arameees). De heuvel werd geacht de plaats te zijn waar Adam begraven was en stond derhalve bekend als de `*plaats van de schedel*`.

Kesterheide: calvariekruis

Terwijl protestanten als symbool hebben gekozen voor een leeg kruis, als teken van de opgestane Heer, hebben katholieken vastgehouden aan een kruis met corpus., zodat de lijdende Heer alle aandacht krijgt. Het Calvariekruis is dan ook een katholieke voorstelling van het christelijk symbool.

Als in Nederland vanaf ca. 1580 praktisch alle kerken in handen komen van de protestanten zien we in ons land geen calvariekruisen meer op de kerkmuren, nog wel af en toe op muren van boerderijen van katholieke eigenaars.
De verhoging van drie treden, maakt het ook beter mogelijk om het kruis ruimtelijk op een tafel of altaar neer te zetten.

Aangezien er in bakstenen muren geen kans is op het weergeven van een kruis met corpus, hecht men aan het Calvariekruis ter vervanging. Daarom zien we het in katholieke streken ook

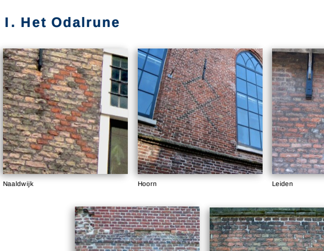
St Servaasbasiliek te Maastricht heet een tijdlang calvariekruisen op de torens gehad. Ze waren gevormd uit lichtgetinte leien.

De wonderlijke vorm van de Calvariekruisen op de torens wordt een stuk logischer als we zien hoe calvariekruisen dikwijls werden voorzien van een driehoeking dakje.

Sint-Lievens-Houtem: Nieuwveldkruis ingewijd

I. Het Odalrune

Naaldwijk

Hoorn

Leiden

Vaux-les-Rubigny (Fr)

Asperen

De Odal is één van de Germaanse runetekens die nog her en der gevonden worden, zoals we hierboven kunnen zien. De vorm ervan kan nog al verschillen, zoals we hieronder nog zullen zien.
We komen sommige runetekens nog lang tegen, aangezien ze voor de mensen in de latere middeleeuwen nog steeds een bijzondere symbolische waarde vertegenwoordigden.
Dat er dan al lang in het Latijnse schrift wordt gecommuniceerd, doet hier niets aan af. De waarde om teksten te maken uit runenschrift was hier in onze streken, voor zover valt na te gaan, toch maar erg beperkt.

Aanvankelijk waren het magische tekens, die gebruikt werden bij voorspellingen door de priester/sjamaan van de stam. Elke rune had een speciale klank en betekenis en sommige waren met een god(-in) verbonden. De runen werden op langwerpige staafjes geritst (= gekerfd), die de sjamaan dan als een soort micado op de grond liet vallen, waarna deze er de toekomst uit kon aflezen.
Pas in latere tijd (tot ca. 1000 na Chr.) werden er ook woorden/teksten mee geschreven.

Oud-Hollandse koekplanken met odalmotief: bij de man 4 tekens, bij de vrouw 1.

Hierboven zien we op 2 oude koekplanken (gevonden in een kroeg in Stolwijk) odaltekens aangebracht. Een viertal op de manspersoon en slechts één op de vrouwspersoon. Er bestaan verschillende runenalfabetten, afhankelijk van tijden en plaatsen, waar Germaanse stammen woonden. Gezien de overeenkomsten met het Etruskische alfabet, is het het meest waarschijnlijk, dat rondtrekkende Etrusken (uit noord-Italië) de runen naar het noorden hebben gebracht.

Runenrij, futhark genoemd naar de eerste 6 runen. De odal is hier als een na laatste weergegeven.

Oude vormen van de odal. Slechts enkele ervan konden zich nog een tijdlang handhaven onder het christendom in onze streken.

Variatie in de odal-vorm

In de Germaanse cultuur was de odal-slinger een geliefd symbool. Het teken stond voor het eigengeërfd grondbezit en drukte iets uit in de zin van rechtmatig eigendom gekoppeld aan het stemrecht en het recht om maatschappelijke functies te bekleden. De odal is feitelijk een runeteken, een van de letters in het Germaanse alfabet (= het futharc). Hij komt in verschillende vormen voor.

Nieuwere vorm van de odal, zoals in de futhark runenreeks.

Friese ûleborden

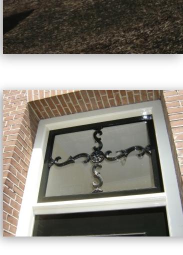
We zien het veel aan gevels als een dubbele voluut in de vorm van een krakeling. Het is erg waarschijnlijk dat de zwanen op de Friese ûleborden ontleend zijn aan het motief van de odal (vergelijk de foto's onder van Sloten en Sondel). Het teken komt ook veel in de volkskunst voor: op merklappen, koekplanken, molens, dakkajuiten en schepen.

Sondel: ulebord met odalslingers.

Het is grappig om ook buiten Friesland ûleborden tegen te komen. Hier nog eentje in **Kolderveen**, in de kop van Overijssel, die ook laat zien dat de zwaan hoogstwaarschijnlijk uit de odal is voortgekomen.

Kolderveen: ulebord met odalslingers.

In bovenlichten

In bovenlichten is het steeds oppassen of de symboliek nog wel op de odal is gebaseerd.
Bij dit 19e-eeuwse (?) bovenlicht in **Deventer** lijken de krullen bij eerder op dollartekens.

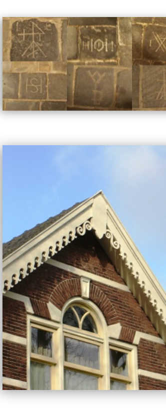
Deventer 20e eeuw:odal-tekens of misschien dollars?

Huismerken

De odal kan ook rechthoekige vormen aannemen.
Op die manier komt hij veel in huismerken (= vroegere handtekeningen) voor. Wie zijn huismerk in hout moest ritsen, deed dit gemakkelijker met rechte lijnen dan met kromme.

Huismerken op grafzerken van Deventer kerken

Odal of voluut?

Het is onwaarschijnlijk dat er zo maar toevallig een paar krakelingvormige slingers in de nok als versiering zijn aangebracht.
Deze odalvormen moeten hun oorsprong nog ergens hebben in de overgeleverde volkskunst. Dat dit versieringen zijn die via de classicistische weg tot ons zijn gekomen is niet helemaal onmogelijk, ook dat kan een route zijn.

19e eeuws woonhuis in Gouda: het odal-motief als gevelversiering

Bij deze boerderij in Stolwijk begint de odal een vrijere vorm aan te nemen.

Topgevelteken in Huizen

Topgevelteken in Huizen, waarin de odal nog steeds als motief te herkennen is. De symmetrische uitvoering doet denken aan de Friese ûleborden.
Ook **de hand** wordt gezien als een zegenend teken.
Hier in Huizen als windhaan op de makelaar aan de gevel.

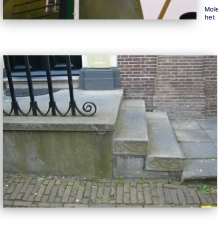
Huizen: topgevelteken waarin odalmotief nog herkenbaar is.

Odal-slingers op molenbord

Hiernaast is de molen van Bergambacht uit 1869 te zien. Ook hier zijn op het bord achter de wieken een paar odalslingers (of klassieke voluten) aangegeven.

Molen (1869) te Bergambacht (ZH) met odaltekens op het naambord

Op stoeptreden

Of hier in Enkhuizen aan de zijkant van deze oude stoeptreden. Die moeten er bewust voor de sier (?) in zijn aangebracht. In natuursteen uithouwen is dan toch nog altijd wat meer werk dan gieten in beton.

Enkhuizen: odaltekens op zijkant stoep in natuursteen gehouwen.

De klassieke voluut

De andere route is vanuit de klassieke oudheid.
Ten tijde van de Renaissance en de latere Classicistische perioden, werd een groot scala aan klassieke motieven uit Italië naar hier gehaald en daarbij werd de voluut graag en veel toegepast.

Ze komt vanouds voor op de *Ionische kapitelen*. De Germaanse odal en spiraal zijn bij ons vermengd geraakt met de klassieke voluut, waardoor het in veel gevallen onduidelijk is naar welke traditie je eerst en laatst moet kijken.

(Voluten zijn decoratieve krullen of spiralen)

Deventer: voluten in een snijraam. Een soort neo-Lod. XVI-stijl.

Top grafsteen uit Perinthos, Turkije eind 6e eeuw BC, ooit rood en blauw geschilderd

De voluut in klauwstukken

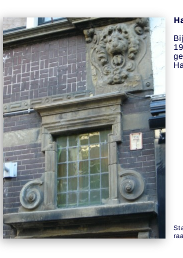
Op onze Nederlandse gevels zien we voluten vooral als klauwstukken bij tuit-, hals- en klokgevels, rondom deurpartijen, vensteromlijstingen, en in de zijboorden van dakkapellen.
Er kan natuursteen of hout zijn gebruikt. Zandsteen is een wat zachter soort natuursteen, die zich gemakkelijker laat bewerken. Daardoor is zandsteen veel toegepast. Nadeel is dat het ook sneller verweerd, waardoor de vormen eerder afslijten.
Een klauwstuk of vleugelstuk is een vleugel- of zijstuk dat aan beide zijden van het middendeel van een gevel van een gebouw of een ander object is geplaatst. Dit bouwelement verbreedt het gevelvlak en zorgt voor een geleidelijke overgang tussen de verticale en horizontale richting.

Ionische zuil met zijn kenmerkende voluten

Didyma-Turkije: Voluten verbonden met palmetten in het midden.

Hier voluten in de klauwstukken Van het Stadhuis Haarlem 1633.

Haarlem

Bij ons zien we de klassieke voluut tussen 1600 en 1900 meestal in klauwstukken, symmetrisch geplaatst aan de gevel. Boven: het stadhuis te Haarlem.

Stadhuis Haarlem: gedeeltelijke voluten ter omkransing van raampartij.

Noord-Brabant 1.2-1

Waalwijk: Sint Janskerk

Een bijzondere ontdekking waren de motieven op het koor van de oude St. Johannes de Doper-kerk (St. Janskerk) van **Waalwijk (N.Br)**. Sommige tekens zaten wat verscholen achter de bladeren van struiken. Inmiddels heb ik deze in de winter wel kunnen fotograferen. Deze **St. Janskerk** is gebouwd op dezelfde plek aan de haven, waar de vorige stenen kerk stond, die vermoedelijk in de St. Elizabethsvloed van 16 nov 1421 vernield geraakt was.

De **Norbertijnen van Tongerlo** voerden destijds de supervisie over de Waalwijkse parochie. De parochie behoorde tot het bisdom Luik.

Het dorp Besoyen lag tegen Waalwijk aan en de grens liep vlak langs de kerk, die aan de Waalwijkse kant stond.

Rond 1450 begon men aan de bouw van deze **laat-gotische kruiskerk**.

De Protestantse Sint Janskerk in Waalwijk

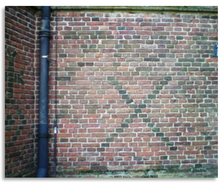

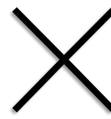
Koor met de metseltekens detail

In 1566 had de kerk erg te lijden onder de beeldenstorm. Het interieur werd geplunderd en vernield. In 1580 werd de toren, die toen nog in Spaanse handen was, door Hollanders die op rooftocht waren, grotendeels in puin geschoten en de kerk door brand verwoest.

De toren is daarna niet meer herbouwd. De kerk werd in 1617 weer herbouwd en vanaf 1648 kwam zij in protestantse handen.

Er vindt hier in Waalwijk een vermenging plaats tussen wellicht voor-christelijke en christelijke symboliek. Naar mate we er verder achter komen wat de functie was van de tekens, is ook beter te beoordelen in hoeverre oudere betekenissen daarin nog een rol speelden.

Maalkruis of andreaskruis

De metselaars, die de muur hebben opgetrokken kunnen symboliek hebben ingemetseld, hetzij in opdracht van hun opdrachtgevers (bisschop), hetzij om een eigen stempel (van hun gilde?) tot uiting te brengen. Men bouwde voor de eeuwigheid en ter meerdere ere van God. Maar bouwhutten hadden zo hun eigen leerstellingen, die ook niet altijd strookten met de opvattingen van de (katholieke) kerk, waardoor ze soms aardig vrij waren om iets eigens toe te voegen.

Bouwhutten die, onder leiding van een bouwmeester, een kerk bouwden, hadden zo hun eigen geheimen, die een buitenstaander niet mocht weten. Deze waren er van tweeërlei soort:

1. technische geheimen: hoe je vanuit geometrische basisvormen (cirkel, vierkant, driehoek, pentagram of veelhoek) een gebouw vorm geeft

2. spirituele geheimen: de krachten die in symbolen schuilen en die hun uitwerking hebben op mensen en geesten, die daar gevoelig voor zijn.

Vrijmetselaars gaan ervan uit dat ze uit deze **bouwgilden** zijn voortgekomen.

Rituelen en tekens binnen de vrijmetselarij verwijzen naar oude tradities die nog teruggaan tot de vroegere middeleeuwen. Dit moet welhaast betekenen, dat er binnen bouwgilden geheime kennis en rituelen een rol hebben gespeeld.

Maar of hierin ook een stukje **verklaring** van de tekens te vinden is? Het lijkt mij niet waarschijnlijk dat geheime tekens zo openlijk op een muur gezet werden.

Meer kans maakt de theorie dat de metselaars symbolen toepasten met een magische betekenis, die door iedereen met instemming begrepen werd.

Koormuur Grote kerk: in deze figuur is wel symmetrie te herkennen, maar de betekenis?

Symbool, nu bekend als de Davidsster

De **hexagram**, ook bekend als Davidsster, moet vroeger een andere betekenis gehad hebben. We kunnen denken aan de ster van Bethlehem, maar ook aan Maria als sterre der zee. Dit moet nog verder worden uitgezocht.

Onbekend muurteken in Waalwijk

Mogelijk moet dit teken verwijzen naar Golgotha. De drie punten kunnen verwijzen naar de drie kruisen. Eenduidig is het niet en het blijft moeilijk een feitelijke betekenis te achterhalen.

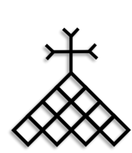
Er kan ook iets zijn misgegaan tijdens het metselen, wat men niet meer heeft willen rechtzetten.

Vaak zijn tekens speciaal van een **christelijk kruis** voorzien. Dat dit kruis is toegevoegd, blijkt uit het feit dat zo'n teken elders, b.v. op een kerktoren, niet met een kruisje getooid is.

Het ruitpatroon, zoals hier, wordt wel: '**geploegd akkerland**' genoemd. En zou dan een vruchtbaarheidsteken zijn.

Koormuur Grote kerk

Symbool Waalwijk

Waar we misschien ook rekening mee moeten houden is, dat een **cirkel** door metselaars op een muur werd weergegeven als een ruit. Het is niet zo dat men geen cirkel kon metselen, maar misschien was de abstractie in de vorm van een ruit voor de kijker wel even zo goed duidelijk en veel makkelijker aan te brengen.

Als dat waar is, kunnen we op de foto hieronder het kruis misschien zien bovenop een **monstrans**, die de hostie toont.

De meer gebruikelijke term is **Calvariekruis**, als het kruis is gekoppeld aan een driehoek, die de heuvel Golgotha voorstelt.

Koormuur van de Grote kerk

N.H. kerk: calvarie-kruis op steunbeer van het koor

Muurteken met gedeeltelijk maltezer kruis

Ornamentele muurversiering

De interpretatie die ikzelf hier voor mogelijk houdt is dat de omgekeerde vorm een monogram vormt van de letters X en V. Deze kunnen duiden op: Christus Victorie.

Zo'n figuur moest al metselend ontstaan. Daar kan ook wel eens iets bij misgaan. Het is al een wonder hoe mooi soms de figuren gelukt zijn.

Al met al roepen deze foto's de nodige vragen op met betrekking tot de zwartgebakken of groengeglazuurde figuren op de muren van gotische kerkgebouwen in de 2e helft van de 14e eeuw-1e helft 16e eeuw.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-2

Hilvarenbeek: Petrus-banden kerk met toren

In Hilvarenbeek zijn er ook een aantal metseltekens aangetroffen.

In een acte van de abdij van Tongerloo van 1157 wordt Beek genoemd. Twee hoeven onder de naam Beek worden aan de abdij in erfpacht gegeven. In de 14e is sprake van de Beke der heyliger Hildevardi, vernoemd naar Hilsondis, de vrouw van graaf Ansfried, de latere bisschop van Utrecht. Hilsondis, stichteres van de Abdij van Thorn, zou de 1e steen gelegd hebben.

In de 14e eeuw worden de Hertog van Brabant en de Bisschop van Luik ieder voor de helft Heren van de Heerlijkheid Hilvarenbeek.

In de 14e en 15e eeuw wordt de Petrus-banden-kerk gebouwd. Het oudste deel stamt al van 1300. De hoge toren wordt beschouwd als een hoogtepunt in de Kempense gotiek.

De Kempense gotiek is een variant op de Brabantse gotiek (St Jan van Den Bosch) waarbij baksteen gebruikt wordt i.p.v. natuursteen. Luchtbogen ontbreken.

Wel zie je natuursteen nog als speklagen tussen de baksteen.

De kerk van Hilvarenbeek is vernoemd naar St Petrus-banden. Dit is eigenlijk het feest van de bevrijding van Petrus uit de gevangenis, zoals dat in het boek Handelingen in de Bijbel wordt beschreven.

De ketenen (vincoli) waarmee Petrus vastzat, worden als relikwie vereerd te Rome, waar er in 439 speciaal een kerk voor werd gebouwd: de San Pietro in Vincoli, waar ze nog altijd te bezichtigen zijn. Deze kerk is vooral erg bekend vanwege het schitterende Mozesbeeld van Michelangelo.

Hilvarenbeek

Muurtekens op de noordzijde toren

Op de noordmuur van de toren zien we twee tekens:

Rechts een **kruis met 2 dwarsbalken**. Dit is vanouds een **patriarchenkruis**, vaak ook door kardinalen en bisschoppen gebruikt. Het staat ook bekend als het **Lotharingse kruis**. In die hoedanigheid kan het dus best op de kerkmuur beland zijn.

In Franse contreien was het overigens vroeger een veelvoorkomende manier om het christelijke kruis af te beelden.

Links zien we een **verzameling van tekens** onder elkaar.

Bekijken we de tekens wat nauwkeuriger, dan zou dit wel eens een verwijzing kunnen inhouden naar **Sint Petrus-banden**. We zien bovenin een huis met vlak daaronder een maalkruis. Dit kan dus een huis van het gerecht uitbeelden: dus een gevangenis. (Een uitbanningsteken kan dus wel een relatie hebben gekregen met het gerecht, maar dit is allerminst bewezen.)

De verticale banden, die vanuit een maalkruis vrij omlaag hangen, kunnen dan een voorstelling zijn van de losse ketenen, waar Petrus ooit mee gevangen zat.

Maar ook de toren had in vroeger tijd diverse functies. Vingerwijzing naar de hemel, bescherming van het dorp/de stad, plaats om klokken te luiden, er werd recht gesproken, er werden boeven in opgesloten en van daaruit werden de 'keuren' (=overheidsbesluiten) aan het volk bekend gemaakt.

We zien op de zuidzijde een **maalkruis** aangebracht.

Het is zoeken, waar hij zit. Maar als je goed kijkt, zie je hem links naast de lucht & lichtspleet van de onderste travee.

Het lijkt een vrij willekeurige plaats en dat zou ook goed kunnen.

Het bouwen van zo'n toren duurt jaren en jaren. De metselaars van de tweede travee zijn misschien al niet meer dezelfden als van de eerste travee. Ook de bouwheer kan al zijn vervangen. Het metselen van wat apart gehouden stenen van andere kleur kan gemakkelijk ingepast worden zonder dat het het bouwschema verstoort.

Metseltekens detail noordzijde toren

Maalkruis zuidzijde toren; onderste travee, links van de lichtspleet

Maalkruis zuidzijde in detail

Behalve het maalkruis, dat rechtsboven op de detailfoto veel duidelijker is, zien we dat er door de metselaars ook versiering is aangebracht door **donker gesinterde stenen** in een regelmatig patroon aan te brengen in het gedeelte links van het maalkruis. Dit soort metselverband noemt men een (voor die tijd gebruikelijk) **staand verband**.

Deze werden dus speciaal geselecteerd, maar kennelijk waren er niet genoeg om er een hele toren mee te versieren.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-3

De St. Willibrord-kerk van Diessen

Diessen (N-Br): St. Willibrord kerk

Een dorp waar Willibrord rondliep

Diessen is een dorpje in de buurt van Hilvarenbeek. Maar de geschiedenis gaat nog veel verder terug. Uit opgravingen blijkt er al bewoning in 700 v. Chr.

In het jaar 370 woedde er **een veldslag** tussen Romeinen en Saksen, die door de Saksen verloren zou zijn, althans volgens de geschiedschrijver Ammianus Marcellinus. Hij spreekt van; Saxones caesi Deusone in regio Francorum.

Daarna wordt Diessen genoemd in een oorkonde uit 712-714. Ene heer Engelbert (volgens een andere bron: Ansbaldus) schenkt een hoeve aan de zendeling **Willibrord**. Na de dood van Willibrord vervallen alle bezittingen van de zendeling aan de Benedictijner Abdij van Echternach (Luxemburg), die hijzelf in 698 gesticht had.

Rond 1069 is er sprake van een kerkje dat de **Benedictijnen** in Diessen hadden. De horige boeren moesten bijenwas leveren om kaarsen voor de kapel te maken.

In 1231 ontstaat een conflict tussen de Abdij van Echternach en de Norbertijnen van Tongerloo. Deze Norbertijnen deden al veel voor de ontwikkeling van het platteland. Uitkomst van het conflict is dat de **Norbertijnen** de kapel van Diessen in leen krijgen. In de eeuw daarna blijft het af en toe problematisch tussen Echternach en de Norbertijnse witheren, maar de belening blijft voortduren.

Bouw van kerk en toren

Rond 1300 wordt met de bouw van een grotere kerk begonnen. Of Echternach daarin meefinanciert kan ik uit de paar bronnen, die ik gezien heb, niet opmaken.

Er zetelde een rentmeester van de abdij in Diessen. Diessen was zetel van een **cijnskring** (grondbelastingen t.b.v. de kerk!) en bezat een **laatbank** (= rechtbank). Deze vergaderde op St Denijsdag; 9 oktober.

In de 13e eeuw is sprake van **de heerlijkheid Hilvarenbeek**, voor de helft in bezit van de Hertog van Brabant, voor de andere helft in bezit van de Bisschop van Luik.

In Diessen staat een schitterende toren met kerk uit de latere middeleeuwen: de St. **Willibrorduskerk**. Op toren en kerk zijn diverse **metseltekens** aangebracht.

Het oudste deel van de kerk, het priesterkoor dateert van omstreeks eind 1300. De kerk is gebouwd volgens **de Heilige Linie**, een denkbeeldige lijn door het midden van het schip en het priesterkoor getrokken van oost naar west.

Mogelijk is in 1450 het kerkgebouw, door het huidige vervangen, de toren stamt van ruim een halve eeuw later. Het kerkgebouw is in de 15e eeuw al een **beukige kerk van vier traveeën** met een lager en smaller oost koor, een koortravee lang en driezijdig gesloten.

In deze periode is ook de sacristie gebouwd aan de zuidzijde. In het begin van het tweede kwartaal van de 16e eeuw is **de toren** gebouwd en het schip uitgebreid met een travee, te zien aan de bouwnaad in de west muur.

Herkomst metseltekens

De metseltekens verschijn dus pas in het verdere verloop van het bouwproces.

Er zijn dus verschillende instanties, die mogelijk opdracht hebben gegeven tot plaatsing van een logo/teken op de kerkmuur of torenmuur.

Dat kunnen zijn:

- De hertog van Brabant en de bisschop van Luik en de leenmannen, die in hun naam handelen.
- De instelling van een rechtbank t.b.v. het afkondigen van keuren, bannen en vonnissen.
- De geestelijke overheden en betrokkenen: de abdij van Echternach/de abdij van Tongeren en alweer de bisschop van Luik
- Huwelijksvoltrekkingen in de open lucht voor de toren.
- De geldschieters.
- Een algemeen gevoelde angst om onheil (blikseminslag/instorting etc.) te voorkomen of omgekeerd het goede aan te trekken.

Links: metseltekens op de toren van de noordmuur

Rechts: detail van de metseltekens

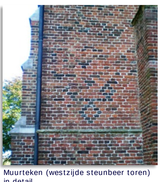
De tekens op de foto hierboven zijn mogelijk een verwijzing naar Willibrord of naar een van de abdijen, maar daar kan ik nog niets zinnigs over zeggen. Hier lijkt door de dubbele lijnen toch wel echt een **Andreaskruis** bedoeld.

Hartsymbool met punt

Het calvariekruis met daaronder een hart (op de foto hieronder) is wel duidelijk een kerkelijk symbool, dat of de liefde voor het kruis wil uitdrukken of de weergave van het heilig hart van Christus. Dat een hart zo wordt afgebeeld gebeurt pas na 1500. Tot die tijd heeft het **hart** nog geen scherpe punt.

Bovenste tekens op de noordmuur toren

Muurteken (westzijde steunbeer toren) in detail

Het teken rechtsboven op de westmuur van de toren is enigszins verminkt en lijkt te bestaan uit 3 aan elkaar gekoppelde **ruiten**.

Ruit-teken op de zuidmuur toren

Maalkruis op de zuidvleugel van de kerk

Links boven: op de zuidmuur van de toren zien wij dan nog een **ruit**.

Rechts boven: op de zuidelijke dwarsbeuk treffen we dan het bekende **maalkruis** aan.

Ruit en maalkruis naast elkaar op noorder kerkmuur

Aan de metseltekens is nog goed te zien dat het grote kerkraam er later is ingezet. **Maalkruis en ruit**-teken komen vaak samen voor. Je gaat je dan toch weer opnieuw afvragen wat toch de gecombineerde betekenis is geweest van de beide symbolen.

Net links van de linker steunbeer is nog een **ruit-teken** te zien.

Goirle: Kerk

Maalkruisen aan weerszijden van de ingang onder de toren.

Een waarschuwing aan geesten en demonen om weg te blijven van dit Godshuis.

Kerk Goirle

Maalkruisen naast de ingang van de toren

En dan nog, zomaar ergens verdwaald lijkt het, een **ruit-teken**. Ook dit zien we wel vaker, b.v. in Sneek die eenzame **ruit** elders aan het gebouw.

Sprang-Capelle (bij Waalwijk): Kerk

Dit teken aan de Nederlands Hervormde Kerk in Sprang-Capelle ziet er uit als de letter W.

Het bevindt zich op de voorzijde van de linker dwarsbeuk, op de foto net achter de boom.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-4

Oosterhout: Sint Jan de Doperkerk

In 1118 stichtte Hugo Payens en Godfried van St. Omaars de **Orde van de Tempeliers**. Deze orde had als doel om tijdens de Kruistochten in Palestina de gewonden te verzorgen en de pelgrims te beschermen. Zij kregen veel dank, voorrechten en bezittingen van pausen en vorsten. Hierdoor werd de orde rijk en machtig, maar dit wekte ook veel afgunst op. Onder anderen van de toenmalige Franse koning Philips IV:

St. Jan de Doperkerk

Na een proces met veel valse beschuldigingen en gepaard gaande met de meest wrede folterpraktijken, ingezet door deze koning Philips IV, die paus Clemens wist om te praten, werden de Tempeliers grotendeels uitgeroeid. Wie van de Tempeliers niet op de pijnbank bekende dat hij een ketter was, werd net zo lang gemarteld tot hij het leven liet. Maar op bekennen stond even zo goed de doodstraf.

De zieltogende orde van de Tempeliers kon toen in 1312 eenvoudig worden opgeheven.

De onroerende goederen vervielen in onze contreien aan de **Johannnieters (leden van de Orde van St. Jan de Doper)**. Die waren in 1048 opgericht om in het Heilige Land de pelgrims onderdak te verlenen en de zieken te verzorgen. De orde stond - de naam zegt het al - onder bescherming van **Sint Jan de Doper**, die ook de patroonheilige is van de kerk te Oosterhout.

De Johannnieters en de Heer van Breda hadden de meeste rechten **op de gronden van Oosterhout**. De landbouwers van Oosterhout moesten een tiende van hun opbrengsten afstaan aan de kerk. De Tempeliers en later de Johannnieters moesten in ruil zorgen voor goede godsdienstige voorzieningen. Eén van die voorzieningen was de kerk.

De kerk van Oosterhout werd al genoemd in akten van 1277 en 1279. Het romaanse driebeukige kerkje groeide al snel uit zijn jasje voor de groeiende bevolking van Oosterhout.

Rond 1473 begon de bouw van een vervangende kerk in gothische stijl. **In 1493 was deze kerk voltooid**.

Aan de toren werd daarna gebouwd van 1519 tot 1552. Deze was geïnspireerd door de toren van de Grote Kerk van Breda.

In latere eeuwen is de kerk diverse malen verbouwd.

Metseltekens treffen we wel aan op de delen die voor 1500 gebouwd zijn. Maar ze komen niet op de toren voor waarvan de bouw later begon.

De kerk werd in 1881-1883 grondig gerestaureerd en verbouwd door architect P.J.H. Cuypers. Hierbij werden de stenen gewelven hersteld en de kerk verbreed met twee zijbeuken. Ook waren er ingrijpende restauraties in de jaren 1975 tot 1977 en in 2000.

Ter gelegenheid van het 700-jarig bestaan van de parochie en de afronding van de verbouwing, werd de kerk in 1977 door paus Paulus VI tot verheven tot basilica minor (bron Wikipedia).

Maalkruisteken en vuurslag op Noordertransept

Oostelijke muur zuidertransept

Geploegde akker

Links: De combinatie van onheilwerend teken en een vuurslag (apparaatje waarmee je vuur kon maken) lijkt te verwijzen naar een krachtig teken om bescherming tegen blikseminslag te bereiken.

Rechts: Het geploegde akker symbool, voorzien van een kruisteken.

2 maalkruisen op het zuidertransept

De toren van St Jan de Doper kerk

Links: we zien hier maalkruisen, voorzien van extra wijdingskruisjes.

Rechts: de nog altijd imponerende toren van de Sint Jan de Doper kerk.

Loon op zand: Sint Jans Onthoofding kerk

De kerk van Sint Jans Onthoofding te **Loon op Zand** is een vriendelijke dorpskerk, gebouwd in de stijl van de **Kempische gotiek**, die vanaf het einde van de veertiende eeuw in verschillende fasen tot stand is gekomen.

In oudere publicaties geeft men als aanvang van de bouw het jaar 1394 aan.

Het priesterkoor met aansluitend een rechthoekig zaalkerkje moet rond 1400 zijn gerealiseerd. Ongeveer in 1450 werd begonnen met de bouw van de monumentale toren, die nog steeds het silhouet van het dorp bepaalt.

Het is een groots opgezette toren met steunberen, rijk versierd met natuursteen en kunstig metselwerk.

In de zestiende eeuw kreeg de kerk geleidelijk haar huidige vorm. Vanaf 1521 werden de twee kruiskoren (het transept) aangebouwd, alsmede de twee lagere zijbeuken aan weerszijde van het middenschip en de ruimte ten noorden van de toren, de huidige Mariakapel. En dit zijn de muurdelen, waarin de **metseltekens** zitten.

Kerk St. Jan onthoofding

In de zestiende eeuw kreeg de kerk geleidelijk haar huidige vorm. Vanaf 1521 werden de twee kruiskoren (het transept) aangebouwd, alsmede de twee lagere zijbeuken aan weerszijde van het middenschip en de ruimte ten noorden van de toren, de huidige Mariakapel. En dit zijn de muurdelen, waarin de **metseltekens** zitten.

In 1879 werd de kerk nog uitgebreid met een doopkapel ten zuiden van de toren en in 1928-29 werden naast de beide kruiskoren twee nieuwe zijbeuken aangebouwd. De nieuwe Zuidbeuk aan de Kerkstraat werd tijdens de bevrijdingsdagen in oktober 1944 verwoest en werd in 1950-51 in een geheel andere stijl herbouwd.

Het Loonse kerkgebouw is door de eeuwen heen verbouwd en tijdens verscheidene restauraties steeds aangepast aan de nieuwe gebruikseisen die elke nieuwe generatie er aan stelde.

4 maalkruisen op rij

Zuidertransept

Misschien bedacht men toen ook dat je door **kruisen** te combineren je gelijktijdig ook **ruiten** maakte, waardoor je zo de effectiviteit kon vergroten. En 3 **ruiten** bijeen geeft maximale zeggingskracht.

Meer informatie over de Johannnieters

Aangezien we vaker St. Janskerken tegengekomen met muurtekens, die gesticht of verbouwd zijn door Johannnieters, is het misschien van belang om iets meer te weten te komen over de organisatie van de **Orde van St. Jan**.

(Informatie hieronder afkomstig van www.ordevanmalta.nl)

Nederland behoorde in de organisatie van de Maltezer Orde tot Duitsland en wel tot het Groot-Prioraat **Heitersheim**. Reeds in de 13e eeuw vindt men talrijke neder zettingen in Nederland; op verschillende plaatsen werden Commanderijen opgericht. Getuigen daarvan zijn nog de talrijke St. Janskerken en de oude gasthuizen der Orde in Nederland, welke laatste gedurende vele eeuwen zieken en ellendigen tot nut zijn geweest.

Aan het hoofd van de **Balye Nederland** stond een Landscommandeur, die te **Utrecht** zetelde. Onder hem stonden de Commandeurs van Haarlem, Oudewater, de Waard, Montfoort, Harmelen, Buren, Harderwijk, 's-Heerenloo, Ingen, Middelburg, Wemeldingen, Kerkwerve en Sneek. Deze Commandeurs waren gehouden jaarlijks een zekere som als recognitie aan de Grootmeester te Malta toe te zenden.

Nijmegen

Een der eerste stichtingen der Maltezer Orde in Nederland was de **Commanderij te Nijmegen**. Er waren velen, die om allerlei redenen niet in een kruistocht konden optrekken naar het heilige land, maar die toch van hun edelmoedigheid blijk wilden geven. Dan deden ze b.v. schenkingen aan de Orde van St. Jan of aan de meer militaire ridderorde van de Tempeliers. Zo kwam ook het landgoed met een huis en boerderijen in Nijmegen als schenking in het bezit van de Commanderij. Het werd ingericht als ziekenhuis/herberg en klooster.

Liefdadigheid

Het hospitaal en convent deed elke week drie uitdelingen aan huiszittende armen. De pelgrims, die naar het H. Land gingen werden er gehuisvest. Door de Landscommandeur Jacobus van Denemarken werden omstreeks 1320 de gebouwen aanmerkelijk uitgebreid en verfraaid. De St. Janskerk door een ommuurd kerkhof omgeven, stond op de tegenwoordige Korenmarkt, oudtijds ook St. Jansmarkt geheten. Zij was ten noorden door een boog, de St. Jansboog, verbonden met de Commanderij, later als kerk en pastorie in gebruik bij de Waalsche gemeente. In de 16e eeuw waren de **St. Janshuizen** te **Arnhem** en te **Nijmegen** onder één Commandeur verenigd. De Arnhems-Nijmeegse Commandeur Thomas van Rothuijzen ging in 1501 naar Rhodos om de hoofdzetel der Orde tegen de overmachtige Turken te helpen verdedigen.

Bescherming

De Maltezer Ridders genoten in Gelderland allerlei voorrechten. In 1379 gaf Hertog Willem van Gelre een handvest, waarin onder andere bepaald was dat de St. Jansridders **voor geen anderen rechter mochten terecht staan** dan voor de Vorst zelf of diens lasthebber, welke vrijheden in 1402 door Hertog Reinold bevestigd werden.

Ook in **Haarlem** heeft de Orde belangrijke nederzettingen gehad. Haar kerk was de oude kerk van St. Jan Baptist. Deze St. Janskerk is er nog steeds.

De hoofdzetel in Nederland der Maltezer Orde was echter te **Utrecht**, waar de Landcommandeur woonde. De Landcommandeur van Utrecht was een machtig persoon van de Orde.

Installatie van een commandeur

Onder hem stonden de bovengenoemde Commanderijen, waaronder ook tot 1469 de machtige commanderij van **Haarlem**. Zijne installatie had op plechtige wijze plaats en was in Utrecht een gewichtige gebeurtenis.

Omringd door een grote stoet van Commandeurs en Ridders van St. Jan, vroeg de reeds benoemde en door de Meester van Duitsland en de Keizer in zijne benoeming bevestigde landcommandeur van de Balye, aan de in de Kapittelzaal van het Catrynekloster aanwezige ridders of zij hem als Landcommandeur van Utrecht erkenden (en vermoedelijk gingen ze accoord).

De Johannnieters in Utrecht

In Utrecht hebben de Ridders reeds in de 13de eeuw de **St. Catharina kerk** en **klooster** bij de Catharina Poort gesticht. Ook hadden zij daar reeds een hospitaal, het **St. Catharina gasthuis**, waar reeds in de 13de eeuw armen en zieken verpleegd werden en hetwelk jaarlijks een uitkering van broden aan de armen deed.

Tot 1529 zijn de Maltezers werkzaam geweest in hun klooster en hospitaal aan de Catharyne Poort, geëerd om hunne liefdadigheid, Toen Keizer Karel V het Kasteel Vredenburg wilde vergroten had hij daarvoor nodig het Huis der Maltezer Ridders met hun hospitaal, kerk en klooster. De Maltezers stonden hem een en ander af op voorwaarde, dat zij een terrein en gebouwen van dezelfde grootte zouden terug krijgen. Keizer Karel V gaf hun toen in 1529 't Karmelieter Klooster aan de Nieuwstraat. De Karmelieten kregen een ander terrein en bouwden een klooster bij de St. Nicolaaskerk. De Ridders hebben toen een andere kerk, ter plaatse waar zij tegenwoordig nog staat, in de plaats van die, die was afgebroken ter ere van St. Catherina gebouwd.

Toen Philips II de troon van zijn vader besteeg had de Balye van Utrecht van de Orde van St. Jan van Jeruzalem daar ter plaatse een groots gebouw in mooie gotische stijl opgetrokken met prachtige kloostergang, dat verblijf aanbood aan de Commandeurs en Ridders en aan de Kloosterlingen der Orde van Malta, benevens ruime gelegenheid voor de verpleging van zieken in het daaraan verbonden St. Catharina Gasthuis.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-5

Tilburg: Hasseltse kapel

Dit schattige Middeleeuwse kapelletje, dat men de **Hasseltse kapel** noemt, vinden we even ten noorden van het centrum van **Tilburg**.

De kapel is het enige Middeleeuwse bouwwerk dat Tilburg nog bezit. Over haar oorsprong is weinig bekend. Een oud archiefstuk maakt melding van "Onser Liever Vrouwen in den Capellen aan die Hasselt". De Hasselt was één van de 11 zogenaamde herdgangen, waaruit Tilburg toentertijd bestond. Hoewel de Hasselt een van de grotere herdgangen was, is het toch opmerkelijk dat zo'n kleine gemeenschap van enkele honderden mensen een kapel sticht en onderhoudt.

De Hasselt is een van de oudste herdgangen. Een herdgang is een, vaak driehoekige, nederzetting van boerderijen rondom een gemeenschappelijke ruimte voor het vee. Veelal voorkomend in de omgeving van heide. De naam herdgang heeft een relatie met herder (heerde). De driehoekige vorm hangt samen met de mogelijkheid om het vee in een hoek te drijven om het daar te kunnen beetpakken. In Noord-Brabant komen veel herdgangen voor, die daar ook bekend staan onder de naam **Frankische Driehoek**.

Frankische driehoek te zien bij Hasseltse kapel

Maar de **bronzen klok** in de toren toont aan dat de kapel al in 1536 bestond. Op de klok staat vermeld "Maria is mijnen naem, Jasper Moer maeckten mij int jaer ons Heeren MCCCCCXXXVI."

Op grond hiervan en gelet op de stijlkenmerken van het bouwwerk, neemt men aan dat de kapel **omstreeks 1500**, ruim vòòr de Reformatie en de tachtigjarige oorlog, is gesticht.

En dat is midden in de periode dat metseltekens in de mode waren.

Door de Reformatie was de kapel lange tijd aan de Katholieke eredienst onttrokken. In de loop der jaren was het in gebruik als weverswoning, als pakhuis en zelfs als herberg. Een omvangrijke restauratie in 1972 bracht de Hasseltse Kapel terug in zijn oorspronkelijke staat.

De Hasseltse Kapel is toegewijd aan **Maria-visitatie**. In de Maria-maanden mei en oktober spant het kapelbezoek de kroon, vooral op zondag. Voor veel Tilburgers is de Hasseltse Kapel de trouwlocatie bij uitstek.

Tijdens de bouw zijn **twee harten** aangebracht aan weerszijden van de ingang. En al lijken ze geschilderd: dat zijn ze niet. Ze zijn aangebracht in een steensoort, waarvan de koppen een beetje **grijzig geglazuurd** zijn.

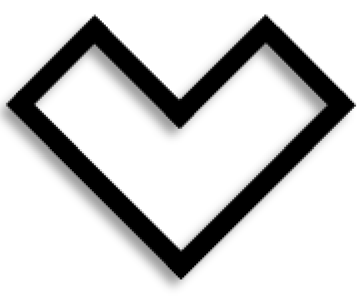
De **hart-symbolen** zijn wat beschadigd in de loop der tijd.

Toch wel een mooi idee voor een trouw-lokatie.

De **hart-symbole**n vinden we aan de rechterzijde van de ingang (zie foto's onder).

Hasseltse kapel, nog bedekt onder pleisterlaag

Het hart-symbool

Detail van het hart-symbool

Detail van het hart-symbool

Gilze: Sint Petrus Banden kerk

De **St. Petrus Banden kerk** in Gilze dateert van 1500 en is nadien meerdere malen verwoest, herbouwd en in 1944 grotendeels nogmaals verwoest.

De kerk en de kerktoren zijn in 1951 weer herbouwd.

Van een van de traveeën is nog het bovenste deel bewaard en zien we het jaartal 1617 met daaronder een metsel-ornament.

Bakel: Kerk

Bakel is een oud plaatsje waarvan de naam **Bagoloso** al opduikt in een 12e eeuws afschrift (Liber aureus van Echternach) van een document uit 714.

In dit document wordt al melding gemaakt van een woning van de Frankische hofmeier Pippijn II in Bagoloso.

In 721 kreeg Willibrord een houten kerk geschonken in Bakel, door een Frankische edelman Herelaef. Dit was het begin van een langdurige relatie tussen Bakel en Echternach.

Deze eerste kerk werd ca 1100 vervangen door een stenen romaanse kerk. En deze is nog weer enkele eeuwen later vervangen door het huidige gotische exemplaar.

Diverse achtereenvolgende pausen hebben de rechten van de **Abdij van Echternach** bekrachtigd. Omstreeks 1100 werden de bezittingen van deze abdij beheerd door een **laatbank** die in het nabijgelegen **Deurne** was gevestigd.

In de hieropvolgende periode begonnen feodale heren een steeds grotere macht te vertonen. Omstreeks 1200 viel Bakel onder het Graafschap Rode dat onder invloed van de Graaf van Gelre stond. **Willem I van Horne** bezat de voogdij over de goederen van de Abdij van Echternach in Peelland en droeg deze in 1222 over aan Hertog Hendrik I van Brabant. Het **cijnsrecht** werd echter gedeeld tussen hertog en abdij. De abdij gaf echter het **tiendrecht** weer uit aan locale notabelen.

De kerk van Bakel (bij Deurne)

Metseltekens aan de zuidzijde van de toren

De **Sint-Willibrorduskerk** is een gotische kerk die omstreeks 1500 gebouwd is. Ze heeft een 16e eeuws basilicaal schip en een mooie 16e eeuwse hoektoren met fraai bewerkte overhoekse steunberen. Aan de zuidzijde is een veelhoekige traptoren aangebouwd.

Aan de zuidzijde van de toren zijn **metseltekens** te zien.

In 1893 is de voorzijde van de toren met machinale steen beklampt. In 1910 werd de kerk verbouwd en werd er een dwarsbeuk en een priesterkoor aangebouwd, waarbij het oude koor werd gesloopt.

Deze **metseltekens** zijn hier - om Joost mag weten wat voor reden - van een grijze voeg voorzien (of zijn ze grijs geschilderd?). Persoonlijk vind ik dit vies, lelijk en past het totaal niet bij wat we op dit gebied in het land tegenkomen.

Het verdient nooit of te nimmer navolging! Het oogt nu als graffiti, die men niet heeft kunnen verwijderen.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-6

Duizel (bij Eersel): Sint Johannes geboorte

Duizel behoort tot de 8 zaligheden.

Acht zaligheden is de benaming voor een achttal dorpen in de Nederlandse Kempen ten zuiden van Eindhoven.

De benaming "zaligheden" is ontleend aan het "sel" waarop de naam van zeven van deze acht dorpen eindigt ("selligheden"). De naam is vermoedelijk ontstaan toen in de 19e eeuw Hollandse militairen in deze dorpen ingekwartierd lagen en het bestaan er toen als armzaligheid beleefden.

Duizel werd in 1337 als **Dusele** vermeld. Later heette het Duisel.

Al in de 16de eeuw was het dorp een drukbezocht bedevaartsoord.

Rond de 24ste juni worden er tot op de dag van vandaag in Duizel tal van feestelijkheden georganiseerd. De huizen worden versierd met de St. Janstros waarin het St. Janskruid is verwerkt. De trossen vormen een afweermiddel tegen onweer.

Fanfare en gilde trekken op die dag door het dorp.

Westzijde links

De huidige kerk heet **St. Johannes geboorte**. Ik neem aan dat deze naam overgenomen is van de oude kerk.

Sinds de afbraak van een in 1822 herbouwde kerk (1927), staat de toren alleen. Het is een bakstenen gebouw uit de **tweede helft van de 15de eeuw**. Ook de waterlijsten zijn in baksteen uitgevoerd, de neuzen in de blinde nissen zijn daarentegen van natuursteen.

In 1967 is de toren gerestaureerd.

Het is te hopen dat bij restauraties de symbolen met verantwoordelijkheid voor het verleden exact weergegeven blijven. Anders gaat er nog meer verloren van dit toch al zo slecht begrepen cultuur aspect.

Staand voor het hek dat het kerkhof afsluit van de openbare weg, zien we aan weerszijden al de eerste metseltekens.

Westzijde rechts

Westzijde detail rechts

Vergelijken we de linker en rechter figuur naast de voordeur (zie bovenstaande foto's), dan vallen verschillen op. Dit maakt het extra onduidelijk wat de precieze beweegredenen zijn geweest van de torenbouwers om het op deze manier te doen.

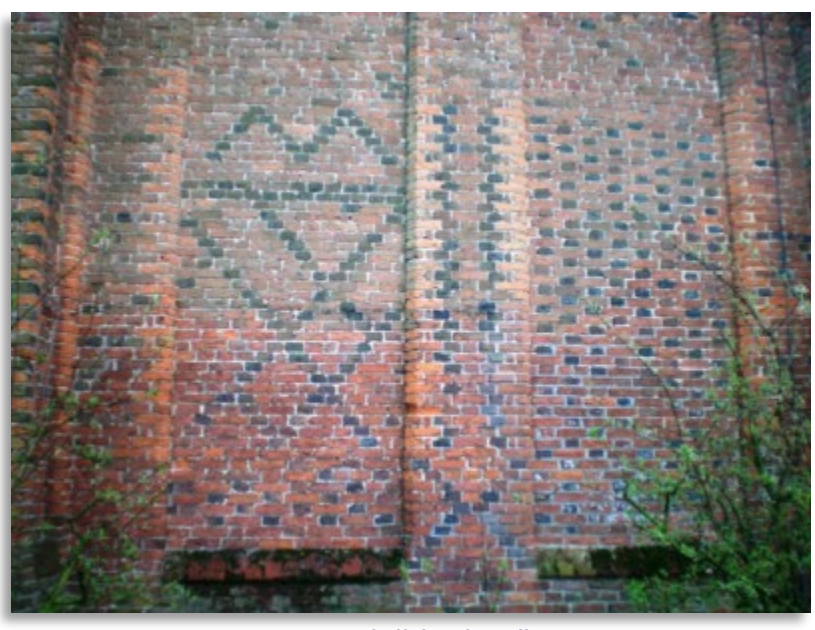
Als de betekenis vooral een **magische** is, dus het op afstand houden van vreemde demonen en krachten, dan zal de voorstelling op de muur deze kracht sowieso hebben gehad, maakt niet uit hoe geslaagd de afbeelding is.

Bij het metselen zal ook wel eens wat zijn misgegaan door een misrekening. Een eenmaal gemetseld stuk muur liet men dan maar staan.

Dit laatste gevoel bekruipt je toch vooral als je naar het linker deel van de muur kijkt (zie foto's onder).

Noordzijde

Noordzijde detail

Zuidzijde

Zuidzijde detail linker figuur

Twee tekens op de zuidmuur, een **kasteeltoren** (?) links en een Latijns **kruis** rechts.

Je kunt een teken wel een naam geven, zoals kasteeltoren, maar we weten nog niets over de feitelijke betekenis van het symbool.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-7

Sint Agatha: Kruisherenklooster

Het dorp **St. Agatha** ligt aan de Maas in het noorden van Brabant in de gemeente Cuijk. Omstreeks 1371 werd er het **Kruisherenklooster** opgericht. Vanuit dit klooster van de Kruisheren werden veel missionarissen opgeleid

Sint Agatha, gelegen aan de uiterwaarden van de Maas

Dit gebeurde in de zogenaamde "Latijnse school".

In juni 2006 werden na een verbouwing van het klooster officieel enkele ruimten in gebruik genomen voor het **Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven** dat onderdak biedt aan het erfgoed van diverse kloosterorden.

Zowel archiefstukken, voor een orde of congregatie kenmerkende boeken en voorwerpen, als audiovisueel materiaal en religieuze kunst worden er bewaard en toegankelijk gemaakt.

St. Agatha is **het oudst bewoonde klooster** van ons land.

Ook de Kruisheren zelf brengen het erfgoed van hun orde onder in St. Agatha (Stichting Sint Aegten).

De geschiedenis van de Kruisheren in het Land van Cuijk gaat terug tot in de veertiende eeuw: in 1371 vestigden zich enkele Kruisbroeders op uitnodiging van de landsheer in een kloostertje bij een **kapel** die aan de **Heilige Agatha** was toegewijd, om de bediening van deze kapel op zich te nemen.

Perioden van grote bloei werden afgewisseld door tijden van neergang en verval, maar telkens weer wisten de Kruisheren van St. Agatha de dikwijls dodelijke dreiging, die door de eeuwen heen uitging van oorlog, ziekte en politiek beleid te weerstaan.

Tot op de dag van vandaag is de kloostertraditie levend gehouden.

Het is dus niet zo verwonderlijk om het **calvariekruis** op verschillende manieren op het gebouw terug te vinden.

Op de foto links zelfs vlak bij elkaar, bruut verkracht door een niets ontziende regenpijp.

St. Agatha westzijde

Detail westzijde

Detail steunbeer westzijde

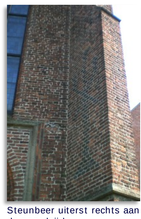
Boven links: een pontificaal **calvariekruis** op de westzijde van de kapel. Op de steunbeer, geheel links, is nog een teken te vinden, hier slecht te zien.

Boven midden: in het midden het pontificale **kruis** recht onder de klok.

Boven rechts: het **kruis** op de steunbeer, staande op een **Ing-rune**.

Noordzijde

Steunbeer uiterst rechts aan de noordzijde

Steunbeer noordzijde

Links: bijzonder fraai is de magische uitstraling die dit **schuinkruis** bewerkstelligt op deze grote muurvlakte van de kapel van St. Agatha.

Midden: Dit **kruis** lijkt heel sterk op een **Andreaskruis** tegen een kruisigingspaal.

Rechts: dan op deze steunbeer toch nog een **kruisteken**. Het is heel goed mogelijk dat deze metselaars zelf **kruisheren** waren. Ze hebben wel de behoefte gevoeld om tekens aan te brengen, maar dat moesten wel christelijke tekens zijn, nauw aansluitend bij hun kloosterorde.

Grave: Bagijnenkerk of kloosterkerk

In het vestingstadje Grave is een oude kerk bewaard gebleven die oorspronkelijk werd gebouwd door voor **Graafse Begijn**en tussen 1475 en 1500.

Oorspronkelijk behoorde de kerk tot het Begijnhof Maria Graf. Vanaf 1581 werd het de kerk van het Franciscanessenklooster, later Waalse kerk, thans Protestantse kerk.

Gebouwd omstreeks 1500 in baksteen en bestaande uit een schip met driezijdige koorsluiting, een veelhoekige gemetselde traptoren op de noordwesthoek.

De tekens op de kerkmuren hadden geen genezende kracht, maar konden wel bijdragen aan het vrijwaren van een een heilige plek van onheil.

De achtermuur is gedeeltelijk origineel met daarin ook weer 'versiering' met **ruit** en daaropstaand een christelijk-**kruis**-motief in de vorm van een **calvariekruis**, verwijzend naar het kruis op de heuvel Golgotha.

Ook van deze puur christelijke tekens ging destijds een magische betekenis uit, net zo goed als dit sterk speelde rond de relikwieën die elke kerk in bezit trachtte te krijgen. Had je een paar bijzondere relikwieën dan stroomden pelgrims toe vanwege de vermeende wonderdadige krachten, die men eraan toeschreef. En het bracht inkomsten met zich mee.

Muurgedeelte van oude kloosterkerk uit 15e eeuw

Het kerkgebouw van de protestantse gemeente ligt op een oude, historische plek van Grave, n.l. het oude Bagijnenhof.

Er kwamen al Bagijnen naar Grave kort voor het einde van de 13e eeuw. Deze Bagijnen hebben mogelijk dienst verricht voor het ertegenover gelegen H. Geesthuis en het in 1290 gestichte St. Catharina Gasthuis.

De Bagijnen beschikten lang over een eigen kapel, die wat noordelijker dan de huidige kerk aan de Hoofschestraat gelegen was. Na de verovering van Grave door Prins Parma is de kapel uit het stadsdeel verdwenen (1586).

In 1459 nam een deel van de Graafse Bagijnen de Derde Regel van St. Franciscus aan en in 1475 werd aan een van de Tertiarissen van het klooster Maria Graf door de Bisschop van Luik toestemming verleend tot het bouwen van een eigen kerk.

In 1526 werd deze kloosterkerk ingewijd.

Oorspronkelijke Bagijnenkerk

Calvariekruis met dubbele ruit eronder

Het bakstenen bouwwerk bestaat uit een schip met een driezijdige koorsluiting, alles laat gothiek; het oorspronkelijke gewelf is nu vervangen door een stucplafond. Pittoresk is de veelhoekige gemetselde traptoren op de noordwesthoek van de kerk. Bekend is dat bij de belegering van Grave door Parma, de kloostergebouwen zware schade hadden opgelopen, zodat "aen de timmeragie" die een zuster als bruidsschat had meegebracht, 400 gulden van de 500 gulden besteed werd. In hoeverre ook de kloosterkapel daaronder viel, is niet duidelijk.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-8

Bergen op Zoom: Markiezenhof

Op de kopse kant van één van de bijgebouwen van het **Markiezenhof** zien we de **ruit**. Dat één steen van deze ruit beschadigd geraakt is, pleit in feite voor de originaliteit ervan. Ook zien we de donkergeglazuurde steen nog verder in het metselwerk voorkomen.

Het Markiezenhof werd gebouwd tussen 1485 en 1514 als een stadspaleis. Tot aan de 18e eeuw was de markies een belangrijke speler op het politieke toneel, ook buiten de landsgrenzen. Veel hebben de 18e eeuwse markiezen niet eens in Bergen op Zoom gewoond. Het Markiezenhof werd door de bewoners dan ook meer gebruikt voor officiële ontvangsten. Ten tijde van Napoleon verviel het markizaat en kwam het gebouw in handen van de overheid. Bergen op Zoom werd, mede op basis van haar strategische ligging een garnizoensstad. Het Markiezenhof kreeg vanaf 1819 tot begin vorige eeuw de functie van kazerne voor de infanterie.

Ondanks de intensieve huisvesting door de infanterie bleek van het gebouw weinig verloren te zijn geraakt. In de jaren 1963-1987 zijn de zalen, gangen, torens, binnenplaatsen, tuinen en galerijen van Het Markiezenhof door een grondige restauratie in de oorspronkelijke staat hersteld. Pronkstuk van het gebouw is de Hofzaal met daarin de 15.000 kilo wegende, uit 1521 daterende, **Christoffelschouw**.

Markiezenhof bijgebouw

Markiezenhof bijgebouw detail

Markiezenhof gebouwen binnenplaats

Eindhoven: Klooster Mariënhage

De tekens van het klooster Mariënhage te Eindhoven.

Het werd als kasteel al gesticht vóór 1419, vermoedelijk al in de 13e eeuw. Jan van Schoonvorst schonk in 1419 dit kasteel aan de **Augustijner kanunniken**.

In 1424 kreeg het een clausuur zoals bij de **Kartuizers**.

In 1430 en volgende jaren zijn er bouwactiviteiten geweest; wellicht is daarbij het oorspronkelijke kasteel gedeeltelijk of geheel gesloopt.

In 1581, tijdens de Tachtigjarige Oorlog stak het Staatse leger het klooster in brand en nam de monniken, ongeveer twintig in getal, gevangen. Het klooster liep schade op en de kloosterkerk werd een ruïne. In 1583 nogmaals. Vernieuwing volgde pas in 1628 en 1632, zoals te zien is aan de muurankers in de meest oostelijke gevel.

Wat van het oorspronkelijke overbleef is een vleugel van het middeleeuwse klooster Ten Hage. In de 18e eeuw heeft het gebouw dienst gedaan als verblijf van de rentmeester van de prins van Oranje als heer van Eindhoven. Later kwam het in particulier bezit. Sinds 1891 is deze vleugel een onderdeel van het Augustijnenklooster Mariënhage.

Oostelijk muurgedeelte klooster Mariënhage

De tekens zijn rücksichtslos doorbroken door grote vensters. Het is gissen hoe de drie tekens er in totaal uitgezien hebben. Gezien hun stand ten opzichte van elkaar, kan het een centrale ruit zijn, geflankeerd door 2 **odaltekens**.

Maar ook de mogelijkheid van 3 **ruiten** moeten we open houden.

3 tekens waarvan de middelste een ruit

Mariënhage: maalkruis

Op de foto naast is een **maalkruis** zichtbaar. Dit is een oud Germaans kwaadwerend teken, dat door de kerk is geadopteerd in de vorm van een **Andreaskruis**.

Klooster Mariënhage te Eindhoven

Gravure van het klooster Mariënhage te Eindhoven uit 1738

Boven de deur (zie foto boven) zien we het **Anthoniskruis** in de **tau-vorm**, maar dit metselwerk dateert vermoedelijk van ca.1895. Ten tijde van het verval in de 18e eeuw zat er iets anders boven de deur. Zie foto rechts.

Maar in de 18e eeuw is het nog steeds gedeeltelijk een ruïne. Later (1891) zullen de Augustijnen zich er opnieuw vestigen en er (1898) weer een nieuwe kerk bij bouwen: de zogeheten **Paterskerk**.

Mariënhage: binnenplaats-zijde

Mariënhage: detail

Dit is een moeilijk te verklaren teken (zie foto detail rechts). 2 **maalkruisen** aaneen of een liggende **ING-rune**. Je kunt er ook een tafel in zien. Boven de streep: 3 **sterren** of **wijdingskruisjes**.

Mariënhage: detail van dubbel ruit-symbool

Mariënhage met tweemaal 8-teken

Westelijke kant: 3 gemetselde kruisen

Linksboven: twee maal een **8-teken**, dit hoeft niet altijd een cijfer-betekenis te hebben.

Het kan ook een **krakeling-vorm** zijn die met eeuwigheid samenhangt.

Rechtsboven: hier zien wij 2 **taukruisen** met daaronder een latijns kruis. Mogelijk dateren deze 3 kruisen al wel uit de tijd van de metseltekens in de 16e eeuw.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-9

Oosterhout: Kasteel "De Blauwe Kamer"

Zeven jonge vrouwen stichtten in 1271 de nu nog bestaande **Norbertinessen**-priorij S**int-Catharinadal** te Oosterhout. Aanvankelijk in Breda, maar in 1645 werd een kasteeltje aangekocht in Oosterhout. Vermoedelijk uit nostalgische overwegingen kreeg het nieuwe klooster dezelfde naam als het achtergelaten klooster in Breda: "**De Blauwe Kamer**".

De overeenkomst was getekend door Amalia van Solms en later bekrachtigd door Frederik Hendrik.

Het slotje, oostelijk van Oosterhout, werd **omstreeks 1270** gesticht. In de 15e eeuw werd het bewoond door **Johannieters (de Orde van St. Jan)**.

Deze Johannieters hadden de commanderij in Alphen (N.B.), die in de 12e eeuw door de Tempeliers daar was gesticht, overgenomen.

In 1312, tijdens het concilie van Vienne, werd door paus Clemens V de Tempelorde opgeheven, nadat een Franse koning Philips IV hen massaal tot ketters had verklaard om in het bezit van hun goederen te komen.

In onze contreien werden de Tempeliersgoederen toegewezen aan de Johannieter Orde. Ook de commanderij Ter Brake (de enige Tempelierscommanderij in Nederland) werd overgedragen.

Het kasteel "**De Blauwe Kamer**" in Oosterhout is in fasen gebouwd.

Rond 1400 ontstond het gedeelte aan de linkerzijde van het huidige kasteel.

Een halve eeuw later werd **de toren** gebouwd en een eeuw hierna werd het kasteel aan de achterkant uitgebreid met een zaal.

De naam zou (volgens weer een andere bron) afkomstig zijn van de blauwe leien op het dak.

Dit zou betekenen dat we de toren (met daarop de **metseltekens**) dus (volgens de opgave van de zusters) zouden moeten dateren rond 1450.

Opmerking:

Aangezien de afgebeelde **harten** hier een **spitse punt** hebben, is deze datering voor het desbetreffende muurgedeelte aan de te vroege kant. Mogelijk heeft er in een iets latere tijd nog een verbouwing in Renaissancestijl plaatsgevonden.

Priorij St. Catharinadal

100 jaar jonger dan de toren zou dan dit rechter deel zijn. Dat kan wel ongeveer kloppen met de typische **Renaissance trapgeveltjes**, die toen in zwang kwamen.

Het **maalkruis** en de **harten** zijn duidelijk te indentificeren. De bovenste tekens zijn dat helaas niet.

De gedachte aan nonnen, maakt dat je bij zulke tekeningen aan hoofddeksels (?) gaat denken. Maar de tekens zijn al van voor de tijd van de Norbertinessen, dus dat slaat nergens op.

Over de daaraan voorgaande Johannieters in Oosterhout heb ik nog geen informatie.

Priorij St. Catharinadal

Priorij St. Catharinadal

Ze waren de erfgenamen van de Tempeliers. Ze waren ontstaan vanuit een hospitaal in Jeruzalem, dat kruisvaarders verpleegde. Dit hospitaal moest ook verdedigd worden door militairen, en zo werd het meer en meer een ridderorde.

Toen het Heilige land was opgegeven, konden ze zich terugtrekken op Rhodos en Malta. Vandaar ook de naam: **Maltezer ridders**.

Haarlem kende vanaf 1310 een commanderij van Sint Jan, bestaande uit **Johannieters**. Haarlem kent ook al een **Sint Janskerk** uit die tijd.

Nu is de Grote Kerk van Oosterhout ook een **Sint Janskerk**. En inderdaad hadden de **Johannieters** daarin belangrijke zeggenschap.

Het natuurstenen schietgat, is duidelijk van latere tijd, aangezien het dwars door de tekening van het kruis loopt. Ook het hart heeft praktisch onvoldoende ruimte.

Waalre: Woningen op het Loon

Loon 1

Het Loon is een weggetje met nog wat oude boerderijen.

In de voorgevel is boven het jaartal 1718 het **hart-symbool** te zien.

Loon 1

De voorgevel met het jaartal 1718 en het **hart-symbool**.

Loon 1

Loon 3

Eveneens aan het Loon 3 is er nog zo'n oudje. En ze liggen in een schitterende landelijke omgeving. Deze is van 1731.

Loon 3

Het jaartal 1731 in de voorgevel gemetseld.

Loon 3

Leende: 3 Boerderijen

Drie boerderijen onder Leende hebben een **hart-motief** in de gevel. Er is een grote kans dat het hart getuigt van Maria-verering bij de oorspronkelijke bewoner. Zie de foto's hiernaast.

Strijperstraat 42 met hart-symbool

Het hart-symbool

Strijperstraat 44 met hart-symbool

Strijperstraat 52 met hart-symbool

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-10

Velp (bij Grave): St. Vincentiuskerkje

Een beetje achteraf in het dorp, geflankeerd door kloostergebouwen, staat de **St. Vincentiuskerk**. Inmiddels niet meer in gebruik voor kerkdiensten maar nog wel voor concerten en culturele manifestaties.

In de 12 eeuw was hier al een tufstenen kerkje gebouwd. Noordbeuk en koor stammen uit de 16e eeuw. In dit gedeelte zijn de metseltekens gevonden.

De bakstenen toren zelf is uit de 13e en 14e eeuw.

Het kerkje is gerestaureerd in de jaren '60 van de 20e eeuw.

Dorpskerk van Velp

Noordbeuk van oostelijke kant gezien

Zijkant noordbeuk van de westelijke kant gezien

Op de achterwand van de zijbeuk zien we een groot overmaats maalkruis in blauwgeglazuurde steen.

Maar ook aan de voorkant van dezelfde uitbouw zien we enkele tekens.

Linksonder: de beide ruiten zijn goed bewaard, daaronder lijkt het restant van een maalkruis, dat door de eeuwen heen verminkt is geraakt.

Rechtsonder: aan zuid- en oostzijde zien we verder geen bijzonderheden in het metselwerk.

Voorkant uitbouw

Zuid- en oostkant van de dorpskerk

Berghem: Willibrorduskerk

Evenals Oss wordt **Berghem** vermeld in een document uit 1096, waarin Paus Alexander II bevestigt dat het patronaatsrecht van de parochie toebehoort aan de **Abdij van Echternach**. Dit verklaart het feit dat de **Heilige Willibrord** ook van Berghem de patroonheilige is.

Het vanouds agrarische dorp vormde oorspronkelijk kerkelijk en bestuurlijk een geheel met Oss. Bestuurlijk behoorde het tot het Kwartier van Maasland van de Meierij van 's Hertogenbosch.

Rond 1400 wordt er voor het eerst de basis gelegd voor de huidige **Willibrorduskerk** in Berghem, hoewel er omstreeks 1200 al sprake van een kapel moet zijn geweest. Oorspronkelijk diende de kerktoren tevens als gevechtstoren tegen plunderaars uit Gelre. In 1572 brandde de (kerk)gevechtstoren af en in 1596 werd hij herbouwd.

In 1848 werd de middeleeuwse kerk afgebroken en werd er een nieuwe kerk tegen de oude toren gebouwd door Arnoldus van Veggel. Mogelijk aan de andere kant tegen de toren aangebouwd. Want dat toren aan de oostkant staat is erg ongewoon.

In 1895 brandde deze kerk af nadat de bliksem ingeslagen was. De kerk werd herbouwd en in 1903 onder het bewind van Pastoor Van Tetering, vergroot. Architect was W. Th. van Aalst.

De **Sint-Willibrorduskerk** is een neogotische driebeukige kruisbasiliek uit 1901-1903, ontworpen door W. Th. van Aalst.

De **toren** bestaat uit vijf geledingen waarvan **de onderste vier gotisch zijn** en uit de **tweede helft van de 15e eeuw** stammen. De bovenste geleding en de spits zijn van 1903. De toren heeft overhoekse steunberen en de onderste geledingen zijn versierd met spaarvelden die worden afgesloten met rondbogen, spitsbogen en driepassen. Een rondboogportaal rest nog van de door Van Veggel gebouwde voorganger.

(bron: Wikipedia)

Noordzijde van de kerktoren

Detail noordzijde van de kerktoren

Op de foto linksboven zie je nauwelijks iets van metseltekens, maar een geoefend oog kan ze ontdekken. Rechtsboven is dat al beter waar te nemen.

Rechtsboven: in blauwig geglazuurde steen zijn ze te ontdekken. Het **calvariekruis** is te vinden in het midden, links een **ruit** en rechts als je goed kijkt, een **maalkruis**.

Detail noordzijde van de kerktoren

Op de travee van de 1e etage zie je **kruis** en **ruit** afgewisseld: van links naar rechts: **kruis**, **ruit**, **kruis**, **ruit** en **ruit**.

Kerktoren voorzijde

Deze kant is erg gehavend en er ontbreekt aan de onderzijde een groot gedeelte van het oude metselwerk. Rechts zien we een **calvariekruis** en geheel links op een steunbeer enkele **maalkruisen**. Er tussen in restanten van wat misschien ook een **calvariekruis** kan zijn geweest.

Kerktoren zuidzijde

Detail van de kerktoren zuidzijde

Aan alle kanten zijn wel metseltekens te vinden. Aan de zuidzijde: **ruiten** en **kruisen**, maar ook een combi van **ruit** en **kruis**.

Deze combi van **ruit** en **kruis** treffen we dus veel later (19e eeuw) dus ook weer in de bovenlichten aan.

Kerktoren

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-11

Middelrode (bij Berlicum): De Assendelft-hoeve

Toen ik de weg vroeg naar Middelrode aan wegwerkers op nog geen 10 km afstand, hadden ze van de naam Middelrode nog nooit gehoord en dat terwijl ze in de buurt wonen.

Tomtom kent Middelrode wel, maar meldt doodleuk dat er geen route naar Middelrode is gevonden.

Ik wil hiermee maar zeggen, dat het soms wel wat moeite kost om plekken te vinden, ook al ben je getipt dat er in die buurt iets te vinden moet zijn.

De eigenaresse van de Assendelfthoeve, die net de hond uitlaat, heeft zelf niet zoveel informatie en verwijst me door naar de gemeente, want de poort is een beschermd monument.

Maar met de kennis die wij hebben, kunnen we al stellen dat de linkerkant van de poort nog origineel middeleeuws is, nl. 15e/16e eeuws, maar de rechterkant is er door restaurateurs later weer in dezelfde stijl bijgebouwd.

Natuurlijk wel nieuwsgierig of de gemeente nog wat meer info kan geven, maar het internet is gewillig.

De poort is een restant van een oud kasteeltje.

De poort bij boerderij huize Asseldelft

De poort als beschermd monument

Maalteken detail op de poort

Enschot: De toren van de St. Michielskerk

In Enschot wordt al gedurende meer dan 830 jaar gekerkt. De pastorale zorg was tot 1826 in handen van de Norbertijnen van de **abdij van Tongerlo**.

In de veertiende eeuw lag de parochiekerk aan het huidige Torenpad. De toenmalige **St. Michielskerk** is tot 1648 in handen geweest van katholieken.

De nu nog aanwezige Oude Toren maakte deel uit van die kerk, die in 1648 in handen kwam van de hervormden.

De toren van Enschot

De toren van Enschot

Detail maalkruis

Links voor op de toren zien we een **maalkruis**-teken, rechtsboven een detail ervan.

Bijzonder fraai om te zien dat men het maalkruisteken liet terugkomen in het plaveisel voor de ingang, zie onder.

Bijzonder fraai om te zien dat men het maalkruisteken liet terugkomen in het plaveisel voor de ingang.

Molenschot (bij Gilze-Rijen): St. Annakapel

De heilige Anna is patrones van de parochiekerk en kapel in Molenschot. Haar feestdag is op 26 juli. De oude spreuk "met Sint Anneke gaat ieder Anneke om 'n manneke en ieder manneke om 'n Anneke" is nog steeds actueel. Veel mensen bezoeken tegenwoordig de mooie eeuwenoude kapel, sinds 1842 toegewijd aan de heilige Anna. Aanvankelijk was de kapel gewijd aan de Heilige Maagd.

St Anna wordt vereerd als patrones voor kinderloze en zwangere vrouwen. Als moeder van Maria en grootmoeder van Jezus geeft zij kennelijk veel mensen vertrouwen en troost en is zij een eigentijdse heilige geworden.

In Molenschot is een vorig kapelletje in de 16e eeuw vervangen door wat er nu staat.

De oudste vermelding van deze kapel is van 1549. Toen werd in het register van de rentmeester van de prins van Oranje vermeld dat bewoners de grond kochten waarop de kapel stond. In de loop der eeuwen is de St. Annakapel ernstig beschadigd geweest en lang in bouwvallige toestand blijven staan. In 1842 vond er een ingrijpende renovatie plaats waarbij het torentje zijn huidige plaats kreeg.

De 16e eeuwse Sint Annakapel telt twee maal drie traveeën en heeft een driehoekige koorsluiting. Het licht komt binnen door gotische spitsboogvensters.

De westgevel is met overhoekse beren versterkt.

"De beide wanden van de noordelijke travee vertonen een vlechting van donkere steen, die drie **Andrieskruisen** tekent." Zo worden hier op de internetsite de **maalkruisen** aangeduid.

Het losse **kruis** ernaast wordt niet genoemd.

De St. Annakapel van Molenschot

St. Annakapel: detail in de noordmuur

St. Annakapel: detail noord-oosthoek

Mogelijk hebben zich hier aan de oostzijde ook **maalkruisen** bevonden, die bij latere verbouwingen verloren zijn gegaan.

De laatste regel van tekst op het bord links luidt: In de top zijn nog de sporen zichtbaar van een venstertje met **kielboog**.

Het bordje op de kapel

Links: om deze **kielboog** goed te kunnen zien, even de foto van de voorkant van het kerkje uitvergroten.

Kielboog boven voormalig raam

Een bijzonderheid is **de rozenkrans** van Sint Anna, die niet de gebruikelijke 'tientjes' (reeksen van tien kralen) bevat, maar 'vijfjes' (reeksen van vijf kralen). Tevens hangt er geen kruisje aan, maar een medaille van Sint Anna met de Maagd Maria. Iedere kraal staat voor een 'weesgegroetje'. Bij een 'normale' rozenkrans zijn dat er vijftig. Een rozenhoedje bestaat uit het bidden van drie keer de rozenkrans, dus 150 weesgegroetjes.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-12

Oirschot: Het OLV-kerkje of Boterkerkje

Het Boterkerkje van Oirschot, het zien van de in tufsteen uitgevoerde tekens aan noordzijde en zuidzijde gaf me aanvankelijk het gevoel van: hier hebben we de **steen van Rozette**: de oplossing van een raadsel en de bevestiging van onze vermoedens omtrent het **maalkruis**.

Nadere beschouwing doen me twijfelen aan de ouderdom. De voeg lijkt van duidelijk andere samenstelling te zijn, zowel aan noordzijde als aan zuidzijde, zodat het mogelijk een vervanging betreft van eerdere stenen.

De verwering is minimaal, wat je wel zou mogen verwachten als stenen van middeleeuwse origine zijn.

Boterkerkje noordzijde

Boterkerkje noordzijde

Links naast de noordelijke ingang zien we een dubbele steen: een **maalkruis** met links daarvan een **reptiel**. Dergelijke dieren werden gezien als duivelse metgezellen. Het **maalkruis** krijgt hier dus een bijzonder afwerende betekenis om de duivel en zijn macht buiten te sluiten.

Boterkerkje noordzijde

Maar wat zien we op de foto hieronder van de zuidmuur: het **wijdingskruis**, vergezeld van een Lam Gods. Zowel de **kruisen** als de dieren zijn elkaars opponenten. De draak versus het lam, het onheilwerende **kruis** versus het heilbrengende **kruis**.

Boterkerkje zuidzijde

Ned. Herv. Kerk. Voormalige **Onze Lieve Vrouwekapel**, vanaf 1689 **Boterwaag**, sinds 1803 Ned. Herv. Kerk.

Romaans zaalkerkje van tufsteen uit de vroegere XIIe eeuw; een gotisch koor op een travee na afgebroken in 1880, thans met moderne bakstenen sluitmuur.

Klokke- torentje uit de XVIIIe eeuw boven de westgevel. Gerestaureerd 1961 door J. de Wilde te Breda

Boterkerkje zuidzijde

Het Boterkerkje of boterwaag. Vanaf 1800 een Ned. Herv. Kerk.

Asten: Kasteel ruïne

Het kasteel is inmiddels een ruïne maar het poortgebouw met aanpalende woninkjes bestaat nog.

Bovenin de poort is een ruit te vinden, terwijl aan de binnenzijde zich 2 **maalkruisen** bevinden.

Het poortgebouw

Het kasteel in vroegere tijden

Het dorp **Asten** begint in velerlei opzichten als een grensnederzetting. Zo was het lange tijd gelegen aan de ontginningsgrens van de onherbergzame Peel, tevens de eeuwenoude afbakening tussen de hertogdommen Brabant en Gelre, of zoals tegenwoordig nog steeds, tussen de provincies Noord-Brabant en Limburg. Het zijn vooral missionarissen (Willibrord), monniken (Norbertijnen) en wereldlijke heren (Heren van Cuijck) die dit relatief lege gebied in de Middeleeuwen openleggen en ontwikkelen.

Het is in deze tijd (1399) dat **t' Huys tot Asten** voor het eerst opduikt in de annalen. Beginnend als agrarisch uitbatingscentrum of mansio wordt het al ras uitgebreid tot een heus kasteel bestaande uit een versterking, een woongedeelte en een hofstede.

Terwijl de omgeving wordt geteisterd door misoogsten en plunderende legers, wordt rond 1600 het kasteel omgebouwd tot een edelmanswoning in Renaissance stijl, **waarbij ook de voorburcht met karakteristieke toren zijn huidige vorm krijgt**. Het is ook in deze tijdspanne dat een van de meest kleurrijke en beruchte kasteelheren, Bernard van Merode, zijn landgoed weet uit te breiden, niet in het minst geholpen door onteigeningen van door hem vervolgde en gemartelde tovenaars en heksen uit de omgeving.

Ondanks de schilderachtigheid van het resultaat deze verbouwing moeten we ons de kerkers voorstellen in 1595, toen dezelfde heer daar onschuldige gevangenen liet doodmartelen in het kader van een berucht heksenproces.

Een ruit bovenin de poort met een ruitvormige nis eronder

Links zien we de voorzijde van de voorburcht met een **ruitsymbool**. In blauwgeëmailleerde kopse steen zien we deze ruit bovenin, terwijl daaronder, enigszins gehavend, nog een gemetselde ruitopening lijkt te hebben bestaan.

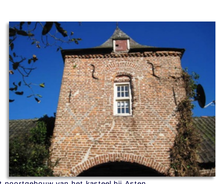
Zoals al elders gezegd, de ruit stond destijds hoogstwaarschijnlijk nog voor vruchtbaarheid, voorspoed en dus voor vrede.

De **odalvormige** muurankers lijken ook vooral een symbolische functie te hebben, verwijzend naar **eigengeërfd bezit**.

Op de foto hieronder zien we aan de binnenkant van de Astense voorburcht **twee maalkruisen**, in dezelfde blauwige steen.

Erop doorborduurend dat ook hier de **muurankers** een symbolische betekenis kunnen hebben, lijkt dit óf op een set van wolfangelstekens, óf het kunnen ook evengoed **odals** zijn.

De binnenzijde van het poortgebouw van het kasteel bij Asten

De wetenschap dat er heksenprocessen hebben plaatsgevonden van mannen en vrouwen uit de omgeving, die onder deze poort zijn doorgegaan, maakt het nog nadrukkelijker duidelijk, dat deze tekens bedoeld waren om duivelse machten buiten te houden.

Kasteelruïne (foto van het internet)

Kasteelruïne (foto van het internet)

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Brabant 1.2-13

Liempde: Het Groot Duyfkot

De huidige boerderij Het Groot Duyfkot dateert uit de 18e-eeuw en is in het derde kwart van de 19e-eeuw verbouwd. De boerderij behoort tot het Brabants staldeeltype van de hallehuisgroep. Aan de boerderij zit een **herenkamer** vast, overblijfsel van een **16e-eeuwse havezate**.

(Een **havezate** (of havezathe of havesate) is een versterkt huis, burcht, hofstede, hof of hoeve. Oorspronkelijk was het een benaming voor een grote boerderij met land. In de 17e eeuw was de havezate een riddermatig goed. Het bezit hiervan was een voorwaarde voor lidmaatschap van een ridderschap. Bron: wikipedia))

Bij de boerderij hoort de Vlaamse langsdeelschuur die vanuit de positie van het te plaatsen bord, voor de boerderij staat. Juist achter deze schuur is nog de spits van de **Duiventoren** waar te nemen.

In de buitengevel van de Heerenkamer bevindt zich **een van donkere bakstenen gemetseld maalteken**. Dit dateert van de bouwtijd van de 16e eeuwse Havesathe.

Boerderij het Groot Duifhuys met het duijfhuis op de achtergrond

Hoevedreef 2: duiventoren met jaartal 1661

Het groot Duyfkot met maalteken

Een tweede (dubbel) maalteken is nog net gedeeltelijk zichtbaar. Hier is in later tijd een raam doorheen uitgebroken.

In de 15e-eeuw, toen Lyemde ongeveer 700 inwoners telde en de oude herengoederen vervallen waren tot kleine buurtschappen bestonden er nog enkele grote hoeven. Een daarvan was 'die hove ten Acker' of 't goed ten Acker'. Uit dit 'goed' heeft zich waarschijnlijk het 'Groot Duijfhuis' ontwikkeld. De eerste keer werd van dit 'goed' melding gemaakt in 1400, bij een verkoping voor de schepenen van Liempde.

In 1449 kwam de hoeve in handen van Ludolf van de Water. Op 't eind van zijn leven wilde Ludolf zijn goederen schenken aan een goed doel.

Hij schonk in 1471 o.a. deze hoeve aan de Kartuizers die ongeveer 2 km. stroomafwaarts aan de Dommel een klooster stichtten. Behalve de hoeve waren ook meerdere hoeves en gronden betrokken bij de schenking.

Na de vrede van Munster werden alle goederen van de kartuizers in beslag genomen en kwam de hoeve in 1659 in handen van Pieter Lus. **Pieter Lus liet waarschijnlijk in 1661 de duiventoren bouwen**. Op dit moment (2008) is de hoeve eigendom van Stichting Brabants Landschap en wordt bewoond door Jef van de Braak.

Het tekort aan mest was de voornaamste drijfveer om een Duiventoren te bouwen. De, soms honderden duiven, leverden behalve een regelmatig mals boutje, vele honderden kilo's fosfaatrijke mest.

Het tekort aan meststoffen was aanzienlijk dus de duiven waren een welkome bron.

De eigenaar van de hoeve 'Het Groot Duijfhuis' bezat, als een van de weinigen in de streek, het recht deze duiven te houden.

De omliggende landbouwers waren, door de voedselbehoefte van de duiven, over het algemeen weinig gecharmeerd van de vele duiven op de Duiventoren.

Boerderij het groot Duyfkot : noordzijde

Hoevedreef 2: de duiventoren

Links boven: misschien alleen herkenbaar wanneer je vaker metseltekens gezien hebt: er zijn hier nog van **twee maaltekens** een restant te zien, beiden zijn ernstig gehavend. Eén midden-rechts van het linkerraam en de andere in de benedenhoek van het rechterraam.

Dongen: De Oude kerk

De bouw van het eerste stenen gotisch kerkje/kapel met afmeting ca 6 x 14 meter is vermoedelijk gebouwd tussen 1329 - 1343. Dit kerkje had een rieten dak. Vermoedelijk heeft er daarvoor nog eerst een houten kapel gestaan maar daar zijn bij de opgravingen geen sporen van teruggevonden.

De Oude Kerk, zoals we hem nu kennen is op de fundamenten va de kleine kerk gebouwd en stamt uit de 15e eeuw. De toren (42m hoog) is in de stijl van Kempische gotiek gebouwd en stamt van uit het begin van de 15e eeuw. Het priesterkoor is verderop in diezelfde eeuw gebouwd. In deze onderdelen van het gebouw treffen we de metseltekens aan.

De kerk heeft veel te lijden gehad. Het schip is in de 17e eeuw herbouwd.

Vanaf 1648 wordt er door de protestanten gekerkt.

In het begin van de 20e eeuw stort het dak van het schip in. Dit wordt niet meer hersteld en het schip blijft als ruine bewaard, naar voorbeeld van Bergen.

De oude kerk te Dongen

De toren zuidzijde met maalkruis

De toren noordzijde met maalkruis

Aan beide zijden (zuid en noord) van de toren treffen we op de onderste geleding een maalkruis aan. zie foto's midden en rechts boven.

Koor zuidzijde

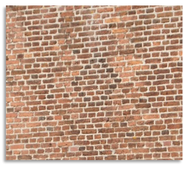

Ruit-teken op koor zuidzijde

En op de zuidmuur van het priesterkoor treffen we een **ruit-teken** aan.

Het is wat moeilijk te zien, maar is wel onmiskenbaar aanwezig.

Zie de foto's hiernaast en onder.

Ruit-teken in detail van de koor-zuidzijde

Alphen NB: Sleutelhoeve

We zien hier de **Sleutelhoeve**. In de voorgevel twee metseltekens: de combi van ruit en maalteken. Gebouwd in 1632 volgens het jaartal dat de muurankers aangeven.

Prof. W.H. Th. Knippenberg opperde destijds dat de tekens verband zouden houden met het feit dat de hoeve tot het goederencomplex zou hebben behoord van de Johannieterorde, die te Alphen een commanderij bezaten op het hof Ter Brake.

Het vergt nader onderzoek of zo'n relatie waarschijnlijk is.

Looneind: de Sleutelhoeve

Looneind: de Sleutelhoeve

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-1

Domburg: Kasteel Westhove

Vanaf 1277 was het kasteel bezit van de abten van Middelburg. In de eeuwen erna was het een lusthof voor hoge gasten, waaronder Karel de Stoute, Philips de Schone en Karel V.

In 1572 verwoest door de watergeuzen. Na het herstel is het in bezit gebleven van diverse adellijke families.

In 1977 vond een grote restauratie plaats. In 1985 kreeg het een jeugdherbergfunctie. De restauratie werd afgerond in 1986.

Kasteel Westhove bij Domburg

Kasteel Westhove

3 ruit-tekens boven elkaar

Linksboven: We zien hier op een van de **donjons** van de buitenpoort weer hetzelfde **ruit-teken** dat we ook zien op de een van de stadspoorten van Zierikzee (zie onder).

Rechtsboven: hier zijn 3 **ruit-tekens** boven elkaar zichtbaar.

Zierikzee: stadspoorten

In Zierikzee vinden we **metseltekens** op de oude stadspoorten. Het zijn de Zuidhavenpoort en de Nobelpoort. In beide gevallen gaat het om **ruitvormige** tekens.

Zuidhavenpoort uit de 14e eeuw

In detail: ruit-symboliek op de Zuidhavenpoort

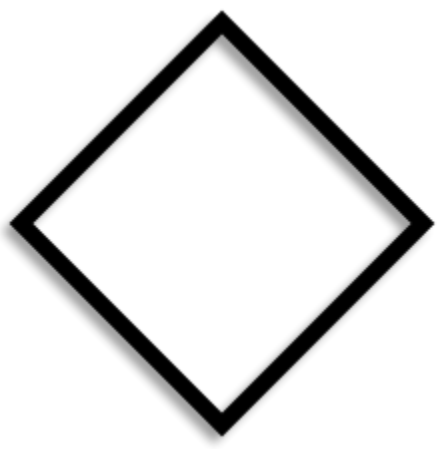

Nobelpoort uit het begin van de 14e eeuw

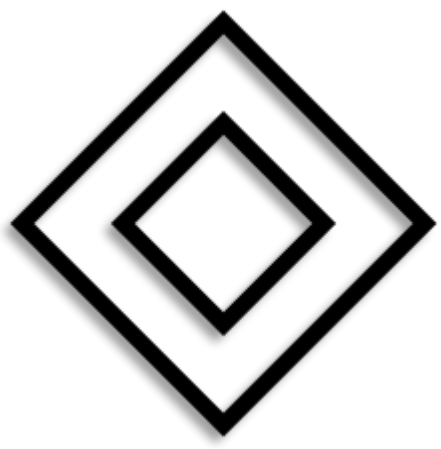
Zien we de **ruit** midden boven opgevuld met groengeglazuurde steen, op de Nobelpoort rechtsboven zijn de contouren van de **ruit** (dubbel-concentrisch) aangegeven.

In detail: een van de beide ruitfiguren op de Nobelpoort

Ruit-symbool

Dubbel ruit-symbool

Dergelijke tekens moesten de veiligheid van de stad vergroten. Het onheil dat op onverklaarbare wijze soms over de stad kwam kon je toch op zijn minst proberen op magische wijze te bezweren.

Als de **ruit** van oorsprong een vruchtbaarheidsteken was, kan het ook een teken van chauvinisme zijn geweest: van geslacht op geslacht zijn wij hier heer en meester in de stad.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-2

Renesse: Jacobuskerk

Renesse is een ringdorp met in het midden van de ring de **Jacobuskerk**, een gotisch gebouw waarvan de toren dateert van voor 1458. Het schip dateert uit de 16e eeuw. Het hoofdaltaar was gewijd aan Jacobus Maior, de heilige van Santiago de Compostella.

De kermis in Renesse is nu nog altijd omstreeks de 24e juli, de naamdag van Jacobus.

De aanwezige **metseltekens** bevinden zich op het schip en niet op de toren.

Renesse wordt voor het eerst genoemd in 1244 als "Riethnesse". Het is afgeleid van riet en neus, wat landtong betekent. De heren van Renesse vormden vroeger een invloedrijk geslacht in Zeeland en hadden ook hun kasteel in Renesse: slot Moermond.

De dorpskerk van Renesse

Renesse (Schouwen-Duiveland)

Rechts van de toren zien we een **calvariekruis** tezamen met een **hart** en een **in vieren gedeelde ruit**, waar men op de site van de kerk een **anker** in ziet, zodat de trits: geloof, hoop en liefde is uitgebeeld.

De kerktoren

Metseltekens rechts van de toren

Toen ik de foto aan het maken was passeerde er een **ooievaar**. Dit is zeker geen dagelijks beeld volgens de inwoners van Renesse.

Zuidzijde kerk

Het **maalkuis** teken gaat beetje schuil achter de heesters. De poten van het **maalkruis** lopen naar onderen nog wat verder door (niet te zien op de foto), maar er zitten geen verdere 'versieringen' meer aan. Zie de detail foto.

Zuidzijde kerk- maalkruis met vuurslag en kruis

Domburg (Walcheren): Kerk

Domburg heeft een oude geschiedenis. Uit opgravingen blijkt dat Romeinen er al een nederzetting hadden en men heeft de resten gevonden van een Nehallenniatempel.

Tegen de invallen van de Noormannen in de 9e en 10e eeuw werden op Walcheren 3 ringwalburchten aangelegd: eentje in Souburgh (= zuidburg), de andere beide werden Middelburg en Domburg (=duinburg).

Vlak in de buurt lag de handelsplaats Walichrum (waar de naam Walcheren van is afgeleid).

Vermoedelijk bezat Walichrum het eerste en oudste kerkje. Westkapelle en Oostkapelle waren al voor 1067 als dochterkerken gesticht.

In de 13e eeuw bestaan er 2 Domburgen: Dumburgh infra castellum en Dumburgh extra castellum. Beide hadden toen een kerk.

Er was een kerkje binnen de versterking, gewijd aan St. Agatha, dat gesticht was door Oostkapelle. Maar dit kerkje werd in de 13e eeuw afgebroken en met toestemming van de bisschop van Utrecht weer herbouwd in Aagtekerke (= St. Agathakerk).

De andere kerk (met toren) bevond zich buiten de burcht en was gesticht door Westkapelle en was gewijd aan St. De huidige Domburgse toren ervan is 38 meter hoog. De toren dateert uit ±1250, de oudste delen van de kerk zijn van ± 1300. In 1572 werd ook Domburg grotendeels door de Watergeuzen verwoest. De kerk werd in de 17e en in de 18e eeuw gerestaureerd doch ging in 1848 na blikseminslag opnieuw door brand totaal verloren, waarbij ook veel daar bewaarde Nehalennia-stenen niet meer konden worden gered.

Daarna volgde herbouw, en onlangs, nogmaals, een nieuwe restauratie.

Metseltekens vinden we hier hoog op de toren. Kennelijk is dat deel van de toren in de 15/16e eeuw gebouwd of herbouwd.

Op de hoogste trans zien we naar alle vier de kanten **muurtekens**. Helaas zijn ze erg slecht zichtbaar. Op de foto's is het contrast iets versterkt, om de tekens net wat beter zichtbaar te maken.

De kerk van Domburg (Walcheren)

Noordzijde toren

Zuidzijde toren

Oostzijde toren

Westzijde toren

De tekens op de westzijde zijn niet meer te onderscheiden. Alleen dat er tekens gezeten hebben is nog te zien.

Aagtekerke: Toren

Op het eiland Walcheren bevinden zich een aantal fraaie middeleeuwse kerkjes.

Aagtekerke is daar nog een mooi voorbeeld van. De plaatsnaam verwijst naar **St. Agatha (225-251)**. Zij stierf tijdens christenvervolgingen onder keizer Decius - volgens de legende - omdat ze geen seks wenste met een Romeinse landvoogd en haar kuisheid tot het uiterste, ondanks alle martelingen, bleef verdedigen. Zij was een van de eerste heiligen van de katholieke kerk en ongelooflijk populair, ook in ons land.

St. Agatha is primair de **beschermheilige tegen vuur** en alles wat hieraan vasthangt: brand, vulkanische erupties en andere natuurrampen. Vele brandwondencentra in Europa zijn dan ook naar haar vernoemd. Ze is beschermheilige van klokkenmakers omdat haar afgesneden borsten, liggend op een schaal, lijken op 2 klokken. **Luidklokken** zijn naar haar genoemd.

Ook is ze patrones van vele vrouwelijke beroepen en kwalen zoals: herderin, vrouwen met borstkanker, onvruchtbaarheid bij vrouwen, pleegmoeders...

Agatha werd b.v. vereerd in **Beverwijk**. In Delft had je het St. Agathaklooster (het latere Prinsenhof) en bij Leidschendam had je de St. Agathaberg, waar ze zou zijn verschenen.

Op de de noordzijde en de zuidzijde van de Aagtekerker toren zijn **metseltekens** aangebracht.

Aagtekerke zuidzijde kerk

Noordzijde toren

Zuidzijde toren

Op de zuidzijde van de toren van Aagtekerke: het **calvariekruis**, de **vuurslag**, het **maalkruis** en een gevierendeelde **ruit**.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-3

Lange Jan

Middelburg: Abdijkerk

De belangrijkste kerk van Middelburg wordt geflankeerd door de 'Lange Jan'. Deze toren van natuursteen en kerk van baksteen maken deel uit van het abdijcomplex.

Het klooster, gewijd aan Maria, wordt gesticht ca. 1200.

De aanvankelijk kleine kloosterkapel werd in het 2e kwart van de 13e eeuw al vervangen door een Romaanse kerk. Deze kerk werd vanaf 1266 tevens parochiekerk.

In de loop van de 14e en 15e eeuw hebben uitbreidingen plaatsgevonden met als resultaat dat er 2 kerken zijn ontstaan: een koorkerk en een tweebeukige hallenkerk, gewijd aan St. Nicolaas.

Na grote schade door beeldenstorm, gevolgd door de grote brand van januari 1568 werd op 9 december 1570 de herbouw aanbesteed. Na de overgang van Middelburg in handen van Prins van Oranje werd de kerk in februari 1574 toegewezen aan de Hervormden. In de daaropvolgende jaren werd zij verder opgebouwd en in 1585 werd voor het eerst de naam Nieuwe kerk gebruikt (daarvoor werd gesproken over Oostmunster- of Oude kerk).

Het Abdijcomplex is in de 2e WO zwaar verwoest. Vermoedelijk zijn deze muurgedeelten gespaard gebleven en hebben de tekens (net als in Rotterdam) de verwoesting doorstaan.

Helaas kan de maker van de foto mij niet zeggen op welk deel van de kerk de metseltekens zijn gevonden.

Detail Abdijkerk met **hart-**, **maal-** en **ruitteken**.

De Abdijkerk

En zo zag het er uit voor de 2e wereldoorlog. De 2 hallen van de parochiekerk zijn hier goed te zien.

De Abdijkerk met Lange Jan

Het Abdijplein in 1746

Plattegrond Abdijgebouwen

De ruimte tussen koorkerk en parochiekerk bij de toren, wordt nu **wandelkerk** genoemd. Op de plattegrond is de kerk grijs weergegeven.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-4

Biggekerke (Walcheren): Kerk

Hier in Biggekerke zien we de **tekens** alleen op het koor en niet op de toren. Mogelijk werd deze al eerder gebouwd, in een tijd toen het plaatsen van metseltekens nog geen mode was. De enige bron die ik kon vinden, meldt een stichtingsdatum van rond 1400. Algemener is de notitie 15e eeuwse kerk.

De 5 **ruit-tekens** zijn mooi symmetrisch geplaatst op de wandvlakken van het koor van de kerk van Biggekerke.

Biggekerke (Walcheren)

Biggekerke: metseltekens op de koormuur

Koudekerke (Walcheren): Kerk

Al voor 1198 moet er op de hogere kreekrug, die vanaf Vlissingen noordwestelijk loopt in de richting van Domburg, een houten kerkje zijn gesticht.

Rond dit toenmalige katholieke kerkje werd een weg aangelegd, die kon dienst doen om processies (of ommegangen) te houden. Aan deze weg werden in later tijd huizen gebouwd, zodat de karakteristieke Zeeuwse kerkring ontstond.

Tussen de 14e en 15e eeuw werd de houten kerk vervangen door een gotische kerk, gewijd aan de aartsengel Michaël.

Deze oude kerk werd in 1614 grotendeels gesloopt en herbouwd volgens een 'modernere' stijl. Mogelijk zijn resten van de oude kerk bewaard gebleven, zoals klaarblijkelijk een grafsteen uit 1603. En kennelijk dus ook een stuk muur, omdat er een **metselteken** wordt angetroffen.

De witbepleisterde aanbouw links is uit 1911.

Koudekerke (Walcheren)

De noordmuur van de kerk

Hartsymbool in detail

Ritthem (Walcheren): Kerk

De naam '**Ritthem**' is afgeleid van het in 1247 reeds vermelde ' Riethem'.

Aangezien de vele kreken in dit gebied waren begroeid met riet en de vroegere bewoners (de Friezen) het woord 'hem' gebruikten om een woonplaats aan te duiden betekent Ritthem of Riethem dus: een plaats waar riet groeit.

De vroegste vermelding in de bronnen van Ritthem gaat terug tot 1235. Uit deze bron is op te maken dat de **kerk van Ritthem** gesticht is vanuit de kerk van West-Souburg.

De karakteristieke overhellende toren, waarop ook de metseltekens zitten, is het oudste deel van het gebouw en zou dateren uit de 14e eeuw. De toren is voorzien van drie geledingen met overhoekse steunberen, een forse ronde traptoren en een ingesnoerde spits. De steunberen, klokkenverdieping en de ingangspartij zijn 16e eeuws.

Door de troebelen tussen de Spanjaarden en de Geuzen hebben dorpen op Walcheren in de periode 1572-1574 veel te lijden gehad. Menig huis of kerk was deels of geheel vernield. Zo waren de kerken van Welzinge en Nieuwerve onherstelbaar beschadigd en zouden ook nooit meer worden herbouwd. Ook het vroeg-16e eeuws schip van de kerk van Ritthem kwam zeer gehavend uit de strijd.

Omdat er op Walcheren veel kerken beschadigd of vernield waren duurde het herstel tientallen jaren. Voor Ritthem zou de restauratie tot 1611 op zich laten wachten. De kerk werd zonder koor herbouwd. Aan de oostzijde bevindt zich de (later verbouwde) consistorie uit 1882. Kerk en toren zijn verschillende keren gerestaureerd.

Van de kerkjes, die ik tot nu toe van Walcheren heb gezien, vind ik deze van **Ritthem** (nabij Vlissingen) met stip de allerlieflijkste. Die moet je in het echt zien en beleven. De ongelooflijk mooie stijl-details komen hier zo mooi naar voren. De ligging is schitterend. Je voelt hier de geschiedenis en de restauratie is heel goed gedaan (niet overdone, maar wel heel vakkundig).

Ritthem: de allermooiste....

Voorzijde toren

Een eenvoudige dorpskerk, maar toch...zo harmonieus en met tal van verrassende details.

De metseltekens zijn aangebracht boven het raam boven de ingang.

Metseltekens boven de ingang

Metseltekens in detail

Kloetinge (bij Goes): Kerk

Een van de oudste dorpen van Zuid Beveland is **Kloetinge**.

De skyline van Kloetinge wordt beheerst door de imposante **Geerteskerk**, waaraan men in 1250 (noorderbijkoor) begon te bouwen.

Hiervoor stond er eerst een houten kapel, die later werd vervangen door een stenen. Deze werd uitgebouwd tot het majestueuze kerkgebouw. Het bijkoor en het hoofdkoor dateren van de 13e eeuw.

Het laatstgenoemde is een mooi voorbeeld van Vlaamsgotische baksteenbouw uit die periode. Het schip van de kerk dateert van de 15e eeuw en was oorspronkelijk driebeukig. In 1500 werd deze vervangen door één beuk.

De toren werd in 1494 voltooid.

De Geerteskerk is gewijd aan de heilige **Geertrudis**. Sint Geertruida was/is de beschermster tegen **ratten- en muizenplagen**.

De Geertekerk te Kloetinge. De foto's zijn gemaakt door: Guus Wakelkamp

Het is wonderlijk dat de **maalkruistekens** en de **ruit** aan de achterkant van de toren zitten. Dat is normaal nooit zo.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-5

Kruiningen: De Johanneskerk

Kruiningen ligt op Zuid-Beveland. De kerk is gewijd aan **St. Johannes** en bestaat uit een **15de eeuws pseudo-basilicaal schip** en is in oost-west richting ten westen van de toren gebouwd,

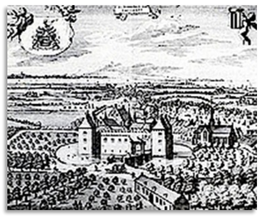
in de stijl van de **Brabantse gotiek**. Het schip is deels opgetrokken uit baksteen met witte Brabantse zandsteen.

Oorspronkelijk is de kerk gebouwd als kruiskerk met een koor aan de oostkant, maar na de Reformatie is het koorgedeelte steeds verder komen te vervallen en tenslotte geheel gesloopt. Dit was mede omdat in een Protestante kerk geen gebruik wordt gemaakt van een koor.

Wel is nog steeds de **triomfboog**, de overgang tussen het schip en het koor, goed te herkennen, zowel aan de buiten- als aan de binnenkant van de kerk.

De kerk was oorspronkelijk gebouwd als **kapel** bij een **groot kasteel**, waar het dorp Kruiningen rondom gebouwd is. Dit kasteel behoorde toe aan de Heren van Cruininghe.

De eerste gegevens die zijn gevonden over de kerk dateren uit 1203, we weten dus zeker dat de kerk al 800 jaar bestaat. Eerst was het een houten gebouw, maar al vrij snel werd dit vervangen door een stenen gebouw. De toren bestaat sinds de 14de eeuw.

Van het kasteel is niets meer over, alleen kerk en toren hebben de eeuwen getrotseerd, al is het gebouw, door afbraak van het koor, ernstig aangetast.

De toren staat op een ongebruikelijke plaats aan de zuidkant van het schip. Waarschijnlijk heeft dit te maken gehad met de ligging van het grote kasteel dichtbij de kerk. In het totale bouwplan zou een toren aan de westkant niet mooi geweest zijn.

Er was ook een onderaardse gang tussen de kerk en (aanvankelijk het kasteel) de boerderij "Het Slot". Deze onderaardse gang werd in de oorlog gebruikt als geheime opslagplaats.

Gravure van het kasteel met de kerk van Kruiningen

N.H. Kerk van Kruiningen

De noordzijde van de kerk

Aan de noordkant in de schaduw 3 metseltekens. Twee ervan zijn op de foto hierboven te zien. Onder links: een **bollen-calvariekruis** in opvallend **blauwig geglazuurde** steen en rechts een **ruit**, zoals we die wel veel vaker zien..

Noordzijde detail

Noordzijde detail

Westzijde detail

Westzijde detail

Links boven: het derde teken is een **maalkruis** dat half verscholen blijkt te zitten achter een aangebouwd huisje.

Rechts boven: hier links van de steunbeer, weer een **bollen-calvariekruis**.

Westzijde kerk

Westzijde detail

Links boven: in dit teken lijkt een **maalkruis** te herkennen, maar de toevoegingen maken er misschien een heel andere betekenis van.

Rechts boven: detail van het (mogelijk) **maalkruis** teken.

Nieuwerkerk (Schouwen-Duiveland): Johanneskerk

De **Johanneskerk** is gebouwd in de **periode 1475-1509** op de kerkring in het dorp Nieuwerkerk. De kerk is een centraal punt in het dorp.

Het is één van de 4 kerkgebouwen in het dorp. In de Johanneskerk kerkt de SOW-gemeente iedere zondagochtend

Van de kerk is nu nog een klein deel over.

Het middengedeelte van de kerk is, waarschijnlijk als gevolg van blikseminslag, in 1583 door brand verwoest.

In de tijd van de Hervorming bestond de gemeente van de Johanneskerk uit 100 leden. Doordat het aantal leden niet veel was is het middengedeelte ook niet meer herbouwd.

Voor de watersnoodramp in 1953 hebben op de plek van het verwoeste middengedeelte verschillende gebouwen gestaan. Op deze foto uit 1905 staat een schoolgebouw voor basisonderwijs.

Na de watersnoodramp is het open gedeelte opgevuld met beplanting.

Bij een restauratie in 1952 kreeg de kerk een hele nieuwe kap.

Na 1953 werken de gietijzeren ramen uit de 18e eeuw weggehaald en vervangen door glas-in-loodramen.

Op 22 april 1959 werd de hele restauratie afgerond.

De toren werd op 3 februari 1945 door de Duitsers opgeblazen. Daarna werd door een comité geld ingezameld voor de herbouw van de toren in 1975.

Op 9 maart 1976 was de toren weer klaar voor gebruik. De nieuwe toren is precies hetzelfde gebouwd als de vorige toren.

Zuidzijde kerk met het kruis rechtsonder

Beschadigd natuurstenen kruis in detail

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-6

Kapelle: Onze-Lieve-Vrouwekerk

Iets ten oosten van Goes ligt **Kapelle**, midden op het voormalige eiland van Zuid-Beveland. Pas halverwege de 19e eeuw is het eiland met de vaste wal verbonden en kwam er een spoorweg naar Goes. Kapelle kreeg een station aan deze spoorlijn en **Kapelle-Biezelinge** werd meegevoerd in de vaart der volkeren..

De kapel, waar de plaats naar genoemd is, komt voor het eerst voor op een kerkenlijst van 1248. Vermoedelijk was de kerk van Kloetinge de moederkerk. De volledige naam was: '**Kapelle ter Maalstede**n'. De (ambachts-)heren van de Maalstede hadden het gebied van Kapelle en Biezelinge als leengoed in beheer gekregen van de toenmalige Graaf van Vlaanderen.

De kapel van Kapelle werd parochiekerk en verplaatste zich een stuk in westelijke richting naar het kerkplein van nu. Patroonheilige van kapel en kerk was de **Onze lieve Vrouwe**.

De ambachtsheren van Kapelle waren rijk en machtig, ook nadat het geslacht Van de Maalstede in de vijftiende eeuw uitgestorven was. Macht en rijkdom van de ambachtsheren straalde af op de kerk, want de kerk stond centraal in de samenleving en diende juist als symbool om de macht tot uitdrukking te brengen. Als de onbetwiste bloeiperiode van de kerk kunnen we het tijdperk vanaf omstreeks 1450 tot 1550 aanmerken. De parochie groeide sterk in aantal inwoners en in economisch belang.

In 1503 werd het belang van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Kapelle onderstreept in de verheffing tot **kapittelkerk**. Dit was een kerk waaraan tot meerdere eer en glorie van God een **kapittel van kanunniken** – meestal bestaande uit 10 of 12 personen – verbonden was.

Uitsluitend kerken die over ruim **voldoende middelen** beschikten en die op invloedrijke voorspraak bij de bisschop konden rekenen, konden hiervoor in aanmerking komen. Op Zuid-Beveland met 55 parochies was eerder alleen de stadskerk van Reimerswaal deze eer te beurt gevallen. Zelfs een kerk als die van Goes heeft deze officiële en fel begeerde status nooit verkregen.

Het heeft 75 jaar geduurd voordat in 1578 het kapittel van Kapelle door de Reformatie terzijde werd geschoven.

(infobron www.hervormdekerk-kapelle.nl)

Zuid-oost-zijde toren

Maalteken aan de westzijde zijbeuk met 2 sterretjes of wijdingskruisjes?

Ruit-teken in de hoogte aan de zuidzijde

Links boven en midden: het is even turen voor je het door de schaduwen goed kunt zien. Er is een zwart gesinterd maalkruis aangebracht op de voorzijde van de rechter zijbeuk.

Rechts boven: **ruit-teken met middenstip** op het veld van een hoog gotisch raam, dat waarschijnlijk werd dicht gemetseld toen de sakristie tegen het koor werd aangebouwd.

Noordzijde: ruit-teken

Noordzijde: detail van linkerfoto

Noordzijde: tweede ruit hoger op de muur

De kleinere **ruit-tekens** aan de noordzijde zijn wat lastiger te zien, maar toch wel onmiskenbaar aanwezig.

Bekijken we in detail dit **ruit-teken** van de voorgaande foto, dan zien we dat het is opgebouwd uit kopse kanten van de bakstenen, die groengeglazuurd zijn tijdens het bakproces.

Noordzijde: detail van de kleine ruit-tekens

Noordzijde van de kerk

Kijken we naar de bouwgeschiedenis van de kerk, dan bevinden alle aangetroffen metseltekens zich in het groene gedeelte. Dat wil zeggen in het deel dat is gebouwd tussen **1400 en 1475**.

Links de grafkapel, met daarachter het noorderkoor. Twee van de drie ruittekens (zie foto's hierboven) bevinden zich aan de noordzijde op de muur van de zijbeuk.

In het hardstenen deurkalf, aan de westzijde van de toren, bevinden zich 2 huismerken.

Direct links van het midden: een soort **zandloperteken** en rechts van het midden: een teken dat iets complexer in elkaar zit. Daar omheen zijn de jaartalcijfers gegroepeerd: **14 27**.

Plattegrond van de kerk

Toegangspoort met huismerken en jaartal

De kerktoren van Kapelle

Aan de westzijde van de kerk staat de robuuste, vrijwel geheel uit baksteen opgetrokken toren. Met een totale hoogte van 65 meter is het **de hoogste kerktoren op Zuid-Beveland**.

De bouwtijd is de eerste helft van de veertiende eeuw, ongeveer dezelfde periode als waarin het zuiderkoor werd gebouwd. Als enige uit de Middeleeuwen overgebleven toren in Zeeland is de spits ervan geheel uit baksteen gemetseld.

Bijzonder zijn eveneens de vier op de hoeken van de trans staande **hoektorentjes**. Deze hoektorentjes behoren niet tot het oorspronkelijke bouwconcept maar zijn er later, waarschijnlijk tegen het eind van de vijftiende eeuw, op geplaatst. Een aantal andere torens in de omgeving hebben min of meer vergelijkbare hoektorentjes gehad. Die zijn echter allemaal in de loop van de tijd wegens bouwvalligheid geslooopt.

Oosterland (Schouwen-Duiveland): Judocuskerk

Judocus-toren

Diverse kleurige stenen

De Judocuskerk: een juweel van een toren.

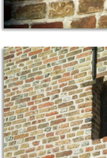
Geen speciale metseltekens maar genieten van het **metselwerk pur sang**.

In **Oosterland** op Schouwen-Duiveland staat een losse zadeldaktoren, die in Friesland niet zou misstaan. Ooit behoorde hij in de middeleeuwen bij een kerk, gewijd aan de heilige Judocus. (meer over Judocus: zie onder)

De toren en het schip van de kerk zijn gebouwd **omstreeks 1400**, het koor volgt rond 1500. Het schip is afgebrand in 1612. Sinds die tijd staat de toren los van het overige deel van de kerk. Het nabij Oosterland gelegen kasteel Oosterstein is afgebroken in 1744.

De metselaars van deze toren hadden de bijzondere beschikking over een ruime variëteit aan gekleurde stenen om hun kerk mee te bouwen. Het moet voor hen gevoeld hebben alsof ze een gigantisch superjuweel maakten. Wanneer de zon schijnt op de bakstenen beginnen ze her en der te glanzen vanwege hun emaillering. Die glans doet denken aan echte edelstenen.

De **toren met zadeldak** staat op zichzelf en in volle glorie. Twee tegenoverstaande steunberen verlenen nog een extra stevigheid.

Deze **steen** markeert de hoogte van de **stormvloed in 1953**. Hij bevindt zich ongeveer op borsthoogte op de toren.

Puur genieten van een **kleurenpracht**. Kom daar eens om bij die ontzettend saaie kloosters en kerken die in het eind van de 19e eeuw gebouwd werden. Hier zie je hoe het anders kan. Torens als deze werden ook nog als verdedigingswerk benut, getuige de schietgaten.

Kerk en toren sinds de 17e eeuw gescheiden

St. Judocus

Wie was nu eigenlijk die Heilige Judocus?

Judocus (ook Ludog, Joyce) was een Brits koningszoon. Hij zou een zoon geweest zijn van **koning Juthael** van Armorika (= Bretagne). Judoc werd opgevoed in het klooster van de H. Maelmon.

Rond 636 was hij de aangewezene om de troon van **Dumnonia** (nu: Devon) te beklimmen, maar na 8 dagen bedenktijd, kwam hij tot het besluit dat een religieus leven hem beter zou liggen.

Hij vluchtte naar Pontthieu waar hij kapelaan werd van de plaatselijke graaf. Later trok Judoc zich uit de wereld terug in Ray waar hij een kleine kluis opzette. De plaatselijke bevolking viel hem echter teveel lastig voor mirakels en hij verhuisde naar Caer-Runiac (Saint-Josse-sur-Mer). Daar leefde hij 13 jaar, vervolgens in de vallei van Pidrague om vervolgens op pelgrimstocht naar Rome te trekken.

Na zijn overlijden in 675 werd zijn gebeente bewaard in Saint-Josse en in 902 door vluchtende monniken naar **Winchester** overgebracht. Zijn feestdag is op 13 december.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-7

Hulst: De Bollewerckpoort

In Zeeuws-Vlaanderen ligt het vestingstadje Hulst. Nog steeds omgeven door een grachtengordel met bastions.

Luchtfoto van Hulst

De Bollewerckpoort, die in 1506 was gebouwd was verwoest bij het beleg van Hulst in 1596 en later verdwenen onder een dikke laag aarde. In 1952 werden de overblijfselen herontdekt, opgegraven en geconserveerd.

In het westelijke poortdeel bevinden zich 3 **metseltekens**.

De Bollewerckpoort

De Bollewerckpoort met maalteken

De Bollewerckpoort: maalteken en hart

De Bollewerckpoort: vuurslag-teken?

De Bollewerckpoort: detail vuurslag-teken?

Boven midden en recht: dit teken is niet zo gemakkelijk te plaatsen. Mogelijk is het een **vuurslag**. Dit herinnert aan de Bourgondische vorsten. De vuurslag is een klein handzaam ijzeren voorwerp, waarmee tegen een vuursteen werd geslagen om vonken te maken. Zie elders op deze site bij *Oorsprong symbolen*.

Het Refugiehuis van Cambron

De Cistercienzer monniken van Cambron hadden binnen de stadsmuren van Hulst een huis waarheen ze konden vluchten als het nodig was vanwege muitende troepen of geuzenbendes. Na de stadsbrand van 1562 kochten zij dit huis.

Cambron ligt in het zuiden van België.

Daar stichtte Bernard van Clairvaux in 1148 een Cisterciënzerabdij , die één van de meest welvarende van Henegouwen werd. Ze werd in 1789 door Jozef II opgeheven. Tegenwoordig resteren nog de abdijtoren uit 1774, de monumentale trap uit 1776 en de volledige middeleeuwse ommuring.

Het Refugiehuis van Cambron

Het Refugiehuis van Cambron

Het linker teken is uit te leggen als een **ruit**, met daarbinnen een **maalkruis**.

Bij dit teken van het Refugiehuis is de gelijkenis met het **vuurslagteken** nog veel groter.

We zien 2 **odaltekens**, die tezamen een **hart** vormen. Het zou kunnen dat dit de speelsheid is waarmee de metselaars te werk gingen.

Het Refugiehuis van Cambron, detail ruit en maalkruis

Het Refugiehuis van Cambron: vuurslagteken

Links boven: het linker teken is uit te leggen als een **ruit**, met daarbinnen een **maalkruis**.

Rechts boven: bij dit teken van het refugiehuis is de gelijkenis met het vuurslagteken nog veel groter.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-8

Aardenburg: Sint Baafskerk

Aardenburg is relatief goed door de oorlogen heen gekomen. Er zijn nog aardig wat oude panden bewaard gebleven.

Alleen de oude **St. Baafskerk** is wel meerdere keren getroffen door oorlogsgeweld.

In het centrum is nog een **renaissancepandje** bewaard gebleven (aanvang 17e eeuw) met **metseltekens**.

Aardenburg

Mooi te zien is hier hoe de **harten** naar elkaar toegewend zijn, waardoor er een op zijn kop staat. Deze zijn deels onder de luiken verborgen.

Aan de buitenzijde zien we **odaltekens**, wat gezien kan worden als tekens van **eigenerfd zijn**. Hierin wordt de hoop verbeeld, dat toekomstige generaties de bewoning van het pand zullen voortzetten.

Boven de ramen zien we **ruit-tekens**, tekens die mogelijk van oorsprong verwijzen naar vruchtbaarheid.

Sint Annaland: Hoeve De kleine Muiterij

De boerderij Kleine Muiterij (Weg van Kodde 2-4) heeft een woonhuis met onderkelderde zijbeuk. De asymmetrische tuitgevel is voorzien van een **toppinakel**, **sierankers**, **rode ruit**- en **hartvormige** metseltekens en het gemetselde jaartal '**1646**'.

In 1902 heeft men in het verlengde van het woonhuis een bredere dwarsdeelschuur aangebouwd.

Hoeve de kleine Muiterij

Hoeve de kleine Muiterij

Hoeve de kleine Muiterij: detail voorgevel

Noordwelle (nabij Renesse): De Zeven harten

Het huis draagt de naam: de zeven **harten**. En daarnaast zijn er nog twee **ruittekens**.

Huis de zeven harten

Huis de zeven harten

Huis de zeven harten

Huis de zeven harten: detail

We zien horizontaal een **muizentandlijst** lopen.

Het jaartal **1631** is in muurankers vormgegeven.

Noordwelle: Huize Dorpsigt (Wellandweg 12)

Vermoedelijk op de fundamenten van een 13e eeuws kasteel, is deze boerderij gebouwd. In 1696 wordt vermeld dat er nog maar enkel resten van het kasteel over waren. De Heren van Welland waren tot in de 19e eeuw eigenaar.

Boven de ramen bevinden zich **harten**. Daarmee moeten we het woonhuis dateren in de 17e eeuw.

In 1819 komt de familie Hogenboom er wonen en deze familie woont er nog steeds.

Huize Dorpsigt

Huize Dorpsigt

Huize Dorpsigt

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zeeland 1.3-9

Vlissingen: Diverse woonhuizen

Walstraat 86

Walstraat 86: een renaissancepand met opvallend veel metseltekens.

De **ruit**, de **acht**, het **hart**, het **hexagram**.. Zeldzaam mooi bewaard.

Walstraat 28

Walstraat 28

Walstraat 28: eveneens een renaissance-pandje maar nu met een enkel **hart**.

Branderijstraat 22

Branderijstraat 22

Branderijstraat 22: aanvankelijk dacht ik bij dit teken aan een mislukt hartje, maar bij nader inzien kies ik voor de **vuurslag**. Een teken wat tegen blikseminslag en brand werd ingezet. Maar heel zeker ben ik niet van mijn zaak.

Nieuwendijk 15

Nieuwendijk 15

Pand met jaartal 1677

Nieuwendijk 15: Dit pand bezit op 3 niveaus een paar **ruit-tekens**. Enkel de middelste zijn goed te zien en zijn centraal elk voorzien van een **wijdingskruisje**. De andere beide paren bevinden zich precies achter de luiken. Het vermoeden is dat het **ruiten** zijn, al kun je **hartjes** niet uitsluiten.

Rechstboven: tot slot van het Vlissingse avontuur nog een gevel aan de Molenstraat 47, genaamd ‘De Geus’ met een gemetseld jaartal 1677.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-1

Rotterdam: Laurenskerk muurtekens

Detail zuidelijk transept

Aan de kleur van de muur is te zien dat deze tekens aan de '**Laurens**' nog net in het oude muurgedeelte zitten. Vlak daarboven is de muur hersteld. De Laurens-kerk werd door het bombardement in 1940 zwaar getroffen.

Muurtekens op de Laurenskerk

Muurtekens meer in detail

Dat de **ruit** van oorsprong een heidens teken was, wordt bevestigd door de verchristelijking door de kleine **krusjes** die er aan zijn toegevoegd.

Laurenskerk: zoek de muurtekens

Zuidertransept met tekens links van het raam

Sint Laurentius

Laurentius leefde in de 3e eeuw en werd als christen gemarteld en gedood omdat de keizer dacht dat hij veel geld had, toen hij als diaken voedsel uitdeelde aan de armen. Hij werd geroosterd boven een vuur.

Zijn naamdag valt op 10 augustus. Op die dag behaalde keizer Otto I in 955 een klinkende overwinning op de Hongaren bij Lechfeld.

Dit succesverhaal maakte Laurentiusdag een dag waarop het goed oorlogvoeren is. Als dank voor een overwinning werd dan vaak een kerk of kapel aan Sint Laurens gewijd. (bron: Elizabeth den Hartog)

Laurenskerk na het bombardement in1940

Op deze foto is te zien hoe er van de Laurenskerk maar gedeeltelijke muurresten overeindbleven.

Net genoeg dat de muurtekens nog bewaard gebleven zijn.

Dordrecht: Huis te Merwede

Bij Dordrecht staat aan de Merwede nog de ruine van het kasteel **Huis te Merwede**. Op de muren is een **regelmatig ruit-patroon** in het metselwerk aangebracht, van groenig geglazuurde bakstenen.

Het eerste kasteel werd gebouwd voor 1307. Na verwoesting werd het herbouwd in de eerste helft van de 14e eeuw. Deze laatste versie werd verwoest in 1418. Daarna is het kasteel nooit meer opnieuw opgebouwd.

De inwoners van Dordrecht hebben de stenen geroofd om er hun huizen en de kerk mee te bouwen. Na de Sint Elizabethsvloed werd het lastiger om de ruine te slopen. Uiteindelijk kwam er een verbod in 1549. Afdoende was het niet. Maar ligging op een eilandje, maakte het toch wel moeilijker, zodat uiteindelijk toch nog een stuk bewaard is gebleven.

Gravure van Huis te Merwede uit 1711

Ruine kasteel: Huis te Merwede

Magische tekens in Dordrecht

Ook aan toren en kerk van de Grote (of Onze Lieve Vrouwe) Kerk van Dordrecht zijn nog oude muurtekens te vinden.

De Grote Kerk van Dordrecht

Onze Lieve Vrouwekerk

De kerk heeft een Romaanse voorloper gehad (kapel in 1122). Uit begin 13e eeuw bestaan er al stadrekeningen voor de aanbouw van een Maria-koor. Dit Maria-koor is nu nog het oudste deel van de kerk. In 1367 werd de kerk verheven tot kapittelkerk en dat stimuleerde de bouwactiviteiten.

Rond 1470 had de kerk in hoofdtrekken haar huidige vorm gekregen.

De kerk wordt gerekend tot de Brabantse gotiek en is daarvan een heel sobere, maar wel een van de noordelijkste vertegenwoordigers.

Toren

Met de bouw van de toren werd begonnen rond 1339. Rond 1450 was men gevorderd tot aan de omloop. Helaas brak er in 1457 een **grote stadsbrand** uit waarbij kerk en toren zwaar werden beschadigd. Ook begon de toren toen al flink over te hellen. Daarom werd afgezien van de verdere bekroning die de toren tot 108 meter hoogte had moeten brengen. Maar 4 jaar later was de schade al hersteld. De uiteindelijke hoogte bleef nu steken op 65 m. In 1626 werden de kolossale wijzerplaten aangebracht.

De zware basklok van 9830 kilo uit 1999 is de zwaarste klok van Nederland. Hij weegt 9830 kg, wat nog 1000 kg meer is dan de beroemde Delftse Bourdon.

Grote Kerk: muurtekens

Grote Kerk: muurtekens in detail

Op de foto's boven en onder (van de noordzijde van het schip) zien we rechts een **zandlopermotief**. Dit symbool komt ook voor in de runenrij als de Gebu-rune, die met ons woord geven (geschenk) in verband staat. Nu werden de runen in onze streken al vanaf de 8e eeuw niet meer gebruikt. Alleen zullen sommige runen nog terug te vinden zijn als huismerk (en daardoor in de heraldiek) en in een paar gevallen als geveltteken.

Zandlopermotief

De site van www.symbols.com geeft voor dit teken aan dat het in vroeger tijd ook wel stond voor TIJD (zandloper) en daarmee voor UUR.

Hetzelfde teken komt in Twente ook voor op de **middenpaal van oude niendeuren**. Het staat ook voor het weren van boze geesten en (volgens sommige bronnen) het afweren van bliksem.

Het rechter teken is wel mooi bewaard gebleven. De linker is gehavend en de middelste op de steunbeer is nog zwaarder gehavend. Het is lastig om deze te reconstrueren.

Het **maalkruisteken** is twee keer te zien: op de muur en de steunbeer. In lichtere steensoort op de steunbeer en in de zwart gesintelde soort op het muurvlak.

Grote Kerk: muurtekens (2 maal een X)

X-teken op westzijde toren

Hoog op de toren, vlak onder de wijzerplaten is nogmaals een **maalkruis-teken** aangebracht. Zie foto rechtboven.

Westzijde toren

Ietwat vager zijn ook hier (foto links en onder) metseltekens op de toren te vinden. De **ruitvorm** en de **driehoek** is wel duidelijk herkenbaar.

Westzijde toren in detail

Westzijde toren

We zien hier dat de metselaars erg veel groene steen hadden, zodat ze een heel muurvlak regelmatig met deze steen konden versieren. Ook deze groene steen ontstond als een afwijking in het bakproces. In de kuststreek (Vlaanderen, Zeeland) werden de ovens gestookt met zouthoudende turf, waardoor er op de koppen van de stenen een groenige glazuur neersloeg.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-2

Delft: Woonhuis

In Delft (Peperstraat 15) komen we een bijzonder teken tegen in een oude muur. Is het een huismerk of kan het toch verband houden met vergelijkbare Franse metseltekens?

Hier zijn geen gesinterde stenen gebruikt maar rode bakstenen. Op zijn vroegst: eind 16e eeuw.

Woonhuis met muurteken boven tegen de dakrijst

Detail van muurteken van pand op foto hiernaast

Muurteken in Delft

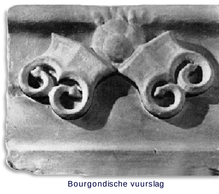
Op een zijmuur van een oud pand in het centrum van Delft zien we een teken dicht tegen de dakgoot. Ik heb het nagetekend, zoals ik denk dat de vorm is.

Vuurslag-teken

Mogelijk houdt dit teken verband met de **vuurslag**. Een **vuurslag** is een metalen stuk, voorzien van een dubbel gat, waar men de vingers in kon steken.

Door de **vuurslag** op de kei aan te slaan kon men vuur maken. In Frankrijk zien we het teken met een **ruit** in plaats van een **kruis** in het midden.

Bourgondische vuurslag

Wapen fam. Moller: vuurslag met 3 molenijzers

Munt van Philips III uit 1513 met het **vuurslag** teken.

De **vuurslag** is als symbool door de Bourgondische hertogen ingevoerd. Men weet dat het halssnoer van de Orde van het Gulden Vlies samengesteld is uit vuurslagen en keien. Beide worden gestyleerd weergegeven. Ook het Andreaskruis komt wel in de keten voor en verwijst naar de beschermheilige van de Orde v.h. Gulden Vlies.

De vuurslag treft men ook als teken aan op munten vanaf de Bourgondische tijd.

Zo schijnen ze ook als versiering in bouwwerken voor te komen, zoals op gewelf- en balksleutels in het stadhuis van Damme.

Ook kunnen ze vergezeld zijn van maalkruisen en verwijzen dus naar het Bourgondische huis. (gegevens vuurslag: Geert Hoornaert: Metseltekens in Westvlaanderen en Noord-Frankrijk)

Keten van de Orde van het Gulden Vlies met vuurslagen en stenen

Militaire Willemsorde (officiersrang) met **vuurslag**.

Vuur maken

Allereerst is er licht brandbaar materiaal nodig, geschikt om als 'tondel' te dienen: b.v. geprepareerde tondelzwam of verkoold llisdoddepluis.

Voor het creëren van warmte gebruikt men - in dit geval - een vuurslag en een stuk vuursteen. Het is van belang dat de vuurslag gemaakt is van koolstofrijk ijzer. Tevens dient de vuurslag na het smeden te worden gehard.

Dit is van belang om goede vonken te krijgen die lang genoeg gloeien om het tondel aan te steken.

De vuursteen moet een scherpe rand hebben om de vuurslag langs te slaan. Hoe kleiner het rakingsvlak hoe meer energie er vrij komt en hoe groter de kans op een vonk.

Het maken van vuur begint met de voorbereiding. Het brandhout moet worden klein gehakt tot aanmaakhout en klaargelegd worden bij de vuurplaats. Uiteraard dienen ook de overige materialen klaar te liggen, zodat, wanneer het tondel gloeit, men snel kan handelen.

Men legt een stukje tondel op de vuursteen dicht bij de scherpe rand. Vervolgens slaat men met een rechte beweging langs de vuursteen waarmee de vuursteen net geraakt wordt. Bij een goede techniek, gereedschap en tondel zal er binnen één of enkele halen een vonk op het stuk tondel zijn gevallen. Het tondel zal hierdoor beginnen te gloeien.

Tegen blikseminslag?

Naast de link met Bourgondië kan hier dus bij een woonhuis heel goed sprake zijn van of een huismerk of een teken tegen blikseminslag. Een onheilafwerend **kruis** geplaatst over een **vuurslag**.

Vuurslagen zijn er in diverse vormen

Delft: Zocherlaan 17-19 (Agnetapark)

Agneta-park Zocherlaan 19

19e eeuwse **toverknooptekens** in het Agneta-park. In andere panden is daar ook wel de **ruit** toegepast.

Toverknoop

Delft: Drieakerstraat 9

Donderbezem

De brouwerij **De Gekroonde P** werd in 1892-93 op het achterterein uitgebreid met een koelgebouw, oftewel ijskelder. Dit is grotendeels bij restauraties herbouwd. Bij zo'n restauratie is dit **donderbezem-teken** in de muur aangebracht, mogelijk vanwege de museumfunctie, die het gebouw inmiddels toen gekregen had.

Er is een uitgebreid **Gereedschappenmuseum (Mensert)** gevestigd.

Naaldwijk: Herenstraat 31

Woon-/werkhuis uit de 17e eeuw met metseltekens.

In de bogen boven de ramen is ook weer een (ingedeukte) **ruit** te herkennen.

Een officiele monumenten website noemt deze bogen boven de ramen Tudorbogen, maar daar ben ik het niet mee eens. Een tudorboog loopt met een rechte raaklijn naar de bovenste punt, niet getoogd, zoals hier.

Herenstraat 31

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-3

Gorinchem (Gorcum): St. Maartenstoren

De toren van Gorinchem oftewel Gorcum moet eigenlijk Sint Maartenstoren heten. Door een vergissing in de 18e eeuw staat hij wel bekend als de St Janstoren, maar met St. Jan hebben kerk en toren nooit een speciale band gehad. Inmiddels kent Gorcum hem weer als Sint Maartenstoren.

De oude gotische kerk heeft het tot in onze tijd niet gehaald. Wegens bouwvalligheid moest men haar in 1844 opgeven. Er was in de 1e helft van de 19e eeuw gewoon geen geld voor onderhoud.

In 1813 hielden de Fransen Gorcum bezet, terwijl ze onder vuur lagen van Pruisisch-Russische troepen, die hen het land uit probeerden te jagen. De Fransen boden veel weerstand en daarbij liep de kerk veel schade op.

En in de 1e helft van de 19e eeuw was er geen geld voor restauratie.

Er is een neoclassicistisch bouwwerk als kerk voor in de plaats gekomen. Helaas in een foute steensoort/kleurencombinatie die niet bij de toren past.

St Maartenstoren

De noordzijde van de toren

XXX In drievoud schuilt de meeste kracht

Al meteen aan de voet van de machtige toren komen we zwartgesinterde kruisornamenten tegen. Een **drietal aaneengeregen kruisen** op een rij gaat toch wel lijken op versterking van de werking van de symboliek.

We zien in de evolutie van symbolen heel vaak een verdrievuldiging.

De kracht van een symbool was op zijn sterkst als het in **drievoud** was uitgevoerd. Hoeveel uithangtekens en wapenschilden zijn er niet met juist drie elementen.

Deze foto laat zien dat het bij torenbouw niet alleen ging om het **X-logo van Bourgondië** (dit is nl. één van de theorieën), maar ook om een magisch gevoel bij de bouwers, die met een symbool dachten onheil te kunnen afweren.

Een toren bouwen is een enorme uitdaging en een enorm waagstuk. Diverse rampen konden de bouw versjeteren. Verzakking in de slappe grond, Brand, stormschade, overstromingen, inzakken steigers, valpartijen, ruzies, geldgebrek.

Heel wat zaken waar een diepe angst voor was. Je deed wat in je vermogen lag om al dat onheil zo veel mogelijk af te weren.

De metselaars, die het symbool aanbrachten, wat door de stedelingen werd begrepen, zullen dankzij de symbolen met net iets meer vertrouwen hun werk hebben gedaan. Misschien verklaart dat de soms vreemde plaatsing van de tekens.

De noordzijde van de toren

Westzijde van de toren

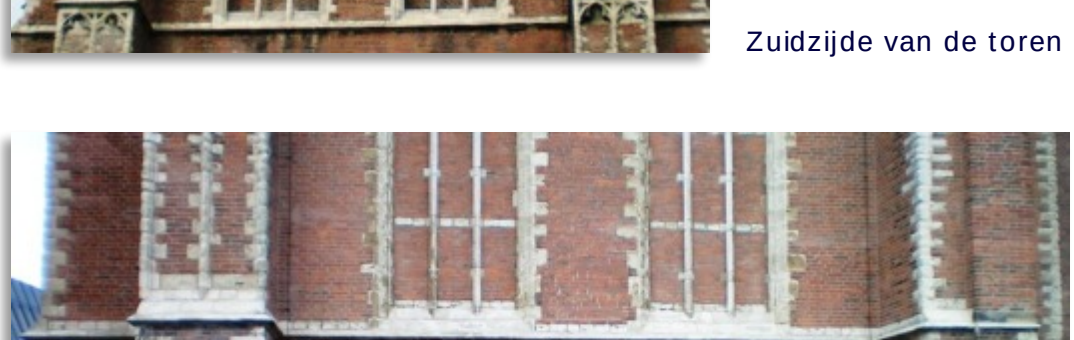
De **kruisen** zijn hier netjes in de traveeën tussen de ramen geplaatst.

Zuidzijde van de toren

Zien we aan de noordzijde op deze hoogte 4 keer een **kruis** (3+1), aan de zuidzijde is slechts 1 **kruis** aangebarcht.

Volgens Farwerck was het noorden de richting waarin de oude Germanen hun gebeden spraken en hun rituelen uitvoerden. Door de christelijke kerk kan dit dus heel goed in de duivelse richting zijn omgebogen.

Zuidzijde van de toren

Noordzijde toren

Kijken we nog een keer naar boven langs deze reus omhoog, dan kunnen we ons misschien iets beter indenken aan wat een ontzaglijke klus de bouwers begonnen. En uitsluitend en alleen alles handwerk. Machines had men nog niet, wel eenvoudige gereedschappen.

En wie er destijds bij was toen de 1e steen gelegd werd, heeft niet meer mogen meemaken dat het bouwwerk voltooid was.

Duurzaamheid was destijds: aan iets degelijks beginnen te bouwen in de hoop dat je kleinkinderen en hun kleinkinderen er de vruchten van zouden plukken.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-4

Haastrecht: Vlisterdijk 16

Onder de rook van Haastrecht aan de westzijde van de Vlisterdijk komen we langs deze oude krukboerderij. Hij heet zo omdat een **krukboerderij** een zeer brede voorgevel heeft, waarachter zich het woonhuis bevindt, met haaks daarop het bedrijfsgedeelte. Hierdoor heeft het geheel een L-vormige plattegrond, in de vorm van een deurkruk, wat de naam verklaart.

West Vlisterdijk 16

West Vlisterdijk 16 detail zijgevel.

Op de gerestaureerde zijgevel staan een aantal metseltekens. Bovenin een hartje met het **maalkruis**. Dan op rij 3 **odaltekens** en daaronder weer drie **hartjes**.

De **odal** wordt geassocieerd met bezit en afstamming, voorspoed en "het baas op eigen erf zijn". De oude term hiervoor is, dat je een eigenerfde boer bent.

Een eigenerfde boer was een vrije boer die zijn hoeve zonder tussenkomst van een leenheer kon bewerken. Eigenerfde boeren die in het bezit waren van een paard en steek- of slagwapens werden weerboeren (wehrbauer) genoemd.

De voorgevel is vernieuwd eind 19e/begin20e eeuw. Maar gelukkig is de zijgevel behouden. We zien hier overigens mogelijk nog zo'n voorbeeld van een lijkdeur.

Een deur die alleen gebruikt werd bij huwelijk en begrafenis. Vaak groeiden de brandnetels bij deze deur omhoog omdat hij praktisch nooit gebruikt werd.

Dan kwam het erop aan dat kwade geesten geen invloed zouden hebben op het verloop van de ceremonie. Aangezien die op de loer lagen bij de gewone huisdeur, verliet men nu het huis via de bijzondere voordeur.

De teraardebestelling kwam sowieso nog al precies, want men wilde voorkomen dat een dode nog weer terug zou komen om te komen spoken.

Dat de voordeur in die tijd een beperkte functie had, blijkt ook uit het oud Westfries rijm: 'Een dode en een bruid, gaan de voordeur in en uit'.

West Vlisterdijk 16

Warmond: De toren van de St. Matthiaskerk

De oudste vermelding van Warmond is Uuarmelde (tezamen met Poelgeest en Oegstgeest) in een inventarislijst van de St. Maartenskerk van Utrecht. In 1063 is er sprake van een kapel in Warmunda.

In 1156 wordt van een kerk gesproken in een stuk waarin Gerard, abt van de abdij van Echternach afstand doet van een aantal kerken, waaronder die van Warmonde. Deze kerken worden dan overgedragen aan Graaf Dirk VI en zijn gemalin Sophia.

Vanaf 1314 zijn de namen bekend van de geestelijken, die als pastoor in Warmond dienst hebben gedaan. De kerk was gewijd aan St. Matthias, de apostel, die later voor Judas in de plaats gekozen werd om het 12-tal weer vol te maken.

In zijn huidige vorm dateert de toren uit de 15e eeuw, maar hij moet opgetrokken zijn op het fundament van een eerdere toren.

De kerk is al eeuwen lang een ruïne, een gevolg van de belegering van Leiden door de Spanjaarden in 1573. Toen hebben de Leidenaren de kerk en de beide kloosters op voorhand verwoest om te voorkomen, dat de Spanjaarden zich daarin veilig zouden kunnen verschansen.

Zuid-westzijde van de toren

Westzijde van de toren

De kerk werd om de toren heen gebouwd, waaruit duidelijk wordt dat de toren wat ouder is dan de kerkrestanten.

De enorme kloostermoppen aan de voet van de toren meten 43 en 49 cm lang en worden gerekend tot de langste bakstenen van ons land.

Aan de zuidzijde van de toren is de traptoren weer in oude luister gerestaureerd.

Ruitfiguur op westzijde toren

Op de onderste travee aan de westzijde 3 fakkels?

Rechts naast het dichtgemetselde venster is een metselteken in de vorm van een **ruit-figuur** zichtbaar in een lichtblauw geglazuurde steen, met een klein **kruisje** in het centrum ervan.

Als je goed kijkt, zie je hier op ongeveer gelijke afstand van elkaar 3 tekens op rij. Mijn eerste indruk is, dat het wel **fakkels** zouden kunnen voorstellen.

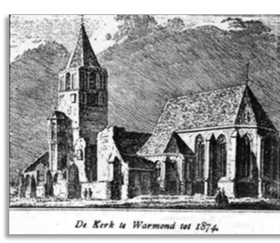
Ze bevinden zich op de onderste travee aan de voorzijde van de toren (westzijde), iets boven ooghoogte.

Deze ruïne is nog altijd een tastbare herinnering aan de **belegering** (1573) en **het latere ontzet** (1574) van de **stad Leiden**. Voorkomen moest worden dat de Sanjaarden de kloosters en kerk van Warmond als onderkomen zouden kunnen gebruiken. De Leidenaren zorgden er bijtijds voor dat de gebouwen verwoest werden.

De kerk is nadien nooit meer geheel opgebouwd, al is het koor in de protestantse tijd nog wel weer een tijd opgebouwd geweest. Daar liggen nu nog in de open lucht een paar zeer gave exorbitant grote en zeer fraaie grafstenen van ridders uit de 14e eeuw.

Warmond: ruïnes van de kerk, in puin geslagen in 1573, ten tijd van het beleg van Leiden

De oude kerk: Situatie in de 18e/19e eeuw

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-5

Pijnacker: Diverse woonpanden / boerderijen

Pijnacker: Kerkweg 88

Woonhuis in Renaissancestijl (1647), vlakbij de dorpskerk, voorzien van een **toverknoop** tussen de ramen op de eerste etage. De **toverknoop** kan ook gezien worden als een christelijk wijdingskruis en was dus een geaccepteerd teken. We zien dit teken in Pijnacker nog een paar keer vaker terug op enkele van de boerderijen.

Woonhuis Kerkweg 88

Woonhuis Kerkweg 88

Pijnacker: Kerkweg 82

19e eeuws woonhuis met metseltekens in de voorgevel. Kleine **ruit-tekens** tussen de ramen en centraal bovenin een teken, waarvan de 'betekenis' niet duidelijk is.

19e eeuws woonhuis op de Kerkweg 82

Pijnacker: Kerkweg 72

Het dorp Pijnacker, niet ver van Delft, heeft nog binnen de dorpskom een paar zeer oude boerderijen. Twee hebben het jaartal in bakstenen in de voorgevel staan. Maar ook iets verder van de dorpskern verwijderd zijn interessante boerderijen aangetroffen.

Pijnacker had in vroeger tijd een groot aantal katholieke burgers en dat kan de reden zijn, dat er hier nog ver na 1570 doorgegaan is met metseltekens aanbrengen.

Voorgevel krukboerderij uit 1675

Details voorgevel krukboerderij uit 1675

Het pand kreeg een fikse opknapbeurt. De gevel is schoongemaakt. En ziet er weer als nieuw uit. Tenminste ik ga ervan uit dat dit is gebeurd. In de zijgevel zit een **hartje**, wat niet goed opvalt.

Kerkweg 72

Kerkweg 72

IHS wordt vaak verklaard als de beginletters van Iesus Hominem Salvator (Jezus de Redder der Mensen), maar eigenlijk zijn het de eerste drie Griekse letters van de naam Jezus (ΙΗΣΟΥΣ)[1].

Een andere verklaring is: In Hoc Signo (In dit teken (zult gij overwinnen)), als verwijzing naar de droom die de Romeinse keizer Constantijn de Grote gehad zou hebben).

Kerkweg 72

Pijnacker: Kerkweg 56

Boven de ramen is nog het **bontkleurige renaissance-metselwerk** te zien.

Oude boerderij uit 1656

Oude boerderij uit 1656

Pijnacker: Ade 23

Deze krukboerderij is uit 1666. Dit zien we in rode baksteen aangegeven op het rechterdeel van het woonhuis.

De boerderij is nu in gebruik als pannenkoekenhuis en heet: **De Soete Suikerbol**.

In De Soete Suikerbol krukboerderij 1666

In De Soete Suikerbol krukboerderij 1666

Pijnacker: Hoogseweg 2

Boerderij met voorhuis uit 1630, getuige het ingemetselde jaartal. De oude ontlastingsbogen voor een deur en raam zijn nog aanwezig.

Hoogseweg 2

Hoogseweg 2 detail

Zichtbaar zijn hier oude ontlastingsbogen van een deur met daarnaast een raam, die plaats hebben moeten maken voor één groot raam.

Pijnacker: Noordweg 39

Een bijzonder fraaie oude boerderij in Pijnacker bezit zelfs diverse metseltekens.

Noordweg 39

Noordweg 39. entree

Op de noordgevel zijn heel wat meer tekens te vinden: 3 **harten** met 3 '**toverknopen**' op rij. Het beset dat het eigenlijk om een **toverknoop** zou moeten gaan, lijkt hier al verdwenen, aangezien de lijnen niet netjes doorlopen. Er is een soort van '**bollenkruis**' van gemaakt.

We treffen **ruit-tekens** aan: links van de voordeur. Rechts het jaartal 1666.

Daarboven zien we 3 **ruiten** op rij, waarvan de middelste zich vertikaal nog verdrievuldigd heeft. Met in de top nog een groot **hart**.

De **ruiten** zijn hier mogelijk verchristelijkt door een **wijdingskruisje**.

Noordweg 39

De zuidgevel van het pand

Pijnacker: Noordweg 29

Aan dezelfde weg nog een oude boerderij uit 17e eeuw. Deze is echter opnieuw opgemetseld met middeleeuwse baksteen.

Noordweg 29

Helaas lijkt het oude metselpatroon (staand verband) niet meer gevolgd.

En of er eerder al een **toverknoopachtig** teken aanwezig was is ook nog onduidelijk.

Het kan afgekeken zijn van nr. 39.

Noordweg 29

Noordweg 29

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-6

Pijnacker: Noordweg 39

De **kruisjes** zijn hier in de 17e eeuw als een **ruitvormig** metselteken aangebracht.

Noordweg 39, boerderij uit 1666

Pijnacker: Nieuwkoopseweg 46

Ook bij deze historische boerderij uit het eerste kwart van de 19e eeuw (Nieuwkoopseweg 46) zien we de **IHS-kruisjes** boven de luiken van de melkkelder.

Nieuwkoopseweg 46

Nieuwkoopseweg 46

Pijnacker: Nieuwkoopseweg 34

En dan nog een eindje verder langs dezelfde weg een modernere variant in hardsteen met de letters **IHS**.

Het toont aan dat het geloof in de magie van dit teken onder de katholieke boerenbevolking in deze streek erg sterk is geweest en niet gemakkelijk opgegeven werd.

Nieuwkoopseweg 34

Weipoort (bij Zoeterwoude): Boerderijen

Magische tekens met een lang leven !

Tot mijn grote verrassing kom ik, op een fietstochtje bij mij in de buurt door het buurtschap Weipoort, ineens een oude boerderij met een heus metseltekeen op de voorgevel tegen.

Volgens de huidige bewoner schijnt het huis uit 1650 te stammen en heeft het linker gedeelte, waar ook het metseltekeen op zit, ooit nog dienst gedaan als schuilkerk.

Nog een beetje geschiedenis: het ontginnen, ofwel droog steken van de turf (ontvenen) van het gebied De Weipoort is rond 1200 gestart. In 1450 wordt overigens voor het eerst de naam Weipoort gebruikt, dat op het geringe aantal (weinig) bewoners slaat.

Naast het maalkruis zijn er op boerderijen van de Weipoort **hartjes** en **kruisjes** te vinden boven de luiken van de melkkelder. Daar gaan we op deze pagina eens wat verder naar kijken.

Krukboerderij, tenminste al van 1650

Detail van de krukboerderij

Boven de luiken van de melkkelder zien we de streekgebonden zwarte **hartjes** met **kruisteken.**

Het grote **maalkruis** bevindt zich meer naar rechts op de gevel.

Boven de luiken van de melkkelder zien we de streekgebonden zwarte **hartjes** met **kruisteken.**

Het grote **maalkruis** bevindt zich meer naar rechts op de gevel.

Hartjes en kruisjes boven de luiken van de melkkelder

Weipoort 2

Vlak bij bovenstaande boerderij is er nog zo'n oudje. Deze oogt nieuw, maar dat komt omdat hij nog maar onlangs onder een pleisterlaag vandaan is gekomen. Ook deze is al wel 350 jaar oud.

Boven de luiken van de melkkelder zijn hier 2 **hardstenen kruisjes** ingemetseld.

Weipoort 3

En hier staan de kruisjes boven het hartje..

Weipoortseweg

Weipoortseweg

Ackerdijkse plassen

Op de muren van deze oude boerderij uit ca 1660 geen speciale metseltekens. Enkel de geschilderde afweertekens boven luiken van de melkkelder. Wat wel duidelijk wordt, is dat de boer Roomskatholiek was.

De betekenis volgens overlevering: dit teken weert de duivel van melk en zuivel.

IHS wordt vaak verklaard als de beginletters van Iesus Hominem Salvator (Jezus de Redder der Mensen), maar eigenlijk zijn het de eerste drie Griekse letters van de naam Jezus (ΙΗΣΟΥΣ)[1].

Een andere verklaring is: In Hoc Signo (In dit teken (zult gij overwinnen)), als verwijzing naar de droom die de Romeinse keizer Constantijn de Grote gehad zou hebben).

Dit monogram kwam op in de Hoge Middeleeuwen. In de Oudheid werd het monogram **XP** (XP van Christos) meer gebruikt.

IHS vindt men terug op kerkgevels, biechtstoelen, bidprentjes en ook op oudere kazuifels.

Het monogram werd vooral gebruikt door de welgestelde katholieke orde de Jezuieten. Het komt boven melkkelders in een ruime straal rond Delft voor. Deze regio werd in belangrijke mate door Jezuieten bediend.

Boerderij natuurmonumenten Ackerdijkse plassen

Kruistekens boven de luiken van de melkkelder

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-7

Bergambacht: De Laurentiuskerk

De stoere toren van Bergambacht is van verre overal te zien in de Krimpenerwaard.

Ik was er al twee keer wezen kijken naar metseltekens (op aanwijzing dat er iets kon zijn), maar ik zag niks.

Nu voor de 3e keer terug, wetend dat er echt tekens moesten zijn, begon ik ze te zien.

Op de noordzijde van de kerk zitten ze.

Maar eerst een paar plaatjes van de toren en de kerk. En een uitweiding over het houten aanbouwsel (dankzij info dhr. C. Cornet).

Dorpskerk

Zwaluwnest

Heel bijzonder is hier de houten uitbouw. Dit zgn. zwaluwnest is gemaakt om, via de galerij van de kerk, op de eerste verdieping van de toren te komen.

Deze toren is gebouwd als uitkijk- en uitwijktoren.

De uitkijk is om op oorlogsnaderingen te letten. Mocht de vijand toch te dicht naderen, dan kon (een deel van) de bevolking in de toren uitwijken. Door het Gotische stenen gewelf in het portaal konden de mensen niet zomaar uitgeroken worden. Door het zwaluwnest kon de eerste verdieping goed verdedigd worden.

Het oorspronkelijke Gotische gewelf is bij een brand ingestort en toen vervangen door een houten zolder. De doorgangen van het zwaluwnest zijn bij een restauratie in 1972-1974 ontdekt en toen is dit zwaluwnest in ere hersteld.

Voor meer informatie over deze kerk leze men het boek: De Laurentiuskerk van Bergambacht, geschreven door D. Blanken.

De kerk zelf is al 14e eeuws en mogelijk zijn ook de metseltekens al van voor 1400 dus.

Het 15de-eeuwse koor stortte in bij een storm in 1674 en werd niet herbouwd. De 15de-eeuwse zuidkapel heeft men begin 17de eeuw westwaarts verlengd. Kort na 1512 verrees de uitzonderlijk forse toren voorzien van speklagen en haakse steunberen (met pinakels). De eerste zolder diende als cachot. De vroeg-16de-eeuwse noordkapel werd in 1616 vergroot tot grafkapel voor de ambachtsheer. In 1860 kwam tegen het schip aan de zijde van het verdwenen koor een consistorie.

Bij het herstel na een kerkbrand in 1891 konden de muren worden gehandhaafd en kreeg de toren een neogotische bekroning. Die spits is vervangen door een reconstructie van de situatie van vóór 1891 tijdens de torenrestauratie van 1960-'65. De kerk is vervolgens gerestaureerd in 1972-'74.

Het is niet eenvoudig om de metseltekens te ontdekken op deze muur.

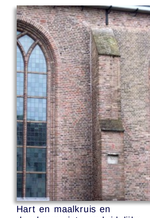
Maar onmiskenbaar als je ze eenmaal ziet.

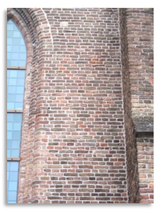
Links hart en maalkruis, rechts hart en ruit en ??

Een maalkruis aan weerszijden van de steunbeer

Hart en maalkruis en daarboven iets onduidelijks

Hart met daaronder een maalkruis

Op de foto rechtsboven is te zien dat ook in het siermetselwerk uit die tijd (aanvang 16e eeuw) de **ruitfiguur** tevoorschijn komt.

Stolwijk: De Sint Lambertuskerk

Midden in de Krimpenerwaard ligt Stolwijk, een dorp dat zijn naam heeft gegeven aan lekkere boerengatenkaas.

De St. Lambertuskerk

Noordgevel: kruis op de toren

De (zonnige) zuidzijde

2 ruiten aan de noordzijde van de toren

Maassluis: Renaissancepandjes

Dit zijn vroeg-17e eeuwse pandjes in het centrum van Maassluis. We zien hier siermetselpatronen in een rood/geel tegenstelling.

Renaissancepandjes bij de sluis

Ook al lijken ze wat buiten de kerkelijke tekens te vallen, dan kan het toch van belang zijn (net als bij boerderijen) om de ornamentele uitingsvormen van de metselaars in de tijd na de reformatie te volgen.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-8

Polsbroek: Dorp 41

Er is al wel een Stichting: Stichting tot Behoud van het pand Dorp 41 te Polsbroek, gemeente Lopik, maar nu nog de verdere restauratie.
Op de kerktoren na is dit het oudste pand van Polsbroek.
Het is gebouwd in de tijd van de Renaissance: ik schat 1e helft 17e eeuw.
Naast de voordeur zit een opmerkelijk kruisvormig metseltekeen. Uniek in zijn soort, voor zo ver ik tot nu toe kan nagaan.
Dit teken moet bij een latere 18e eeuwse verbouwing van de gevel geplaatst zijn, aangezien de oorspronkelijke rondbogen boven de vensters een andere gevellindeling suggereren.

Renaissance boerderijtje

Ingang van de oude boerderij

Een ornamenteel bovenlicht heeft het pand nooit gekend. Het lijkt erop dat het originele bovenlicht (in vorm) nog bewaard is.

Maar wat hier prachtig bewaard is, is het metseltekeen in **kruisvorm** naast de klink van de deur. Het stamt uit een tijd dat men besef had van boze kwaadwillende geesten, die met name bij de deur op de loer lagen. Een symbolisch (gewijd) **kruis** moest het huis ter plekke beveiligen.

Zo'n **kruisvorm** (de vorm van een **wijdingskruis**) lijkt me te stammen uit de katholieke traditie.

Kruisvormig metseltekeen naast de ingang

Polsbroek: Sint Janskerk

De kerk van Polsbroek stamt al van voor 1258. En viel onder het Ambacht van Zuid-Polsbroek. Het werd zo noordelijk mogelijk in het Ambacht gebouwd om ook parochianen te trekken uit Vlist, Bonrepas en Noord-Polsbroek, die behoorden tot een ander Ambacht dat onder de Baronie van IJsselstein viel. Pas in 1657 werden de beide Polsbroeken één.
Van de oude kerk is niets meer over. Wat resteert is de toren. Deze is voor wat betreft de onderste geledingen rond 1300 gebouwd. De bovenste is uit de 15e eeuw.
Opvallend aan deze fraaie romaanse toren is de gotische boog boven de romaanse deur. Hoewel geen symbolisch metseltekeen, toch wel bijzonder genoeg om in de verzameling op te nemen.

Romaanse toren uit de 13e eeuw

Ingang toren met gotische boog in metselwerk

Romaans metselwerk

Berkenwoude: Dorpskerk

Vóór de ontginning van de Krimpenerwaard, die in de elfde eeuw begon, was het gebied tussen Lek en IJssel begroeid met een vrij laag moerasbos in het midden en een wat hoger opgaand bos langs de rivieroevers.
Het is dit woud, waaraan Berkenwoude haar naam dankt. In 1326 wordt Berkenwoude voor het eerst genoemd, zij het onder de naam Bercou (nog steeds Perkou in de dorpsmond).

De dorpskerk

Toren met de 6 tekens aan de westzijde

De eerste bewoners zochten een droger plekje in het moeras, bijvoorbeeld op een donk. Dat is een zandheuvel, die uit het veen omhoog steekt.
Nu ligt de dorpskerk een beetje hoger dan de Dorpsstraat. Hij staat dus op een heuvel. Maar het is niet duidelijk of die heuvel door mensen is gemaakt of dat het zo'n donk is. Wat in elk geval opvalt is dat de grond rond de kerk niet verzakt terwijl dat in de rest van het dorp wel gebeurt.
Uit de archieven van de bisschop van Utrecht, Frederik van Blankenheim (1393-1423), blijkt dat er al in de 14e eeuw sprake is van een kerk in Berkenwoude. Tijdens zijn episcopaat gaf hij namelijk opdracht om de bestaande kerk af te breken en te herbouwen.
Toen het dorp in 1512 door de Geldersen in brand werd gestoken, werden de nieuwe kerk en toren in de as gelegd. Beide werden op dezelfde plaats herbouwd. De steuige toren, die gedeeltelijk in de huidige zaalkerk is ingebouwd, dateert nog uit die tijd. De toren bestaat uit drie geledingen en heeft forse steunberen tegen de eerste geleding.
De na 1512 herbouwde kerk, werd na blikseminslag in de toren zwaar beschadigd maar kon worden gerestaureerd.
In 1833 werd de kerk ingrijpend verbouwd. Muren werden beklampt of vernieuwd, de spitsboogvensters werden in rondbogen veranderd. De oude kapconstructie echter werd gerepareerd en hergebruikt. Er kwam een nieuw houten tongewelf in het interieur aan te hangen.
In 1949-50 werd de fundering van de toren, die toen zwaar overhelde, vernieuwd. (bron: Groene Hart Archieven)

Metseltekens

Vaag zijn in de onderste geleding van de toren metseltekens te zien. In een iets rodere kleur baksteen.

Maalkruis, ruit en 'gevlochten' maalkruis.

Wanneer je goed kijkt zijn op de foto's onder zes tekens op de voorkant van de toren. In detail komen ze nog een keer terug op de beide onderstaande foto's. Toegegeven: 2e van rechts is niet meer 'leesbaar'.
Er zal onder het muuranker rechts boven vast een vergelijkbaar teken hebben gezeten als links, maar het is niet meer te onderscheiden.
Ter hoogte van het muuranker bevindt zich een kleine **ruit**. Beter te zien zijn de beide **maalkruisen**.

3 tekens aan de linkerzijde

3 tekens aan de rechterzijde (middelste niet herkenbaar meer)

Zuidzijde toren

Noordzijde: maalkruis (slecht zichtbaar)

Foto rechts boven: veel algentroei op deze kant. Daardoor is het maalkruis met blokjes aan de poot-uiteinden slecht zichtbaar.

Maalkruis op steunbeer aan noordzijde van de toren

De toren nogmaals, nu in de zomer

Molenaarsgraaf: 6 punt-sterren in ornament

Bij een renaissancebeoerderij uit de 17e eeuw zien we naast de voordeur (het betreft hier een water- of vloeddeur, gezien de hoge instap) 5 sterren aan elke kant in een ornamenteel patroon.
Deze foto komt uit het boek: De Alblasserwaard door Catharine van Groningen.
Dergelijke sterren zie je veel in de volkskunst (houtsnijwerk en borduurwerk). Met een passer waren ze gemakkelijk te construeren.
Op gevels kom je ze niet zo veel tegen. Dit is de eerste tot nu toe die ik tegenkom. Wel zie je ze van ouds veel op allerlei houten constructies aan en om het huis: zijboorden van dakkapellen, kippenren, melkemmerrekken, uiteinden van daklijsten, enz.
Van oorsprong zijn dergelijke sterren **zonnetekens** en werd er een 'weldadige' uitwerking aan toegeschreven.
Kijken we wat nauwkeuriger naar de bogen boven de ramen, dan is er van oorsprong een andere gevellindeling geweest. De oorspronkelijke indeling kan van rond 1600 dateren, de gevelaanpassing met daarin de sterren is van later datum: 18e eeuws.
De vloer achter deze water- of vloeddeur ligt een stuk hoger dan de rest van de boerderij, zodat er een plek was die droog bleef in geval van wateroverlast.

Graafdijk west 4

Graafdijk west 4

De beschrijving in het boek bij deze foto is als volgt: 'de pleisterlaag is in een iets verdiept veld aangebracht bij een 18e eeuwse wijziging van de voorgevel. De donkere gedeelten zijn rood gesausd'.

Het witten en roodsteen (zoals dat rood maken in de streek genoemd wordt) was wel meer op gevels te zien (zo vertelt Joke Kanelse van de Historische Vereniging Binnenwaard). Op de helderwitte ondergrond steken de donkere cirkels scherp af.

Graafdijk west 4

Zonnetekens

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-9

Krimpen aan de IJssel: IJsseldijk 134

Verscholen onder aan de dijk ligt een oude boerderij met rieten dak, die dringend aan een restauratie toe is.

Gezien de aard van de metseltekens zou de boerderij nog wel eens van rond 1600 kunnen stammen. Misschien zelfs nog wat vroeger.

IJsseldijk 134

IJsseldijk 134

Ruittekens in detail

We zien bovenin symmetrisch geplaatst 2 **ruittekens**. Deze zijn bijna geheel 'gevuld'.

Aan de linkerzijde daaronder zien we, enigszins verminkt door een later ingezet raam, de resten van een **maalkruis**. Alleen de linkerhelft van het teken is bewaard gebleven.

Rechts en links naast het raam de bijna 'gevulde' 2 **ruittekens**.

IJsseldijk 134

IJsseldijk 134

Rechtsboven: ter rechterzijde zien we dit teken nog wat duidelijker. Hier is het hele teken nog compleet. Het **maalkruis** met daar doorheen het raam is ook nog te zien.

Ouderkerk aan de IJssel: IJsseldijk-noord 252

Aan dezelfde Hollandse IJssel, maar dan een paar km verder stroomopwaarts: een karakteristieke Zuid-Hollandse T-boerderij aan de IJsseldijk-noord 252 met in de voorgevel 2 **hartsymbolen**. Naast de voordeur bevindt zich een gemetselde **ster**.

Wanneer bij een krukboerderij ook aan de andere kant een kamer is aangebouwd, dan krijgt hij de vorm van een T; vandaar de naam T-boerderij.

IJsseldijk-noord 252

De 2 **hartsymbolen** in detail.

IJsseldijk-noord 252

Naast de voordeur de gemetselde **ster** in detail.

IJsseldijk-noord 252

IJsseldijk-noord 252

IJsseldijk-noord 95

Iets dichter bij het dorp aan dezelfde IJsselkade-noord op nr 95 treffen we een krukboerderij met **wijdingskruisjes** in het metselwerk.

IJsseldijk-noord 95

IJsseldijk-noord 95

IJsseldijk-noord 95

Wat moeilijk zichtbaar op de foto: het kruis met ruitteken door elkaar.

Kruis samen met ruitteken

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-10

Koudekerk aan de Rijn: Boerderij

Aan de zijkant van de boerderij aan de Lagewaard te Koudekerk, die gedateerd moet worden in 1620, treffen we 2 metseltekens aan: een **hart** en een in **ruiten verdeelde ruit**, die een late nakomer/afgeleide kan zijn van de **toverknoop**, maar ook als vruchtbaarheidsteken misschien de **geploegde akker** kan voorstellen.

Koudekerk a.d. Rijn

Koudekerk a.d. Rijn

Gouderak: Boerderij

Aan de kattendijk te Gouderak zien we een oude boerderij met jaartal **1648**. Het jaartal is in een gelig/rozige steen gemetseld. Links van het jaartal is een **hart** te zien.

Kattendijk 183: boerderij van 1648

Kattendijk 183: boerderij van 1648

Kattendijk 183: boerderij van 1648

De roze verkleuring op de kopse kanten van de baksteen kom je niet zo vaak tegen. De **8** is hier ook duidelijk meer roze dan de andere cijfers. Mogelijk is hij later vernieuwd.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-11

Leiden: De laatst overgebleven muurtoren

Stadsmuur Leiden op een kaart van 1580

De muurtoren Oostenrijck maakte deel uit van de middeleeuwse stadsmuur van Leiden. Hij werd gebouwd aan het eind van de 15e eeuw ca 1485. De naam Oostenrijk verwijst vermoedelijk naar Maximiliaan, aartshertog en later keizer van Oostenrijk. Een andere toren (ietsje westelijker) heette Bourgondië en verwees naar zijn echtgenote Maria van Bourgondië.

De Oostenrijck had 9 schietgaten. Er konden schutters in worden opgesteld.

Aan de binnenzijde bevinden zich nog de richels waarop de schutters stonden.

Leiden: stadsplattegrond detail 1675

Oorspronkelijk telde Leiden 33 van zulke verdedigingstorens in de stadsmuur.

Illustratie bij kaart van Dou 1614. De Oostenrijk bevindt zich iets rechts v.h. midden

De muren zijn van baksteen in een onregelmatig metselverband en hebben een dikte van 2 meter aan de onderkant en 1,80 meter aan de bovenzijde. De plattegrond van de toren heeft de vorm van een halve cirkel. De gevel aan de Jan van Houtkade is recht.

In deze gevel bevinden zich 2 metseltekens, namelijk 2 maal de **gekruiste sleutels van het Leidse stadswapen**.

Van de oorspronkelijke toegangspoort zie je nog net de getoogde bovenzijde boven het huidige straatniveau uitkomen. Vroeger was de straat meer dan 1 meter lager.

Aan de stadszijde bevinden zich in de gevel tevens twee **ruitvormige** blinde nissen met daarboven één in de vorm van een **driepas**.

Muurtoren: grachtzijde

Op de foto hierboven zien we de halfronde zijde die naar de gracht gekeerd is.

Hieronder zien we de stadzijde met daarin de reeds vermelde beide **ruitvormige versieringen** en de gotische driepas bovenin. We zien de deur nog net boven het straatniveau uitsteken. Mogelijk houdt ook de **ruitvorm** verband met de **ruiten** die we elders in gebouwen uit die tijd in het metselverband tegenkomen.

Muurtoren: stadzijde

In de gevel heeft men in later tijd een m.i. afschuwelijk lelijk raam gezet. Hopelijk wordt dit nog eens door iets passenders vervangen, al zal er oorspronkelijk op die plek wel geen raam geweest zijn.

Links en rechts, schuin opzij van de ruitversieringen zien we de **gemetselde stadsleutels**. Ze zijn samengesteld uit stenen in blauwige glazuur, waarbij zowel koppen als strekken zijn toegepast.

De staduitbreiding waaromheen de muur met torens is gebouwd vond plaats rond 1386. Maar dan is van een deugdelijke stadsmuur kennelijk nog geen sprake. Van consolidering van de vestingwerken spreekt men pas van 1462. De Burgondie en de Oostenrijk waren als laatste aan de beurt en dateren van ca. 1486. Zo lees ik bij H.A. van Oerle.

Tot nu toe is het aardig uniek dat er in een muur in die tijd op zo'n vrije wijze met strekken en koppen en ook nog diagonaal ingelegd, tekens gemetseld zijn. Dit zie je normaliter pas opreden na 1600.

Op de bijgevoegde oude kaarten (o.a. van 1560), van voor het ontzet van Leiden (1574), zie je dat de torens al aanwezig zijn.

In tijden van oorlog sloopte men de bovenkant van de torens (tot hoever?) om te voorkomen dat de verdedigers instortende en/of brandende dakdelen op hun kop zouden krijgen. Bouwkundig onderzoek heeft uitgewezen dat de metseltekens er al bij de bouw ingeplaatst zijn.

Muurtoren: stadswapen links

Muurtoren: stadswapen rechts

De steen met de tekst: **Dit is In Oistenrijck**, in keurig gotisch schrift opgesteld, hoort ook bij het metselwerk van het eerste uur, al is de plaats ervan misschien niet meer origineel.

Muurtoren: ruit links

Deze **ruitvormige** versieringen zijn duidelijk opnieuw gereconstrueerd. Hopelijk doen ze recht aan de oorspronkelijke situatie. Zijn het ooit raampjes geweest of altijd al dicht gemetseld?

Muurtoren: ruit rechts

Muurtoren: Latijns kruis aan de grachtzijde

Detail van het Latijns kruis

En dan nog een verrassing aan de grachtzijde: een **Latijns kruis**. Dit zal zeker nog dateren van voor 1574. Want in de protestantse tijd was het niet meer gebruikelijk om afweertekens op muren aan te brengen, zelfs geen kruis. Navraag bij de gemeentelijke bouwhistoricus leert dat ook dit teken er al vanaf het begin van de bouw in heeft gezeten.

Voor alsnog is de vraag: waarvan is het kruis gemaakt: is het geglazuurde baksteen of blauwe natuursteen?

Muurtoren: grachtzijde met Latijns kruis

Muurtoren: grachtzijde met Latijns kruis

Leiden: Stadstimmerwerf

Maar ook op de Stadstimmerwerf (1612) aan het Galgenwater ontdekte ik in de Smidssteeg bij toeval metseltekens.

Een **ruit**, boven en onder geflankeerd door 2 **wijdingskruisjes**.

Weer een duidelijk voorbeeld hoe een heidens (vruchtbaarheids?)teken gekerstend moest worden om te mogen blijven toegepast.

Stadstimmerwerf: gevel aan het Galgenwater

Weer een duidelijk voorbeeld hoe een heidens (vruchtbaarheids?)teken gekerstend moest worden om te mogen blijven toegepast.

De andere is een duidelijke odal. De germaanse rune, die te maken had met eigendom en bezit en rechten, die je daaraan kon ontlenen.

De derde is helaas verminkt en mogelijk zijn stenen van hun plaats geweest en niet goed teruggezet. Uit wat over is en gelet op de globale vorm, is het vermoedelijk ook een ruit geweest.

Stadstimmerwerf, Smidssteeg 1-8

Stadstimmerwerf, Smidssteeg 1-8

Hier een **ruit** met **wijdingskruisjes**.

Stadstimmerwerf met odal-teken boven raam

Odal-teken Stadstimmerwerf

Stadstimmerwerf

Stadstimmerwerf: detail verminkt teken (ruit?)

Boven het raam een verminkt teken, misschien het **ruit-teken**?

Oostzijde van het pand met de metseltekens

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-12

Leiden: Molensteeg 24

Molensteeg 24

Molensteeg 24

Leiden: 5e Binnenvestgracht 7

5e Binnenvestgracht 7

5e Binnenvestgracht 7

Leiden: Academiegebouw aan het Rapenburg

Duidelijk van iets later tijd zijn deze tekens op de muur van het Academiegebouw. Het is een muurvlak dat mogelijk naderhand pas een keer is dichtgemetseld tijdens een van de vele verbouwingen van het pand. (Vanwege de raambelasting misschien?)

Academiegebouw

Academiegebouw: detail bloemmotief

Academiegebouw: detail ruitvormig motief

Leiden: Boomsluitershuisje

Aan de stadskant van de Zijlpoort, a.d. Haven 23, bevindt zich op de hoek het Boomsluitershuisje. Vanaf 1597 heeft Leiden bij de Zijlpoort een boomsluiter in dienst. Deze ambtenaar had tot taak om het vaarwater 's nachts met een boomstam die aan kettingen dreef, af te sluiten voor het varend verkeer.

Het huisje dateert uit de 17e eeuw en is in 1997 gerestaureerd.

Op de zijmuur bevindt zich een metselteken, aangebracht in een tijd waarin het ornamentele karakter van deze tekens al doorslaggevend was geworden.

Boomsluitershuisje bij Zijlpoort

De **heksentangen** en ook het **vierkant** met de vele **ruiten** zijn gemetseld in een tijd (na 1600) toen het geloof in de doeltreffendheid van zulke tekens op de muur al sterk aan het verflauwen was. Dit is te merken aan een paar dingen. Ze kregen een nette centrale of symmetrisch geplaatste plek op de muur. En de tekens werden wat extra verfraaid, de oude betekenis was bijzaak geworden. Het teken van de **heksentang** zou ook goed een afgeleide van de **vuurslag** kunnen zijn.

Het teken met de **6 ruiten** blijft nog altijd een **ruit-teken**, maar dan meer versierd.

Boomsluitershuisje bij Zijlpoort

6 ruiten

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-13

Lisse: Huys Dever

't Huys Dever te Lisse is een 14e-eeuwse donjon. Uit de leenacten blijkt dat de huidige hoefijzervormige donjon stamt uit 1369/1370. De ruitvormige decoraties van gesinterde stenen aan de ronde voorzijde geven hiervoor een aanwijzing.
http://members.home.nl/mtettero/Lisse.html

Dever komt van de familienaam d' Ever. Een bekend familielid was Reinier d' Ever, die als Hoek partij koos in de Hoekse en Kabeljauwse twisten van de 14e eeuw.

Rond 1580 en tussen 1630-1634 zijn delen aangebouwd, waardoor een landhuis ontstond. Dit geheel werd bewoond tot ongeveer 1750.

Leegstand leidde tot de instorting van de eerste aanbouw in 1848. Binnen tien jaar verdwenen de 16e- en 17e-eeuwse aanbouwen, waardoor de donjon weer vrij stond.

Het dak van de donjon stortte in 1862 in, waarna het interieur grotendeels volgde.

Na de restauratie van 1973-1978 werd het geopend voor het publiek.

Beeldje van de ever

Huys Dever

Huys Dever

Aan de voet van de donjon treffen we **ruitfiguren** aan.

Ooit bevonden zich hier **drie ruiten op een rij**. Precies zoals het eigenlijk hoort om maximale kracht uit te stralen.

Het meest linkse teken is slechts enkel voor het onderste deel nog een beetje aanwezig. De rest van het teken is door verbouwingen verloren gegaan.

Huys Dever

De donjon van de andere kant gezien, waar hij nog een gracht heeft.

Het aanzien van Dever was vroeger vermoedelijk hetzelfde als nu.

Niet alleen in de kuststreek, maar in heel Nederland was de woontoren in de middeleeuwen een gewoon verschijnsel. Veel huidige kastelen zijn na hun ontstaan als woontoren uitgebouwd door er behuizingen tegenaan te bouwen. In sommige kastelen is de woontoren nu zo ingebouwd, dat hij nog maar met moeite te herkennen is. Hoewel er in het gehele land nog voorbeelden te vinden zijn van woontorens, is Dever in de kuststreek de enige, die overgebleven is.

Huys Dever

Huys Dever is gebouwd in een U-vorm

De voorzijde is rond. Dat maakt de toren uniek in Nederland. De ronde vorm maakt de constructie sterk en zo kon de toren het in een belegering langer volhouden. De achterzijde, die op het zuidoosten is gericht, is vlak. Daar waren in de middeleeuwen moerassen, die het eventuele vijanden vrijwel onmogelijk maakten om Dever van die zijde te benaderen. Een ronde vorm was daar dus niet nodig.

Bron: http://www.absolutefacts.nl/kastelen/data/deverlisse.htm

Tienhoven (bij Ameide): Lekdijk 13-14

Er bestaan 2 plaatsen met de naam Tienhoven. Hier gaat het om Tienhoven (ZH) liggend aan de Lek.

We zien vertikaal symmetrisch op de zijmuur van de krukasboerderij tekens die het midden houden tussen een **vuurslagteken** en een **hart**. Vertikaal geflankeerd door **ruit-tekens**.

Lekdijk 13-14

Lekdijk 13-14

Wat op het eerste gezicht lijkt op 2 harten, moet toch een ander teken zijn. Het is hetzelfde teken als wat we al op de zijkant hebben gezien. Plaatselijk wordt dit teken een **heksentang** genoemd.

Het is onduidelijk of deze associatie een oude is uit de tijd van het ontstaan van de tekens.

Lekdijk 13-14

Lekdijk 13-14

Heksentang

Lexmond: Dorpskerk

Op de oude dorpskerk van Lexmond vinden we aan het rechter dwarsschip op de westzijde een **maalteken**. Meer of andere metseltekens zijn er aan het gebouw niet ontdekt.

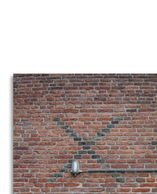

Dorpskerk

De dorpskerk is een kruiskerk, een gotisch bouwwerk met toren uit de eerste helft van de 14e eeuw en schip en koor uit de tweede helft van de 14e eeuw.

Dorpskerk met maalteken

Detail maalteken

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-14

Rijnsburg (ZH): Toren

De tufstenen Romaanse toren uit de 12e eeuw is het enige wat nog feitelijk rest van de vroegere abdijkerk van Rijnsburg, behorende bij het nonnenklooster dat er in 1133 gesticht werd op van ouds grafelijke gronden door gravin Petronella. (Zij was weduwe van graaf Floris de Vette, de zoon van Graaf Dirk V.)

Dit was een kerk met 2 torens waarvan alleen de zuidwestelijke toren nu nog is blijven staan.

In 1830 kreeg de toren haar achtkantige bakstenen spits. De huidige kerk stamt van vlak na de reformatie: ca 1580. Deze werd vergroot in 1633.

In de bewaarde annalen van de abdij staat, dat het 'templum in Rinsburg' (er is dan kennelijk maar één kerk in Rijnsburg) in 1183 door den Utrechtse bisschop Boudewijn van Holland werd gewijd.

Er is ook sprake van dat er al in 978 door graaf Dirk II, na een overwinning op de Friezen, een Laurentiuskapel gebouwd zou zijn in Rijnsburg. Mogelijk heeft gravin Petronella, die de stichteres van het nonnenklooster was, de Abdijkerk gebouwd op de plek van deze Laurentiuskapel.

Toren zuidzijde

Toren met 2 kruistekens van brede en smalle blokken

Op de zuidzijde (zie foto's boven en onder) zijn in het tufstenen metselwerk **twee rechtstaande kruisen** te zien. Gevormd uit rode baksteen en tufsteen en netjes ingepast in het metselverband.

Dit is opmerkelijk, aangezien we aan tufstenen kerken doorgaans geen speciale tekens aantreffen en ook zeker niet zo vroeg in onze geschiedenis van kerkenbouw.

Of dit hier ook het geval is? Het is wel erg vreemd dat de horizontale balk van het kruis langer is dan de vertikale. Je gaat dan toch naar andere betekenissen op zoek. Gedenkstenen voor personen? Een vlag van het bouwgilde of de vlag van Engeland? Maar waarom twee?

Een rechtopstaand kruis kan worden gezien als een **wijdingskruis**. Een dergelijk kruis zien we wel vaak in katholieke kerken in diverse vormen en gedaanten en heeft heeft de betekenis dat het gebouw (of voorwerp) aan God gewijd is en door de wijding een grote mate van heiligheid heeft verkregen. In feite moet ook dit kruis voor de gelovigen hierdoor een sterke kwaadwerende betekenis hebben gehad.

Of dit hier ook het geval is?

Toren met detail van de 2 kruistekens

Het is wel erg vreemd dat de horizontale balk van het kruis langer is dan de vertikale. Je gaat dan toch naar andere betekenissen op zoek. Gedenkstenen voor personen? Een vlag van het bouwgilde of de vlag van Engeland? Maar waarom twee?

Het is plausibel dat deze kruisen gemetseld zijn tijdens de bouw van de toren (12e eeuw). Want na de verwoesting van de abdij en wederopbouw zal een protestantse kerkeraad geen wijdingskruisen of Engelse vlagtekens op een oude toren aanbrengen.

Toren met kruisteken van baksteen in tufsteen

Het plaatst deze kruisen hoe-dan-ook **op een zeer vroege plek** in de geschiedenis van de metseltekens.

Als we zo vroeg in de geschiedenis (12e eeuw) al kwaadwerende tekens vinden, is er nog geen algemene conventie over hoe de vorm van deze tekens hoort te zijn.

De Adijkerk werd verwoest door oorlogsgeweld in de strijd om Leiden in 1573. Na afbraak werden schepen vol puin en tufsteen verkocht voor de bouw van een sluis in Gouda. Op één toren na is de afbraak van het abdijcomplex volledig geweest. Er is in de bodem zelfs geen spoor meer teruggevonden van de tweede toren.

Een reconstructie van contouren van de plattegrond van de Adijkerk is aangebracht bovengronds. We zien dat de huidige kerk slechts een deel van het oppervlakte inneemt van de oude kerk. Zie foto links.

Plattegrond van Abdijkerk

In de Rijnsburgse abdij lagen o.a. begraven een aantal van de **graven van Holland** van het zogeheten 'Hollandse huis' te weten: Willem 1, Floris IV, Floris V en Jan I. Dit vermeldt althans de gedenksteen bij de kerk. Hun gebeente is echter nooit meer met zekerheid teruggevonden.

Impressie voormalige Abdijkerk

Ouderkerk aan de IJssel: IJsseldijk 252

IJsseldijk 252

Detail IJsseldijk 252

Op de linker foto nog onduidelijk, maar op de foto rechts zijn de 2 **harten** beter te zien aan weerszijden van het bovenste centrale raam.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-15

Brielle: 17e eeuwse pandjes

In Brielle treffen we relatief nog aardig wat Renaissancepandjes aan. Opvallend kenmerk zijn de ontlastingsbogen boven de vensters. Binnen de boog is dikwijls veelkleurig siermetselwerk aangebracht.

In een paar gevallen zien we binnen dit siermetselwerk de oude metseltekens terugkomen. Zoals hier bij het rechterpand. We treffen er een **hart** en 2 **ruiten** aan.

Het is interessant te weten of deze pandjes gebouwd zijn vóór of na de reformatie (1572). Er heerste destijds een strenge anti-paapse sfeer in Den Briel. Het **hartje** zou namelijk kunnen wijzen op een katholieke bewoner.

17e eeuwse pandjes a/h Maarland NZ

Ontlastingsboog met hart en ruiten in metselwerk

Brielle: Renaissancepandje aan de Vischstraat

Nog een 2e pandje in Brielle met vergelijkbare ontlastingsbogen. Nu met 3 **ruiten** op rij. 3 maal een **ruit** = maximale zeggingskracht. Vraag is of die zeggingskracht destijds bewust betrekking had op zaken als vruchtbaarheid, groei en welvaart.

Renaissancepandje

Ontlastingsbogen met 3 ruiten oprij

Vischstraat: tekens in detail

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-16

't Woudt: Lindehoeve

't Woudt is een klein gehuchtje met kerkje tussen Delft en Schipluiden. Er staat een grote boerderij, die helaas grotendeels is afgebrand (bliksemslag in 2004) maar daarna wel in oude glorie herbouwd (2005). De metseltekens zijn hierbij niet vergeten.

Op zich zijn de tekens niet zo duidelijk meer te herleiden tot betekenisvolle symbolen. Het jaartal 1665 geeft ook wel aan dat het een katholieke boer is geweest die een traditie heeft willen voortzetten.

De V-vormige tekens aan de voorkant blijven nog mysterieus wat daar de betekenis van kan zijn geweest.

De **ruit** met daarin een **maalkruis** komen we vaker tegen.

De **V** is verderop in de muren soms 'gevuld' met een **ruit**.

Lindehoeve

Lindehoeve

Lindehoeve

Lindehoeve: westelijke zijkant

Lindehoeve; zijgevel woonhuis

Net als in Pijnacker komen we ook hier de **toverknoop** tegen.

Rechts is heel onduidelijk, precies boven het lichtbakje een ruitfiguur zichtbaar, dubbel gecentreerd. Half verscholen achter een deur komt dit teken nog terug in het herbouwde achterste deel.

Rechts heel onduidelijk: dubbelgecentr. ruit

Toverknoop

Lindehoeve: waarvan het achterste deel afgebrand en herbouwd is.

Het **V-teken** gevuld met **ruit** komt hier een aantal keren voor.

Hart met ruit

Lindehoeve: herbouwd deel

Schipluiden: Hoeve Bouwlust Tramkade 25a

Een oud vervallen boerderijtje, dat nog wel bewoond wordt. In de voorgevel 2 **hartjes** aan weerszijden van het bovenste raam. De ramen van de melkkelder zijn voorzien van hardstenen **Latijnse kruisjes**.

Hoeve Bouwlust

Hoeve Bouwlust

Kruisjes boven de ramen melkkelder

Ramen melkkelder in detail

Schipluiden: Zouwendijk 79

Boerderij uit de 17e eeuw (1646) met metseltekens in de gevel.

Ook hier de zogenaamde **heksentangen**.

Zouwendijk 79

Heksentang

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Zuid-Holland 1.4-17

Schipluiden: Tramkade 30

We vinden hier aan de Tramkade 30 een boerderij van het langhuistype uit het begin van de 17e eeuw: **De Abbestee**. Het jaartal op de voorgevel is half verborgen achter een dikke boom: 1646. Aan de zijgevel zien we 2 **harten** en een **toverknoop**. Boven een luik van de melkkelder zien we een **Latijns kruisteken**.

Tramkade 30 vanuit de verte gezien

Tramkade 30

Regionaal zien we het **kruisje** boven het melkkelderraampje vaker.

Het werd in de 19e eeuw nog aangebracht als kwaadwerend teken wat zou helpen tegen snelle verzuring van de melk.

Toverknoop

Tramkade 30

Tramkade 30

Wat verborgen achter de boom en de regenpijp het jaartal **1646**.

Tramkade 30

Hart met ruit

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Holland 1.5-1

Heemstede: Dorpskerk

De metseltekens bevinden zich op de muurresten van de oude Mariakapel uit de 14e eeuw. Deze kapel werd in 1573 door de Spanjaarden verwoest i.v.m. het beleg van Haarlem.

Op de fundamenten en muurresten van de oude kapel werd een nieuwe kerk gebouwd voor de protestantse religie, de kerk was gereed in 1625.

Heemstede dorpskerk

We zien een **maalkruis** en een **ruit-teken**. De **ruit** is hier concentrisch dubbel uitgevoerd.

Metseltekens op noordelijke koormuur

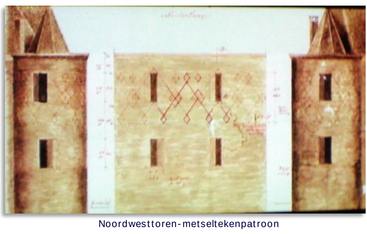
Muiden: het Muiderslot

Een van onze fraaiste kastelen is het Muiderslot. Het had in de 19e eeuw maar heel weinig gescheelt of het kasteel was prijs gegeven aan sloop. Dank zij de nagedachtenis aan Hooft en zijn Muiderkring bleef het kasteel gespaard.

Op de noordwesttoren zijn nog resten over van metselornamenten. Ook is er nog iets te vinden op een muur van de binnenplaats.

Het Muiderslot

Hoe oud deze tekening is weet ik niet.

Als je de moeite neemt om de restanten van de ornamenten op de foto's te vergelijken met wat er geschetst is op de tekening, dan klopt er niets van deze tekening.

(Ik heb de tekening gefotografeerd toen deze voorbijkwam in de diaserie, die op het slot werd vertoond.)

Noordwesttoren-metseltekenpatroon

Noordwesttoren-metseltekenpatroon

Noordwest-toren

Foto rechts boven: de uitbouw links is een toilet. De behoeften konden zo in de slotgracht vallen.

Onder dit toilet zijn links en onder ook nog restanten van metselornamenten te vinden.

Noordwest-toren

Westmuur van de binnenplaats

Links boven: zo ziet de meest westelijke kant van de toren eruit. Er is veel oud-metselwerk verdwenen. Misschien is het nog een groot wonder dat er überhaupt nog wat over is van de muren uit 1370 of daaromtrent.

Rechts boven: op de binnenplaats aan de westelijke muur zien we dan nog een paar **ruitsymbolen**. Al met al is er weinig touw aan het geheel vast te knopen.

Wat we hierboven aan de buitenzijde hebben gezien, is duidelijk zwaar verminkt. Maar hoe verminkt is deze voorstelling hier? Hoe origineel zijn deze muurgedeelten? Het is moeilijk vast te stellen.

Muiden: de Grote of St. Nicolaaskerk

Van Rolde in Drenthe is bekend dat daar de Drost van Drenthe (tot 1688) de rechtspraak uitoefende in het koor van de kerk. Zolang er nog geen stadhuis beschikbaar was, zal de kerk ook onderdak geboden hebben aan de wereldlijke overheid.

Voor de gewone burger in de Middeleeuwen liepen die overheden trouwens toch in elkaar over. Trouwen deed je voor de kerk. Je kerkelijke plichten nakomen was je bewijs van goed gedrag. En zowel de katholieke kerk als de wereldlijke overheid kon tot vervolging en strafvoltrekking overgaan.

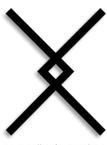
Maar heeft zo'n **kruis** daar eigenlijk wel iets mee te maken?

St. Nicolaaskerk

Het maalkruis

Het maalkruis-symbool

Het **maalkruis** heeft vermoedelijk de betekenis dat het kwade geesten van een gebouw moet weghouden, zodat het beschermd wordt tegen brand, hagel, instorting en ander onheil.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Holland 1.5-2

Hoorn: de St. Ceciliakapel

De St. Ceciliakapel te Hoorn blijkt ook metseltekens te bezitten.

De geschiedenis gaat terug tot de stichting van een fratergemeenschap in 1385. Deze orde kreeg een huis met erf geschonken. Dit betrof de 'Moderne Devoten' oftewel de 'Broeders des gemenen levens', zoals de aanhangers van de leer van Geert Grote ook wel werden genoemd. Toen ze te kampen kregen met te weinig nieuwe intreders, werd hun huis met erf in 1429 verkocht aan het convent van de St. Cecliazusters.

In 1435 werd de stenen St. Ceciliakapel ingewijd.

In 1573 toen het Spaanse juk werd afgeworpen, vervielen de kloostergebouwen aan de overheid.

De muurgedeelten met de metseltekens stammen nog uit de begintijd van 1435.

St.Ceciliakapel

St. Cecilia werd patrones van de muziek en de muzikanten. Maar dat was ze in de eerste 1000 jaar van haar verering nog niet. Ze was een Romeins meisje uit de betere kringen, dat bang was om door een gedwongen huwelijk haar maagdelijkheid te verliezen.

Deze maagdelijkheid stond in de heiligenlevens wel vaker centraal als teken van totale wijding van je leven aan Christus.

Ze wist dat te voorkomen door haar a.s. man een geheimpje toe te fluisteren als hij haar ongemoeid zou laten.

Hij was nieuwsgierig en zij vertelde hem dat zij een engelbewaarder had.

St.Ceciliakapel

Toen hij die wilde zien, overreedde zij hem om zich dan eerst te laten dopen. En zo gebeurde het.

In een oorspronkelijke tekst over haar heiligenleven, stond de zinsnede: 'dat zij bad temidden van zingende mensen op de bruiloft'. Dit werd later: 'dat zij tot God bad door het orgel te laten zingen'.

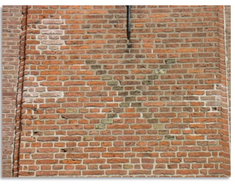
En zo komt het dat bijna elke muziekvereniging St. Cecilia heet.

St.Ceciliakapel

St.Ceciliakapel

St.Ceciliakapel

Foto rechtsboven: een combinatie van **ruit** met **maalteken.**

Foto links: het **maalteken.**

Hoorn: Korenmarkt 8

Twee metseltekens op de gevel van dit imposante grachtenpand aan de Korenmarkt 8. Beneden een enkel **maalkruis**. Daarboven in een andere uitkomende steen: een combi van **ruit en maalkruis**.

Korenmarkt 8

Korenmarkt 8

Ruit-symbool

Korenmarkt 8

Het maalteken

Amsterdam: St. Antoniuspoort

St. Antoniuspoort een voormalige stadspoort of Waaggebouw

St. Anthonispoort of Waaggebouw A'dam

Ook op de oude Sint Anthoniespoort van Amsterdam (uit 1488), ook wel Waaggebouw genoemd, treffen we een **muurkruis** aan in groen geglazuurde steentjes. Zie foto hieronder: het teken zit naast het raam in de midden van de foto.

In dit bijzondere geval zou je nog kunnen denken dat dit een van de drie **kruisen** uit het Amsterdamse wapen is, en dat de beide andere hier weggerestaureerd zijn.

Onheilwerend kruis

St. Anthoniespoort: oude middeleeuwse stadspoort

Links boven: aan een andere zijde van de poort zijn maar liefst nog 3 **kruisen** (niet op rij) bewaard gebleven. Wel van andere baksteen. Deze vaalgele **kruisen** missen het groen/blauwe glazuur.

Terechtstelling bij de Waag in de Franse tijd met de guillotine

Dat de oude Anthoniespoort, waarin zich diverse gilden gevestigd hadden, tevens een plek was waar rechtspraak plaatsvond, kan nog blijken uit het feit dat het eeuwen later, in de Franse tijd, nog diende als plek waar in Amsterdam de guillotine werd opgesteld.

Voormalige stadspoort: Waaggebouw

Drie kruisen

Het Amsterdamse stadswapen heeft 3 **maalkruisen**, vertikaal boven elkaar. Men vermoedt dat het rond 1400 is overgenomen uit het wapen van ene Jan Persijn, een belangrijk heer in Amstelland. Aanvankelijk als banier, later als stadswapen.

Drie op een rij geeft wel het maximale effect. Je komt het getal 3 ook vaak tegen op gevelstenen.

Andreaskruis

De oude Germaanse gebu-rune X, een oud zonneteken, dat in voorchristelijke tijd een kwaadwerende betekenis had, was zo'n vertrouwd cultureel gegeven dat de kerk dit teken niet kon uitbannen. Zo verzon men de legende van het **Andreaskruis**. De apostel zou terechtgesteld zijn op een dergelijk **kruis**. Door dit verhaal te verbreiden, kon het geloof in de magische kracht van het teken overeind blijven.

De eerste gegevens over deze legende met betrekking tot Andreas komen uit die latere middeleeuwen. Het lijkt er dus sterk op dat de legende het **maalkruis** moest legitimeren.

Stadswapen van Amsterdam aan poort van het Burgerweeshuis

Het stadszegel van Amsterdam van rond 1485 laat een **hulk** (een vroeg soort koggeschip) zien met aan boord een edelman met het wapen van de graaf van Holland-Henegouwen met naast hem een man met de **banier van de stad**.

Tussen hen in kijkt, moeilijk zichtbaar, een hondje over de reling. De voorstelling herinnert aan de stichtingslegende van de stad.

Stadzegel Amsterdam met de banieren van Amsterdam

In die zelfde tijd is ook het eerste zegel met het huidige wapen van Amsterdam ontstaan.

De banier is ook nog zichtbaar op de achtersteven van de hulk.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Holland 1.5-3

Spanbroek: Het Rechthuis

Aangezien er theorieën zijn over de betekenis van metseltekens in de richting van justitie en rechtspraak, kom je ook op de rechthuizen passende symboliek tegen.

Het rechthuis van Spanbroek is een van de weinige bewaard gebleven rechthuizen, die je voorheen in bijna elk wat groter dorp wel kon tegenkomen.

Het vrijstaande gebouwtje is gebouwd in 1585 in Renaissancestijl en kan worden beschouwd als een voorloper van het gemeentehuis. Er kon vergaderd worden, de baljuw kon er rechtspreken en er kon administratie worden bijgehouden van b.v. inkomstenbelastingen.

Maar wat ook nog zo raar is: de tweelingdorpen Spanbroek en Opmeer hebben ooit gezamenlijk stadsrechten gekregen. Maar nu zijn het typische rustige dorpen met beslist geen stedelijke allure.

Het Rechthuis te Spanbroek

Voorzijde en ingang van het rechthuis

Boven: aan de voorgevel zitten geen metseltekens, maar er is wel een mooi bovenlicht boven de deur (krans met kraalprofiel) uit het begin van de 19e eeuw.

Zuid-oostgevel

Noord-oost gevel

Detail noord-oost gevel

Boven: metseltekens zijn te zien aan de achterkant (noord-oost gevel) en aan de noord-west gevel.

Wanneer we het versimpelen zien we een centrale ruit geflankeerd door 2 **maalkruisen**. Deze combi zien we vaker optreden, zie b.v. de tekens op de Laurenskerk te Rotterdam.

Hier zijn de tekens wat versierd met extra **ruitjes**.

Met hier aan de zijkant twee (versierde) **toverknopen**, maar nog wel alszodanig herkenbaar. Bij de rechter **toverknoop** is helaas door latere reconstructies in het metselwerk het rechter deel van het symbool verloren gegaan.

Noord-west gevel

Detail noord-west gevel

Barsingerhorn: het Rechthuis

Het Rechthuis van Barsingerhorn is in een royale Renaissancestijl gebouwd. Vrolijke kleuren, door de afwisseling van bouwmaterialen, horen bij deze tijd.

Voor metseltekens moet je even zoeken, maar ze zijn er:

Aan de oostelijke gevel waar wel direct een buurwoning tegen aangebouwd is.

Twee **ruitsymbolen**, in rode steen, contrastrerend met de gele steentjes, die het muurvlak vullen.

Het Rechthuis van Barsingerhorn

Rechthuis: voorzijde

Voor- en westkant

Ruittekens op de oostelijke zijkant

Monnickendam: Kerkstraat 54

Dit pand in Monnickendam is te vinden in de Kerkstraat 54 en heeft de naam: De Gulden Hand.

Vermoedelijk 17e eeuws: **ruit en maalkruis als één teken** symmetrisch in de gevel aangebracht.

Kerkstraat 54

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Holland 1.5-4

Haarlem: Amsterdamse poort

Deze poort werd rond 1400 gebouwd, tegelijk ongeveer met het koor van de St Bavo-kerk. Het is de enige van de 12 Haarlemse poorten die nog over is. De poort heeft ook zonder noemenswaardige schade het Spaans beleg van 1573 doorstaan.

We treffen op de poort **wapenschilden** aan, geflankeerd door **maalkruisen** in gelige steen en **vuurslagtekens**.

Verderop aan de noordzijde van de poort zijn nog een **maalkrui**s en een **ruit** te vinden eveneens in grijs-gelige steen.

Amsterdamse Poort

Ruit en maalkruis

Maalkruis

Vuurslagteken rechts van het wapen

Vuurslagteken met aan weerszijden een wapen

We zien wapenschilden van de stad Haarlem en van Oostenrijk.

Het **maalkruis** en **vuurslag** zie ik als kwaadwerende tekens. Er kan een verband bestaan met Bourgondie, maar vooralsnog vind ik het niet zo plausibel.

Haarlem: Huis Ter Kleef

Van het Huis ter Kleef is alleen nog een gebouwtje met toren over van omstreeks 1560, wat bekend staat als 'de Kaatsbaan'. Ooit werd er overdekt gekaatst in het gebouw. Het bijbehorende kasteel werd ten tijde van het beleg (1573) kapot geschoten en is sindsdien niet meer herbouwd.

Huis ter Kleef

Huis ter Kleef

Rechtsboven en links: in rode steen is hier een **maalkruis** zichtbaar links boven het raam.

Met in het centrum ervan een **ruit-teken**. Een dergelijk combi-teken komen we slechts af en toe ergens tegen.

Huis ter Kleef

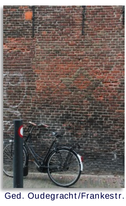
Haarlem: Gedempte Oudegracht hoek Frankestraat

Pand op hoek van Ged. Oudegracht en Frankestraat. Op de zijmuur aan de Frankestraat bevindt zich in gelige steen een onduidelijk teken

Marius Bruijn ontdekte het teken en maakte er de foto's van. Vuilcontainers tegen de gevel belemmeren normaliter het zicht er op. Mogelijk is het een zijaanzicht van een kelk. Onduidelijk waarvoor het diende.

Gedempte Oudegracht/Frankestraat

Ged. Oudegracht/Frankestr.

Detail Ged. Oudegracht/Frankestraat

Haarlem: de oude Bavo-kathedraal op de Oude markt 22

In het centrum staat de aloude Bavo-kathedraal, die tijdens de hervorming in de 70-er jaren van de 16e eeuw voor de Protestantse godsdienstoefening gebruikt ging worden. Hij staat aan de Grote Markt tegenover het stadhuis.

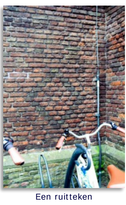
Op het koor van de kerk ontdekte een Haarlemmer met bijzonder goede ogen enkele metseltekens. Het is zaak om eens goed te kijken van welke tijd deze koor-muren zijn. Vermoedelijk 16e eeuws, maar mogelijk nog iets eerder. De tekens zijn een **toverknoop**, een **ruit** en ook nog een **ruit** met vlakverdeling door een **maalkruis**.

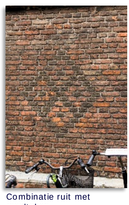
Oude Bavo-kathedraal (centrum)

Toverknoop symbool

Een ruitteken

Combinatie ruit met maalteken

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Noord-Holland 1.5-5

Uitgeest: Westergeest 12

Op de gevel van deze voormalige boerderij treffen we een **maalkruis** en een **ruit** aan in een gelige steensoort.

De foto is van Google streetview.

Het kozijn van het rechterraam is in later tijd door een deel van het **maalkruis** heen gebroken.

De **ruit** bevindt zich links van het bovenste raam.

Westergeest 12

Westergeest 12

Detail Westergeest 12

Westergeest 12

Edam: De Librije

Tegen de Grote Kerk van Edam aangebouwd, bevindt zich nog de oude Latijnse bibliotheek: **De Librije**. In de 16e eeuw kon men er boeken bestuderen die aan de ketting lagen.

We kennen in Nederland nog 3 van deze Librijes: naast Edam ook nog te Enkhuizen en te Zutphen.

Van deze Librije zijn ook nog wat boeken bewaard gebleven, waaronder van Erasmus, nu bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag,.

Bij de ingang zien we een **maalkruis**. Dit werd ontdekt door Steven Maas, waarvoor zeer veel dank.

De Librije

Venhuizen: Emerentia-kerk

Als je kijkt aan welke Emerentia de kerk van Venhuizen gewijd werd, zijn er 3 kandidaten:

De naam Emerentia werd ooit nog gegeven aan de grootmoeder van Maria, dus de moeder van Anna.

Dan is er een Emerentia of Emerentiana die in ca. 304 als 13 jarige gestenigd werd door christenvervolgers, omdat ze op het graf bad van haar stiefzusje. Haar relieken worden in Rome bewaard.

De 3e Emerentia was één van de 11000 maagden uit het gevolg van de heilige Ursula. Aangezien Ursula weigerde om de vrouw te worden van Attila de Hun, bracht hij alle maagden van haar gevolg om. Toen ze toen nog weigerde schoot hij ook haar met een pijl dood.

Uit een houten beeldje dat bewaard is in de kerk, tezamen met 3 evangelistenbeeldjes, blijkt dat het Emerentiana is, het meisje dat in ca. 304 om haar geloof werd gestenigd. Ze is in het beeld herkenbaar omdat ze de stenen van haar marteling bij zich draagt.

De kerk van Venhuizen (NH) is gewijd aan de heilige Emerentia.

De bouwgeschiedenis van het schip loopt van laatste kwart 15e eeuw tot eerste kwart 16e eeuw.

Aanvankelijk liep het schip verder door in westwaartse richting en was er een inpandige toren. In 1875 is het schip ingekort en is de huidige toren en voorzijde gebouwd. De laatste grote restauratie vond plaats van 1962 tot 1978.

De dorpskerk van Venhuizen

Op de foto hiernaast in een eindje onder het duidelijk **kruis**vormige muuranker in het metselwerk een maalruisteken te zien, dat nog voor de helft de zwarte kleur heeft behouden.

Maalkruis aan noordelijk dwarsschip

Hiernaast is te zien dat de kopse stenen, die het kruis vormen, wel degelijk in **kruis**vorm zijn gelegd. Er valt niet willekeurig elder in het muurvlak zo'n **kruis** aan te wijzen.

Het maalkruis meer in detail

De kerk heeft nog een verrassing.

Aan de achterzijde van het zuidelijke dwarsschip bevinden zich vaag zichtbaar ook nog een tweetal tekens.

Links zien we weer een **maalkruis** en rechts een teken dat bestaat uit 2 aaneengeschakelde **ruiten**. Je kunt er een liggend cijfer **acht** in zien. Een eeuwigheidsteken.

Beide tekens tezamen zou je met enige goed wil (en (nog) niet wetenschappelijk onderbouwd) kunnen lezen als: *laat het onheil voor altijd van deze plaats wegblijven.*

Maalkruis en 'krakeling' aan oostelijke kant van het zuidelijke dwarsschip

Sint Maartensbrug: Grote Sloot 201

Aan de noordgevel, in de steeg met het buurhuis, bevinden zich metseltekens. Deels ornament, deels als teken en bestaande uit 2 **harten**, sterk beschadigd.

Grote Sloot 201

Grote Sloot 201

Grote Sloot 201

Op de foto hieronder zien we in wat voor erbarmelijke situatie de onderste tekens zich bevinden.

Hopelijk kunnen ze nu nog (kundig) gered worden nu we zien hoe ze hersteld kunnen worden. Voor zo ver ik het kan zien zijn beide onderste tekens identiek (geweest).

Grote Sloot 201

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Utrecht 1.6-1

Eemnes-Buiten: Toren

Eemnes-Buiten bezit een ruim zeshonderd jaar oude **Nicolaasker**k (1351). St. Nicolaas was de schutspatroon van vissers en kooplieden en veel kerken rond de Zuiderzee waren aan hem gewijd.

Toren van Eemnes-Buiten

Wijzerplaat op toren

Op de toren tref je een sluitsteen aan met het jaartal 1521. Maar dit jaartal slaat op een latere verbouwing van de toren, nadat deze 4 jaar daarvoor grotendeels, op de onderste geleding na, verwoest was. We zien ook een duidelijk **stijlbreuk** tussen onderste en volgende geleding.

Deze toren was een van de eerste in "boerendialect" vertaalde torens, die naar het voorbeeld van de Utrechtse Domtoren werden gebouwd.

In de jaren van de torenbouw viel Eemnes onder de **bisschop van Utrecht**.

Tevens behoorde hij tot de eerste groep torens in ons land die een **speciaal uitgespaarde ruimte** had voor de **wijzerplaat** van een torenuurwerk. Zie foto rechtsboven.

In 1574 is de kerk nog eens in brand gestoken door de Spanjaarden. Daarna ging hij over in Protestantse handen.

Binnen is veel moois te zien, waaronder het koorhek (1618) en de graven van de ambachtsheren (Hasselaer en Van Naamen). In 2004 werd een grote restauratie van het interieur afgesloten.

Op de foto linksonder zien we vaag een groot metselteken, bestaande uit vele - **in een kruisteken gerangschikte - ruiten**.

Je kunt het ook opvatten als een **toverknoop** met aan de onderzijde 2 extra daaraan hangende **ruiten**.

Ook daarboven is nog weer iets van een ander teken te zien, maar dit is te onduidelijk.

Westzijde rechts

Westzijde linkerkant

Rechtsboven: ook aan de linkerkant van de toegangsdeur veel ruiten in een bepaalde formatie. Lastig om hiervan vast te stellen of het hier om pure versiering gaat of dat er nog iets meer mee gezegd moest worden.

Misschien hoog zomer als de zon op deze kant komt in de avond, valt er een ietsje betere foto te maken, maar het is erg onduidelijk. Reiniging van de muur zou wel kunnen helpen.

Noordzijde

Noordzijde detail

Boven: de noordmuur, maar nu iets hoger, bijna tegen de waterkering aan. Een viertal **ruiten met binnenruit / -stip** horizontaal op een rij.

Aanbouw uit 1731

Aanbouw uit 1963

Linksboven: aanbouw uit 1731. Dat men het jaartal in de bakstenen tot uitdrukking bracht, wil toch zeggen, dat men zich bewust was van de tekens op de toren.

Rechtsboven: aanbouw uit 1963. Nogmaals is het jaartal in bakstenen weergegeven. Maar ook op de voorkant is met brede stootvoegen een samengesteld **ruiten-teken** aangebracht in de stijl van de tekens op de toren.

Bijzonder metselwerk (1521) van de 2e (en 3e) geleding

Ik kan het niet laten om jullie toch nog even het schitterende metselwerk te laten zien van de 2e (en 3e) geleding (foto westzijde toren). Dit zou dus stammen van (na) 1521.

In de linker benedenhoek zien we van de onderste geleding nog een paar **ruitvormige** metseltekens.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Utrecht 1.6-2

Amerongen: Sint Andrieskerk

Met de bouw van de Andrieskerk is aan het einde van de 13e eeuw begonnen. Vermoedelijk bestond de tufstenen kerk uit een éénbeukig Romaans schip met koor. Aan de westzijde verrees een eveneens uit tufsteen opgebouwde toren.

In de tweede helft van de 15e eeuw werd het Romaanse schip verhoogd en vergroot tot een pseudo-basiliek. Aan de noord- en zuidzijde werd het schip met zijbeuken uitgebreid. Middenschip en zijbeuken kregen een houten tongewelf. Op deze wijze ontstond de hoofdvorm van een laatgotische kerk, zoals we deze thans nog kennen.

In 1526 werd de oude tufstenen toren afgebroken en vervangen door de huidige slanke bakstenen toren.

Vernielingen:

De Andrieskerk heeft door de eeuwen heen te lijden gehad van oorlogshandelingen. In 1584-1585 vond bij Amerongen een zware veldslag plaats tussen de Staatse en Spaanse troepen. Hierdoor raakte de Andrieskerk zwaar beschadigd.

In 1672-1673 overviel de Franse koning Lodewijk XIV ons land en werden ook kasteel Amerongen en de Andrieskerk inclusief het interieur (o.a. de preekstoel, het doophek, de kerkenraadsbanken en het koorhek), verbrand en vernield. In 1684 werd het herstel van de kerk afgerond.
Ook in de Franse tijd en met name in 1795, had de kerk zwaar te lijden onder inkwartiering.

St. Andrieskerk met toren uit 1526

Noordzijde toren

Westzijde toren

Middenboven: de **ruitachtige** patronen zijn goed te zien, maar helaas beschadigd en verminkt.
Rechtsboven: op de westkant van de toren is de **toverknoop** te zien.

Westzijde toren

Zuidzijde toren

Zuidzijde toren

Linksboven: als dit teken onverminkt door de tijd is gekomen, hebben we hier met de **ing-rune** van doen. Verbonden aan nageslacht en vruchtbaarheid.

Midden boven: op de zuidzijde helaas heel onduidelijke **ruitpatronen** waarneembaar.

Rechtsboven: bijzonder ornament is het stenen **kruis** dat zowel aanwezig is aan de zuidzijde als aan de noordzijde (links onder). Opvallend is het verschil in plaatsing.

Noordzijde

Westzijde boven

Noordzijde kerk

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Utrecht 1.6-3

Bunschoten: De Catharinakerk

Aan weerszijden van de ingang van de **gotische kerktoren** is tijdens de bouw een **ruitfiguur** aangebracht. Deze bouw vond plaats in opdracht van de Domproost van Utrecht rond 1430.

De kerktoren van Bunschoten met ruitmotief aan weerszijden van de ingang

De toren voorzijde

De **ruit** is hier wat meer versierd, maar is vast nog beleefd als een ruit.

Bezien we de oorsprong van de **ruit**, dan is het een vruchtbaarheidsteken dat in haar oorsprong mogelijk nog verband houdt met de **odal-rune** (eigen grondbezit) en/of de **ing-rune** (afstamming). Over verchristelijking van het ruit-symbool heb ik tot nu toe nog niets gevonden. Tenminste geen relatie met een heilige. Wel zie je af en toe het ruitsymbool bekroond met een wijdingskruisje (zie Laurenskerk Rotterdam). En misschien was de betekenis ook niet zo strijdig met de leer van de kerk.

Of er in de 15e eeuw nog steeds gedacht werd aan vruchtbaarheid, weten we niet. Mogelijk smolten de betekenissen van **maalkruis** en **ruit** al tezamen tot onheilwerend teken.

Detail voorzijde toren

Utrecht-stad: De Buurkerk

De Buurkerk is de oudste van den vier Middeleeuwse parochiekerken in de Utrechtse binnenstad. Tezamen vormen ze op de plattegrond een katholiek kruis. De Buurkerk was gewijd aan Maria (Maria minor).

De kerk stond in een druk stukje van de handelsstad en er werd druk gebruik gemaakt van de kerk. De stadsraad had er een altaar en de gilden een eigen kapel. Naast gewijde kerkklokken hingen in de toren 2 ongewijde klokken. De ene was de banklok, die geluid werd bij allerlei openbare aangelegenheden, zoals afkondigingen van raadsbesluiten en het bekendmaken van vonnissen, en de andere was de waakklok, die aangaf wanneer de stadspoorten moesten worden geopend en gesloten.

De kerk werd in de 12e en 13e eeuw verschillende malen tijdens stadsbranden in de as gelegd. Na de laatste brand verrees een nieuw kerkgebouw.

Het betrof een vroeggotische kruisbasiliek, waarvan de **karakteristieke** toren nog bestaat. Met deze toren werd **rond 1370** begonnen. Oorspronkelijk zou hij hoger opgetrokken worden en afgesloten door een achtkantige lantaarn, zoals de Domtoren, maar die plannen zijn nooit verwezenlijkt. In plaats daarvan is een tijdelijke afsluiting gebouwd die nog steeds aanwezig is. De huidige toren heeft een hoogte van 56 meter.

De voorzijde van de toren

De voorzijde van de toren

De metseltekens bevinden zich uitsluitend aan de voorzijde (= de westzijde) van de toren. rechts zijn beneden 2 geschakelde **ruiten** te zien, aan de bovenzijde voorzien van een **wijdingskruisje**. Daarboven zijn twee op elkaar staande **ruiten** te onderscheiden. Of daar nog meer omheen zit, is niet vast te stellen.

Links van de deur zijn restanten zichtbaar van 3 **gestapelde ruiten**. Mogelijk hebben die tezamen met dwarslijnen een **latijns kruis** gevormd. Maar te weinig van over om zeker te zijn.

Toren voorzijde: gehavende tekens

Toren aan voorzijde

De Buurkerk is aan alle kanten ingebouwd door huizen, zodat je maar moeilijk een totaalplaatje kunt krijgen.

De middeleeuwse kap van de kerk ging verloren tijdens de vreselijke storm van 1674, toen ook de Domkerk haar middenschip kwijtraakte. Later kreeg de Buurkerk er 3 lagere kappen voor terug.

Buurkerk vanaf de Domtoren gezien

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Utrecht 1.6-4

Woerden: Het kasteel van Woerden

Aan de rand van de binnenstad treffen we het kasteel van Woerden aan. Het werd gebouwd rond **1407-1415** door hertog Jan van Beieren, heer van Woerden.

Ruittekens links en rechts opzij van de toegangspoort.

Links twee kleinere, rechts een nog kleinere en daarboven mogelijk een grotere, al zou dat ook een **hart** kunnen zijn. Helaas niet meer goed te onderscheiden.

Woerden kasteel

Ruittekens aan de voorzijde van het kasteel.

Voorzijde kasteel te Woerden

Detail ruittekens rechterkant

Detail ruittekens linkerkant

Binnenplaats naast entree met ruitekens

Het stadswapen van Woerden

Maar ook in een hoek van de binnenplaats aan de achterzijde van de ingangspoort zien we eveneens een **ruit**. Nu met centraal een **wijdingskruisje**.

Woerden: Bree 90

We zijn bij deze fraai gerestaureerde boerderij al niet meer in de Middeleeuwen, maar op enkele plaatsen ging het aanbrengen van metseltekens nog een tijdje door.

In het buurtschap **Rietveld** (noordzijde oude Rijn) treffen we op de **Bree 90** deze monumentale boerderij aan.

Boerderij uit 1679

Jaartal aanduiding hoog in de gevel

Boerderij uit 1679

Tussen de ontlastingsbogen boven de vensters en deur treffen we een **hart** in het metselwerk aan.

Het **hart** wijst op katholieke eigenaar-bewoners in de 17e eeuw in deze overwegend protestantse streek.

Boerderij uit 1679

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Utrecht 1.6-5

Maartensdijk: Dorpskerk

De naam Maartensdijk kwam al in het begin van de 15e eeuw voor. Het was toen vermoedelijk de aanduiding van een dijk langs de Oostveense vaart langs de huidige Dorpsweg. De kapittelheren van de Dom te Utrecht noemden de dijk in hun gebied naar hun patroonheilige St. Maarten. In het wapen van de voormalige gemeente Maartensdijk is deze heilige afgebeeld. Gezeten te paard schenkt hij een stuk van zijn mantel aan een schaars geklede bedelaar.

De naam Maartensdijk ging in de loop van de 16e eeuw over op de nederzetting aan de meest noordelijke Dwarsdijk, het dorp Maartensdijk. Tot ver in de 19e eeuw werd de gemeente, niet het dorp,Maartensdijk nog dikwijls Oostveen genoemd.

Het kerkgebouw is een laat-romanogotisch bouwwerk, 15de eeuw.

Begonnen is met de bouw van een kapel, genaamd de “**Sint Jacobuscapel**”, behorende tot de parochiekerk van “Sint Jacobus de Meerdere” te Utrecht. Dezelfde als van Santiago de Compostella.

Aangenomen mag worden dat deze kapel het oostelijk deel van het kerkgebouw omvat, omdat dit het oudste gedeelte van de kerk is, wat later als koor in gebruik is geweest.

In 1555 wordt de Jacobuscapel te Oostveen tot parochie verheven, maar de streek bleef toch ondergeschikt aan de “domproost van het kapittel van Sint Maarten” te Utrecht (Domkerk). Het Laatgotisch schip en de toren stammen uit die tijd.

De toren, gerestaureerd in 1988, is eigendom van de burgerlijke gemeente. De luidklok deed vroeger ook dienst als brandklok.

Protestantse kerk

Protestantse kerk

Protestantse kerk: ruit detail

De Protestantse kerk aan de Dorpsweg stamt uit de **15-16e eeuw**. Zo valt te lezen op historische sites over Maartensdijk.

Toch blijft het een uiterst vreemd fenomeen. Deze **twee ruiten in gepleisterde vorm**. Je gaat dan toch wel aan een sterk gevoelde betekenis denken, die doorgewerkt heeft tot in de Protestantse tijd. Mogelijk bevindt zich onder het pleisterwerk wel de originele vorm van de gekoppelde ruiten in afwijkende baksteenkleur, maar vond men die niet sprekend genoeg.

Anderzijds bekruipt me twijfel of het metselwerk ter plekke wel middeleeuws is.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Friesland 1.7-1

Sneek: De Martinikerk

De Grote Kerk van Sneek, gewijd aan **St. Martinus**, werd oorspronkelijk opgetrokken uit tufsteen in de 11e eeuw. Rond 1300 werd de kerk vergroot en voorzien van een imposant westwerk met 3 romaanse torens.

Vernieuwing van koor en schip vonden plaats vanaf 1498 in gotische stijl.

Na instortingen in 1681 en 1682 is het westwerk afgebroken. De kerk werd 4 meter verlaagd en men probeerde het gebouw het karakter te geven van een centraalbouw. De koepel is van 1771.

De **gotische sacristie**, als uitbouw aan de zuidzijde, is van 1510.

Los van de kerk staat ten zuiden van de sacristie een **houten klokhuis**. Oorspronkelijk werd deze gebouwd rond 1498 en in 1767 kreeg hij zijn huidige vorm.

Martinikerk Sneek van voor 1681

Martinikerk zuidzijde

Zuidzijde zijbeuk schip

De metseltekens zijn van de muurgedeelten van 1498. Het grote metselteken van de 3 **ruiten** liep oorspronkelijk waarschijnlijk nog verder door naar boven.

Kennelijk onbelangrijk gevonden, zijn deze ruiten ontsierd door een regenpijp. Het motief liep naar boven door.

Martinikerk zuidzijde met klokketoren

Zuidzijde zijbeuk schip: detail

Noordzijde zijbeuk schip

Noordzijde zijbeuk schip in detail

We zien dat de **blauwig geglazuurde steen** ook spaarzaam voorkomt verder in het metselwerk. Zoals al eerder is opgemerkt (metseltekens pag. 1-2a) ontstaat deze glazuur, doordat de stenen werden gebakken in een oven met **zouthoudende turf**.

Van de oude kerk van voor 1681 is een soort maquette gemaakt door ene Wim.

Deze is te bekijken door te klikken op: **marquette**

Minnertsga: dorpskerk

Minnertsga is een plaats in Noord-Friesland, aan de rand van de oude Middelzee.

Het is het meest oostelijke terpdorp op de belangrijkste kwelderwal van het oude Barradeel. De terp is vanaf de 8ste eeuw opgeworpen.

De naam van het dorp komt overigens in 1168 voor het eerst officieel aan het licht in de kerkelijke Beneficiale boeken. Daarin wordt vermeld dat Godefridus van Rhenen, de bisschop van Utrecht, tenminste de helft van de kerkelijke goederen van de parochiekerk 'Minnersghae' schenkt aan de frater Gilbert van Rudingakerke van het klooster Luntsjerk onder Midlum. De eerst kerken waren van leem en hout, maar moesten vaak wijken voor overstromingen en storm.

De kerk is eeuwenlang verbonden geweest met de Hermana's van het middeleeuws kasteel Grut Hermana en later het slot Lyts Hermana. Van die familie zijn in de kerk nog prachtige zerken bewaard gebleven. Beide adelijke staetes zijn sinds lang verdwenen.

Sinds het door de gemeentelijke herindeling bij Het Bildt werd ingedeeld, is dit het oudste dorp van de gemeente.

In de Tegenwoordige Staat van Friesland uit 1786 is te lezen:

'Minnertsga is het grootste dorp der Grieteny. Hier vindt men eene zwaaren Kerk en toren, weleer, volgens de overleveringen, gediend hebbende tot eene Vuurbaak, met eene groote dubbele Kerkbuurt, en in den omtrek 40 stemdraagende plaatsen waaronder vanouds veele Adelyke Staten zyn geweest.'

Deze grote kerk is gebouwd in 1505 als een St. Martinuskerk. De torenspits ging door blikseminslag verloren in 1552. Daarna kwam er een zadeldak op de toren.

Dit bovenste stuk van de toren (met het zadeldak) is in 1818 nog eens geheel gerestaureerd. Na de brand van 1947, waarbij het interieur met het Hinsch-orgel verloren ging, vond restauratie plaats en heet de kerk: Meinardskerk, genoemd naar de weg langs de kerk.

En ook hier, tegen alle verwachting in, ontdekken we toch een **maalkruis** op de muur van het kerkschip. Wat opvalt is, dat in deze travee, waarin zich dit maalkruis bevindt, voor het overige muurvlak geen kleurkeuze van de metselstenen is toegepast. De kleuren werden door elkaar gebruikt.

In de overige traveeën van de kerk is dit juist wel gebeurd. Daar zien we regelmaat in een **gelaagde toepassing van de gele en rode kloostermoppen**.

Wanneer je van metselwerk houdt, is deze toren (en veel andere torens op de Friese klei) een juweeltje qua kleurenpracht.

Dorpskerk in het hoge noorden.

Maalkruisteken op schip aan de noordzijde v.d. kerk

Groot is hier het verschil tussen toren en kerkschip. De toren werd vrijuit gemetseld zonder naar de steenkleur te kijken. Het schip werd heel netjes gelaagd gemetseld.

Opvallend is daarbij dat de travee (aan de noordzijde), waarin zich het **maalkruis** bevindt, nog rondom in willekeurige kleurkeuze gemetseld is.

Het regelmatige baksteenpatroon van het schip, zuidzijde

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Friesland 1.7-2

Workum: Sint Gertrudiskerk

In Friesland in het stadje Workum zien we de ruit op de noordelijke kerkmuur van het schip van de kerk, maar nu omkaderd door een rond baksteen-'radvenster'. De Gertrudiskerk is grotendeels opgetrokken tussen 1470 en 1525 en is genoemd naar Gertrudis, een koningsdochter die al vroeg abdis werd in Nijvel in België (625-659) en die bekend stond om haar goede werken jegens armen en behoeftigen.

We komen St Gertrudis vaker tegen (Hindeloopen had ook een Gertrudiskerk), vooral in Belgie, maar b.v. ook in Geertruidenberg.

St. Gertrudiskerk met losstaande toren aan de westzijde

Ruitfiguur op de kerkmuur, afwijkend van de andere types

Detail ruitfiguur op noordelijke kerkmuur

De Gertrudiskerk van Workum is de grootste Middeleeuwse kruiskerk van Friesland. Van het schip zijn slechts 2 en een halve travee + de dwarsbeuken voltooid. In 1615 werd de westzijde afgesloten, waardoor de toren altijd vrij is blijven staan van de kerk. In de kerk worden nog oude gildebaren bewaard.

Westgevel (afsluiting middenschip) van 1615

Positionering van de metseltekens aan de westgevel.

Westgevel

Deze westmuur is aangebracht in de protestantse tijd. De welvaart van de zuiderzeehavenplaatsen, die bij de Hanze aangesloten waren, liep al terug en de (gotische) drang om hoger en groter te bouwen, was al lang weer verflauwd.

De kerktoren is altijd een stompe toren gebleven en ook de kerk is sindsdien niet meer uitgebreid.

Nu dringt zich de vraag op wie er in 1615 gerechtigd waren om hun handtekening op de westmuur te zetten, die het schip van de kerk aan de torenzijde tot aan vandaag zou afsluiten, omdat er geen noodzaak en mogelijkheid meer gevonden werd om nog totaan de toren door te bouwen.

Van degenen, die er voor in aanmerking komen om hun huismerk (handtekening) op de muur te zetten aan weerszijden van de ANNO 1615-inscriptie, hebben de **bouwmeesters** de beste papieren. Je zou verder nog kunnen denken aan de kerkvoogden of de gilden als totaal. Maar gezien de 2 tekens moet je toch aan twee personen denken

Metselteken links van de jaartalinscriptie

Metselteken rechts van de jaartalinscriptie

Steenhouwerstekens

Het lijkt er veel op dat deze tekens verband houden met de bouwhutten van de Duitse steenhouwersgildes.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Groningen 1.8-1

Ter Apel: Kloosterkapel

Op de muur van de voormalige kloosterkapel te **Ter Apel (Gr)** is een niet alledaags muurteken te zien, dat bekend staat als de **wolfsangel**. Deze wolfsangel is wel bekend uit de heraldiek, want hij komt vaak voor op wapenschilden.

Daarnaast is het in de 30-er en 40-er jaren van de vorige eeuw **een besmet teken** geworden door het gebruik dat NAZI-Duitsland ervan gemaakt heeft.

De foto is uit het boek: *Zinnebeelden in Nederland*. Het was dit boek, dat bij mij op jonge leeftijd al interesse wist te wekken voor bovenlichten, geveltekens en alles wat er aan geschiedenis omheen kon hangen. Het boek met veel zwart-wit foto's geeft een aardig overzicht over de voorchristelijke tekens, die tot in onze tijd via de volkskunst, via haar ornamenten aan gevel en huisraad, bewaard zijn gebleven.

Maar ook dit boek uit die tijd (ca 1940) ademt al behoorlijk sterk de Blut und Boden theorie.

De wolfsangel is in feite afgeleid van **een vanginstrument voor wolven**: een soort spekhaak die zo hoog met vlees in de boom gehangen werd dat de wolf moest springen om het vlees te bereiken. Het bestond in feite uit 2 onderdelen die met een ketting verbonden waren: **het wolfsanker en de dubbele haak**. Het plaatje hieronder laat zien wat de opzet was. Bij het terugvallen nadat hij het vlees in zijn bek had, kon hij in een van de onderste haken van de wolfsangel vallen en daarmee was dan zijn lot bezegeld en bleef hij hangen.

Wolfsangel op muur van kapel te Ter Apel

Wolfsangel als vanginstrument voor wolven

Het klooster te **Ter Apel** was gesticht door de **Kruisheren**. Deze **Orde van het Heilig Kruis** voor reguliere kanunniken was gesticht door Theodoor van Cellus, die zich in 1212, nadat hij strijd gevoerd had tegen de Albigenzen, vestigde in Charlieu bij Huy (B). Na 1410 werden kloosters gesticht in Belgie en Nederland, waaronder dus dit klooster in Ter Apel (aanvang bouw in 1465).

In 1464 schonk de vicaris van Loppersum het gebied tussen Winschoten en Ter Apel aan de Orde van het Heilig Kruis onder voorwaarde, dat er een klooster gebouwd zou worden.

Dit was oorspronkelijk een beschouwende orde. De kanunniken hielden zich daarbij vooral bezig met het verzorgen van pelgrims en zieken.

Kloostermuur in Ter Apel

Groningen-stad: Poelestraat 14

Moeilijk te zien of er nog meer tekens op de gevel staan, maar het is in ieder geval een **ruit**. In dezelfde blauw-grijstint als de ruiten van de Martinikerk te Sneek.

Achterzijde van Poelestraat 14

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Overijssel 1.9-1

Ootmarsum: Muurtekens

Ook in Twente kent men nog de **donderbezem.** Bij restauraties wordt hij soms weer aangebracht op woningen.

De donderbezem als een oud muurteken aangebracht bij een restauratie.

Ootmarsum

Berghum (bij Denekamp): Klopjeswoningen

In de 17e eeuw woonden in zulke boerderij-achtige woningen vrome dames, die bij andere katholieken op de deur klopten, wanneer zij illegaal een eucharistieviering wilden houden. Het katholieke geloof was toen verboden. Maar deze afleiding van het woord klopje is achterhaald.

Waar hun naam vandaan komt, is onduidelijk. Waarschijnlijk stamt het af van de gezegde dat 'Jezus aan hun hart klopte'.

Het woord klopjeswoning heeft trouwens ook nog een heel oude connectie, nl met de hofmeier, het hoofd huishouding aan het Merovingische hof. Deze hoge vorstelijke dienaar woonde in een zogenaamde klopjeswoning. Later heet een aanbouw aan een boerderij ook klopjeswoning. Mogelijk is de naam afgeleid van de woning waar bezoekers/leveranciers dienden aan te kloppen.

Berghum: Klöpjeshoes

Portret van een klopje

Klopjes waren ongehuwde, deels wereldlijke en deels geestelijke vrouwen die liefdadigheid voor de kerk tot levensdoel hadden. Klopjes hadden een druk leven. Ze mediteerden, baden en assisteerden de pastoor in zijn werk. Daarnaast verzorgden ze zieken, werkten in de schuilkerken en waren doende met handwerken.

Ook in **Borne** (bij Hengelo) zijn nog fraaie klopjeswoningen bewaard gebleven.

In en om **Gouda** woonden door de jaren heen zo'n driehonderd van deze devote dames. Dit waren soms rijke vrouwen, maar er zijn ook klopjes bekend die een baan hadden als huishoudster of lesgaven op de klopjesschool in het Tapijthuis aan de Molenwerf.

Stadsgids in Gouda: Imelda van der Linden: ,,Er was rond 1628 zelfs een katholieke kostschool waar gereformeerde ouders hun kroost naar toestuurden omdat hier het onderwijs zo goed was.

Het leven was in die tijd zwaar. Mensen moesten hard werken, er was armoede en onderdrukking. Als je, als vrouw zijnde, niet wilde trouwen en erg vroom katholiek was, werd je een klopje. Het klooster was geen optie meer want die waren onder druk van de reformatie opgedoekt.''

In Haarlem woonden klopjes bijeen in de woonwijk Bakenes.

Donderbezem

Achter de openstaande deur treffen we een metselteken aan, dat bekendheid geniet onder de naam **donderbezem.**

Het teken werd aangebracht om een huis te beschermen tegen blikseminslag en mogelijk nog ander onheil.

Donderbezem op muur van het klöpjeshoes

Deventer: Bergschild 1

Woonhuis met bovenin een **maalkruis** en een christelijk **kruis** in het oude deel van Deventer nabij de Bergkerk.

Bergschild 1: woonhuis

Bergschild 1: detail

Deventer: kerkje Nieuwe Markt 35

Een muurrest van een kerkje aan de Nieuwe Markt 35. Hierop een **ruitteken** met centraal erin een **wijdingskruisje**.

De muurresten behoren nog tot de **Oude Mariakerk**. Een kerk waarvan de geschiedenis teruggaat tot het einde van de dertiende, begin veertiende eeuw. Zij was bestemd voor de burgerij en was een zelfstandige kerk direct naast de Lebuïnuskerk.

Er is achter de deur nog een zuiderbeuk van het schip bewaard gebleven.

Kerkje Nieuwe Markt 35

Nieuwe Markt 35:detail

Nieuwe Markt 35, een **ruitteken** met **wijdingskruisje**.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-1

Elburg: Stadspoort

Het teken op de muur van Elburg staat wel bekend als **donderbezem**. De bezem werd vroeger wel aangebracht aan de gevel om bliksem af te weren. De donderbezem als teken zou nog teruggaan op het Germaanse geloof in **Donar**, de god van de donder. Zoals hier op de middeleeuwse stadsmuur kunnen we het ook nog op vakwerkhuizen in Twente tegenkomen.

Muurankers zoals bovenaan de poort kunnen ook gewoon een functionele vorm hebben. Het is hier wel erg aantrekkelijk om er afwerende X-figuren in te zien.

Stadspoort aan de stadszijde: muurteken links op de stadsmuur

Muurteken in detail

Hagal-rune

Borculo: Sint Joriskerk

Dit oudste gebouw in Borculo staat op de plaats waar in 1337 door Heer Henric van Borclo een kapel gesticht werd bij zijn slot en waar de huislieden van het stadje ter mis mochten gaan, hoewel het bleef behoren tot de parochie van Geysteren.

In 1509 werd de kapel tot parochiekerk verheven en werd de stad Borculo van de parochie Geesteren losgemaakt en werd door de bisschop van Munster het slot losgemaakt uit de parochie Eibergen en het Schependom.

De huidige kerk dateert uit diezelfde tijd en werd in laat-Gotische stijl gebouwd en zoals in de kronieken is vermeld gesteld onder het patronaat van den ridder **St. George of St Joris**, die volgens oude legende een draak doodde.

Helaas trof ik het niet toen ik in Borculo kwam. Wegens restauratie van het binnenwerk van de kerk zijn 2 tekens aan het oog onttrokken door een groot aannemersbord.

Maar de overige volgen hier hier onder.

Noordzijde van de kerk

De gevolgen van de cycloon in 1925 in Borculo

Schade na de cycloon

In Borculo ontsnapten de kerkmuren grotendeels aan de catastrofe die het dorp trof toen **een geweldige cycloon** in 1925 over het dorp trok. Daardoor bleven ook de muurtekens gespaard.

Maalkruis en ruit symbool in detail

Op de foto links een **kruis** en een **ruit**.

Maalkruis

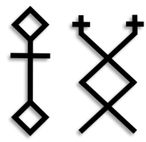
Ruit symbool

Odal teken met Latijns kruis

Noordmuur kerk

Odal teken met kruisjes

Ing-rune met Christelijke kruisjes

Op de foto linksboven is een **odal-rune** verbonden door een christelijk **kruis** te zien.

En op de foto rechtsboven een **Ing-rune** met Christelijke **kruisjes**.

Maalkruis symbool naast de ingang

En nogmaals een groter **maalkruis** naast de ingang.

Ammerzoden: Ruïne kerkje

Tegenover het kasteel Ammersoyen staat de ruine van het oude kerkje. Toren en koor zijn gerestaureerd. Hoog op de toren, aan de noordzijde, is een ruitfiguur te ontdekken.

Mogelijk had ook deze kerk net als de huidige katholieke kerk **St. Willibrordus** als beschermheilige.

Ammerzoden lag in een niemandsland tussen het Hertogdom Brabant en het Graafschap Gelre en was daardoor in de geschiedenis vaak het strijdtoneel van rivaliserende partijen.

In de dertiende eeuw is in Ammerzoden een kerk van grote baksteen gebouwd.

In de **eerste helft van de veertiende eeuw** werd het koor door het tegenwoordige vervangen, terwijl tegen de westmuur een toren werd opgetrokken. De **ruitfiguur** lijkt in deze oude muurdelen te zitten.

Omstreeks 1500 begon men met het vergroten van de kerk tot een driebeukige kruiskerk, onder leiding van bouwmeester Willem van Bullestraten.

Ongeveer tegelijk met dit nieuwe schip, zal de toren (van dezelfde baksteen) op de oude grondslagen zijn vernieuwd en verhoogd.

Tenslotte is dan de traptoren in de hoek tussen de zuidelijke torenmuur en het schip gebouwd.

Het gehele kerkgebouw zal zijn voltooid omstreeks 1547, het jaar waarin de klok in de toren werd gehangen.

Terwijl de meeste dorpen in de Bommelerwaard protestants werden, bleef Ammerzoden katholiek, mede dankzij het optreden van de priesters en ondersteuning van de kasteelheer.

Na de reformatie kwam de kerk van Ammerzoden in handen van de protestanten. Zij verbouwden het koor tot kerk (1632).

Het kerkje werd vernield door de Fransen in het rampjaar 1672. Daarna is het schip een ruïne gebleven. De kogelgaten van de Fransen zijn nog overal aan de zuidmuur te zien.

Kerktoren met ruitfiguur

Detail torenmuur

Herinnering aan het rampjaar 1672

Linksboven: de **ruit** lijkt hier nog deel uit te maken van de oudste muurresten.

Midden boven: detail van de **ruit** op de torenmuur.

Rechtsboven: kogelgaten als stille getuigen van het rampjaar van 1672.

Daarna werd de kerk een ruïne en werd het schip niet meer terug opgebouwd. Alleen toren en koor zijn nog wel weer hersteld.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-2

Asperen: Ned. Herv. of St. Catharinakerk

Asperen vierde in 1983 zijn duizendjarig bestaan. Omstreeks 1314 kreeg het stadsrechten. De immense toren stak hooguit boven de omwalling.

Asperen: stadje aan de Linge

Asperen, ooit een ommuurde stad

Aan de noordzijde is vaag een geel metselteken te vinden in de vorm van een **Odal-rune**. Dit teken had van ouds een betekenis die verband houdt met bezit, familie, status-quo in de gemeenschap. Ons woord adel is ermee verwant.

Noordzijde met Odal-rune

Boven: eveneens vaag te zien is hier een **maalkruis** zichtbaar op de steunbeer.

Maalkruis 1

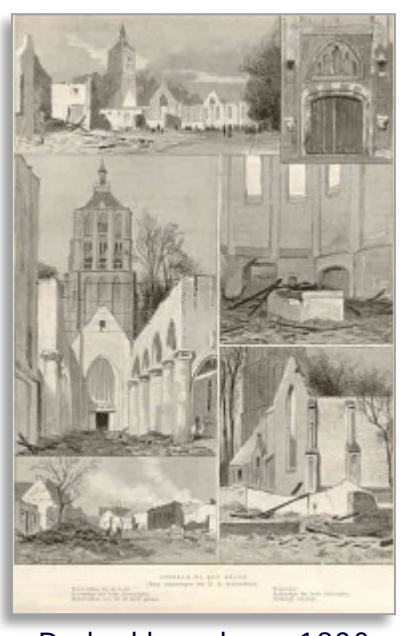

Maalkruis 2

Maalkruis 3

Boven: bij een 2e bezoek aan Asperen opnieuw foto's gemaakt. Deze keer in totaal 3 **maalkruisen** gevonden. **Maalkruis** 1 opnieuw op de foto gezet.

De kerkbrand van 1896

De toren als trots van de stad

De kerk heeft ook erg te lijden gehad onder een grote brand, die het hele gebouw in de as legde, maar gelukkig zijn de muren blijven staan, waardoor ook deze metseltekens nog bewaard gebleven zijn.

Vaassen: kasteel 'De Cannenburgh'

Linkerhoektoren met kruis-ruit-tekens

Hoek met resten muurversiering

E zijn ook plaatsen, waar je slechts kunt vaststellen dat het vooral om muurdecoratie gaat. De symbolen staan niet meer los, maar vormen een doorlopende patroon. In zo'n geval verliest het zijn symbool-functie.

Het kasteel de Cannenburgh te Vaassen (gesticht 3e kwart van de 14e eeuw) is een ratjetoe van allerlei stukjes metselwerk, die in de loop der eeuwen het kasteel het uiterlijk hebben verschaft van een eindeloos verstelde spijkerbroek.

In een van de hoeken is nog een stukje middeleeuwse muurrest bewaard gebleven. En daarin zijn **kruis-ruit-figuren** als muurversiering ingemetseld.

Vermoedelijk zijn juist deze stukjes met **ruiten-ornament** de oudste muurgedeelten en moeten we ons het hele oorspronkelijke kasteel op deze manier versierd voorstellen.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-3

Zutphen: St. Janskerk

De kerk van St. Jan de Doper in Zutphen is een van de oudste kerken van het Aartsbisdom Utrecht. Een kerk die al vele eeuwen samen met andere torens (o.a. van de Walburgiskerk) het karakteristieke stadssilhouet van Zutphen bepaalt. Na een restauratie van 27 jaar, is de kerk weer in oude glorie hersteld.

De St. Jan houdt het midden tussen een hallenkerk en een pseudo-basiliekstijl, gekenmerkt door een hoger middenschip - zonder vensterzone en gebouwd rond 1300 - en 2 zijbeuken.

Het middenschip heeft een opvallende indeling in traveeën, waarbij telkens een zware en een lichte pilaar elkaar afwisselen. De zware pilaren worden verbonden door brede gordelbogen.

De **2 zijbeuken dateren van de 2e helft van de 15e eeuw**. Sacristie, het neo-gotische portaal en de neo-gotische Mariakapel werden rond 1900 toegevoegd.

Bij een rondgang door de kerk valt het oog op de 14e eeuwse gewelfschildering van het Laatste Oordeel, de afbeelding van Maria met Kind en de neo-gotische gewelfschilderingen in de noordbeuk.

St. Janskerk te Zutphen

Noorder kerkmuur

Noorder kerkmuur

De foto's boven midden, rechtsboven en onder geven een beeld van een aantal metseltekens op de noorder kerkmuur van de St. Janskerk.

Ruittekens als ornament

Ruittekens als ornament

Overzien we de geschiedenis van de metseltekens, dan begint het verhaal al in de tijd voor 1350. Dan komt hier en daar al voor dat men ornamenteel patronen aan brengt in de baksteenmuren. Men wilde toch wel iets bijzonders doen met die aparte geblakerde kopse kanten van de bakstenen. Denk hierbij b.v. ook aan de vakwerkhuizen die met balken een ornamenteel patroon schiepen op de witte muren.

Na verloop van tijd zien we dat vanaf ca.1350 afzonderlijke (betekenisvolle) tekens verschijnen. Daar kon je mee tekenen op muren om kwade geesten weg te houden. Maar als je dan weer een dikke eeuw verder bent, begint het geloof in de magie van de tekens kennelijk weer af te zwakken. Dan zien we de tekens in ornamentele vorm terugkeren. En dat is dus ook hier het geval in Zutphen. De ruit is nog herkenbaar, maar de aaneenschakeling maakt het tot een ornament. Zie b.v. ook de Martinikerk van Sneek.

Persingen: kerkje

Persingen is een dorpje in de Ooijpolder bij Nijmegen. Volgens kenners is het met z'n 37 huizen en 98 inwoners het kleinste dorp van heel Nederland.

Parel van het gehucht is **het kerkje** dat al lang niet meer als kerk dienst doet en niet alleen doordeweeks maar ook zondags de deuren gesloten houdt. Wel worden er nog veel trouw- en rouwdiensten in het gebouw gehouden.

In het begin van de 13e eeuw werd hier een kapel gebouwd die gewijd was aan de heilige Dionysius. Het laatgotische koor van de kerk dateert uit de 14e eeuw. **Het onderste deel van de toren is nog ouder**. In de 15e eeuw werd er op de toren een klokkenverdieping gezet, met daarbovenop een ranke spits.

Persingen: kerkje

Of de onderste verdieping van de toren echt 13e eeuws is, betwijfel ik sterk. De **ruit-figuren** wijzen juist eerder naar (op zijn vroegst) halverwege de 14e eeuw.

Westzijde toren

Zwartgesinterde stenen apart gehouden om de vruchtbaarheidstekens aan te brengen.

Ruit-teken westzijde toren

De info die op het internet (Ref. Dagblad) te vinden is vertelt:

Om de kerk heen ligt een weiland. Koeien stappen loom door het gras, nieuwsgierig kijkend naar iedere bezoeker. Een glanzend zwart-wit kalfje ligt vlak bij de kerkmuur te zonnen. Het gras geurt, de vogels kwinkeleren. En verder is het on-Hollands rustig. Ver in de verte zijn er de geluiden van de stad Nijmegen. Het lijkt een andere wereld.

Het kalfje is het zonnen moe en dartelt richting z'n moeder, zoekt de volle uier en begint gulzig te drinken. Een hagelwitte poes, die heeft liggen slapen bij de voordeur van de boerderij achter de kerk, rekt zich loom uit en stapt parmantig het weilandje in.

Persingen is het paradijs niet. En in het kerkweiland lopen geen beren en leeuwen. Maar toch laat de profetie van Jesaja zich niet uit de gedachten wegdrukken: „De koe en de berin zullen tezamen weiden, haar jongen zullen tezamen nederliggen en de leeuw zal stro eten gelijk de os."

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-4

Groenlo: De oude Sint Calixtuskerk

Oude Calixtuskerk Groenlo

Ingemetselde schedels

Hier geen metseltekens in de gewone zin van het woord maar schedels als een teken.

In 785 ging de Saksische vorst Widukind over tot het christendom. Dat maakte de weg vrij voor de vanuit Münster opererende **Liudger** om het gebied van de nederzetting Grunloh te kerstenen. Vermoedelijk is er toen al een kerkje gebouwd op de plaats van een heidens heiligdom. In 1016 werd Groenlo de hoofdkerk van de wijde omgeving en in die tijd moet er een stenen kerkje zijn gebouwd.

De Groenlose kerk is vernoemd naar paus Calixtus I, overleden in 222, die vereerd werd als martelaar.

In de middeleeuwen beleefde Groenlo een periode van welstand en in 1234 werd de Calixtuskerk opnieuw in **tufsteen** opgetrokken. In 1371 werd de kerk verrijkt met een toren. Eind vijftiende eeuw is het geheel in **gotische stijl** verbouwd en uitgebreid tot de kerk zoals zij er nu uitziet.

Na de verovering van Groenlo in 1627 door Frederik Hendrik ging de Calixtuskerk over naar de reformatie, maar het 'oude geloof' is door inspanning van de Duitse kloostergemeenschap Zwillbrock nooit geheel verdwenen. De gemeente Groenlo liet in 1699 nog welwillend een pastoor toe, die kerk hield in het 'pannenhuys' even buiten de stad. Voor de katholieken werd in 1748 binnen de grachtengordel de Nieuwe Calixtuskerk gebouwd.

De spitse toren van de 'oude Calixtus' brandde in 1836 af. Daarvoor kwam in de plaats de huidige lantaarnvormige bekroning. (bron o.a.: www.oudegeldersekerken.nl)

Tijdens de restauratie in 1952/1953 zijn nog resten zijn gevonden van een oude heidense **offerplaats**. Eind 2005 werd begonnen met een omvangrijke restauratie en revitalisatie van de Oude Calixtuskerk. Op 7 december 2007 vond de feestelijke heropening plaats van deze prachtig gerestaureerde kerk.

Opvallend is naast de ingang een nis (voor een heiligenbeeldje) met daar omheen gerangschikt 3 schedels. Deze schedels kwamen tijdens de renovatie weer tevoorschijn.

Zie foto's hieronder.

In de muur ingemetselde schedels als memento mori

De schedels zijn mogelijk al in de tufstenen kerk ingemetseld en kunnen hebben gediend als een Memento mori (gedenk te sterven, oftewel: realiseer je dat het leven eindig is). Ze zijn eeuwen aan het oog onttrokken geweest.

Maar als ze zich al in de Romaanse kerk bevonden van de 13e eeuw, zou je ook nog kunnen denken aan een restant van voorouderverering.

Groesbeek: Dorpskerk met toren

De kerk van Groesbeek is 15e eeuws en al de vierde kerk op die plaats. De toren zou al ouder zijn en uit het eind van de 14e eeuw stammen.

We zien net boven de waterlijst een **ruitfiguur**. Net onder de lijst zijn restanten van wat mogelijk ook ruiten waren of hadden moeten worden.

Bouwen is een proces. Het kan zijn dat de beslissing om de volgende trans aan te vangen het metselen van een paar ruitvormige tekens of harten heeft doorkruist.

Want ook al lijkt er vlak onder de waterlijst sprake van later herstel-metselwerk, dan was er nog maar weinig ruimte voor een totaal ruitvormig teken.

En voor een hart lijkt me de datering te vroeg te vallen. Spitspuntige harten zie je pas na 1450.

Dorpskerk met toren uit eind 14e eeuw

Detail zuidzijde toren 14e eeuw

Het vierde kerkgebouw, dus het huidige in 1954 gerestaureerde bouwwerk, werd aanzienlijk groter dan haar voorgangsters. Aangenomen wordt, dat het in de veertiende eeuw werd gebouwd.

De archeologische rapportage (op basis van onderzoek in 1946 en 1954) zegt 'koor gebouwd 2e helft 14e eeuw, in gebruik tot begin 15e eeuw'.

Fragmenten van een in zandsteen uitgevoerd altaar werden bij de restauratie aangetroffen, evenals een Romaanse piscine, die achter een dichtgemetselde nis werd aangetroffen. Deze piscine is bij de restauratie in haar oude toestand hersteld.

Het huidige, dus vierde kerkgebouw, werd in de oorlog ernstig beschadigd door een granaatinslag. Onder de kap was een groot stuk muur vernield en de bovenzijde van een der steunberen weggeslagen, terwijl de kap ontzet was en de vier ramen verbrijzeld.

In 1798 had zich ook een ramp voorgedaan, waarbij het middenschip werd weggeslagen. Het koor kwam toen los te staan van de toren. De grond tussen beide werd - evenals het omliggende terrein - voor begraafplaats bestemd.

Met behulp van subsidies van rijk en gemeente en met geld verkregen door opbouwacties werd in 1954 de kerk herbouwd. Daarbij werd het middenschip, dat in 1798 werd vernietigd, weer in ere hersteld. De muren van koor en toren zijn ontpleisterd, het lage plafond is verwijderd, zodat de machtige kinderbalken te voorschijn zijn gekomen. De Gotische ramen zijn in volle hoogte hersteld.

In de 15e eeuw werd de toren gebouwd en het schip verlengd, en vervolgens kreeg je nog de afsluitende fase, waarin (ook nog) in de 15e eeuw het schip in Gotische stijl werd herbouwd. De huidige torenspits hoort bij deze fase.

De trap in de 1.47 meter dikke **15e eeuwse toren** is ook gerestaureerd. De hoofdingang van de kerk is weer onder de toren aangebracht, waarmee de toestand van vroeger is hersteld.

(bron o.a.: http://www.pkn-groesbeek.nl/kerkgebouw.html)

Dorpskerk van de zuidzijde gezien

Aanzicht van de kerk te Groesbeek

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-5

Hemmen: Sint Maartenskerk

In de Overbetuwe ligt Hemmen, in een schitterende parkachtige ambiance.

Op de plaats van de huidige kerk moet in de Middeleeuwen al een bidkapel ter ere van Maria hebben gestaan, ten oosten van de burcht van Hemmen, aan de 'gevaarlijke' weg van Wageningen naar Nijmegen. Daarvoor heeft er waarschijnlijk al een heidens heiligdom gestaan.

Hemmen: dorpskerk

In 1395 stond de kerk als **Sint Maartenskerk** in de lijst van kerken, die de bouw van de Dom te Utrecht bekostigden.

Het schip van de kerk zal wellicht veel ouder zijn (13e eeuw). Gezien de aanwezigheid van een metselteken, moeten we hieraan twijfelen. Op zijn vroegst stamt het muurgedeelte met het metselteken uit het eind van de 14e eeuw.

Het koor van de kerk stamt uit de 15e eeuw. Al vele eeuwen geldt dus: "Hier wordt de rust geschonken" (opschrift boven de ingang).

De huidige toren stamt uit het eind van de 18e eeuw; de luidklok erin is na de laatste oorlog vernieuwd, ze luidt sinds kort automatisch.

Dorpskerk zuidzijde

Maalkruis op zuidzijde in detail

Even tussendoor een kijkje op de tuinen van het voormalige kasteel Hemmen

De tuinen van het voormalige kasteel Hemmen

Ressen: Kerkje

De geschiedenis van het dorp gaat terug tot het begin van de jaartelling. Sporen van bewoning zijn gevonden op de twee hoger gelegen gebieden. In de eerste drie eeuwen van onze jaartelling werd Ressen bewoond door de **Bataven** en later door de Franken.

Ressen heette oorspronkelijk Rexna en was eind 5e eeuw een Frankisch koningshof.

Er zijn nog heel veel bewoningsresten gevonden van de **Bataven**.

Na de kerstening werd Ressen geschonken aan het Franse Arras en ging dorp van **St Vaast** heten, vernoemd naar **Vedatus,** bisschop van Arras-Cambrai in de 6e eeuw. Hij leeft in Ressen nog voort in de naam van een van de klokken in de kerk.

Zo was Ressen in handen gekomen van de Abdij van Atrecht en spoedig daarna kreeg Ressen zijn eerste (houten) kerkje. Onder Graaf Diederik van Kleef werd Ressen in 1167 een heerlijkheid.

Het huidige kerkje in Ressen stamt gedeeltelijk uit de elfde/twaalfde eeuw. De toren is 12e-eeuws.

De toren en het schip zijn gebouwd van tufsteen en zijn romaans van stijl en versierd met boogfriezen. Het gotische koor is opgetrokken uit baksteenen stamt uit de 15e eeuw.

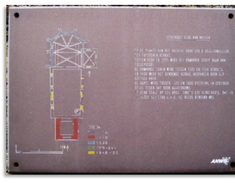
Door de geringe hoogte van koor en schip heeft het kerkje iets gemoedelijks.

Zijkapel met 3 maalkruisen

In de 16e eeuw werd deze zijkapel aangebouwd. Juist in deze tijd was het geloof in de werking van onheilwerende tekens op zijn hoogtepunt.

Plattegrond van het kerkje

In een folder van een monumentenwandeling door Ressen wordt melding gemaakt van '**zwarte bezems**' op de kerkmuur. Hiermee worden de maalkruisen bedoeld. Volgens de folder dienden ze tegen blikseminslag.

Dorpskerk vanuit het oosten gezien

Ewijk: Kasteel Doddendaal

Slot Doddendaal wordt voor het eerst genoemd in 1332. Veelal wordt daarom aangenomen dat het Huis Doddendael werd gebouwd rond de jaren dertig van de 14e eeuw en dat het is vernoemd naar de lisdodden die rijkelijk in de drassige omgeving voorkwamen. Doddendael werd beschreven als "borch, huys ende hoff tot Ewic".

Het slot is al in het bezit van verschillende families geweest als de familie Van Stepraedt het in 1489 koopt voor 4000 goudguldens (een goudgulden heeft een waarde van €0,48). Deze familie houdt het slot met tussenpozen tot 1743 in haar bezit.

In 1526 wordt Doddendael verkocht aan hertog Karel van Gelre, die het slot inzet als vesting. De Nijmegenaren ondernemen per aak een plundertocht naar het slot en steken het in brand. In 1528 kocht familie Van Stepraedt Slot Doddendael verbrand en wel weer terug. Met het herstel wordt begonnen, maar in 1585 wordt het slot door de Spanjaarden bezet.

Prins Maurits herovert Doddendael tijdens het Beleg van Nijmegen en laat het in brand steken. Alleen de zware rompmuren blijven overeind.

De familie Van Stepraedt pakt opnieuw het herstel ter hand. Zij gebruikt het **vanaf het midden van de 17e eeuw** niet meer als hoofdverblijf en stelde, toen de katholieke eredienst verboden werd, de Slotkelder ter beschikking als **schuilkerk**. Daar zijn nu nog de resten van te zien.

Kasteel Doddendaal te Ewijk

Tot aan de 19e eeuw raakte het slot in verval. Daarna volgden vele restauraties. Het slot bestaat momenteel uit een rechthoekig hoofdgebouw met aan de voorzijde een aanbouw en een toren. In de 15e eeuw is een ommuring aangelegd en is de gracht tussen het huis en de muur gedempt.

De huidige eigenaar, de heer H. Braam, heeft Slot Doddendael na een grondige restauratie vanaf 1977 in gebruik genomen als restaurant voor partijen.

Bron: Wikipedia

We zien op de foto hiernaast 2 symbolen, die heel goed kunnen verwijzen naar de katholieke erediensten, die in het kasteel gehouden werden: het **heilig hart** links en het **wijdingskruis** rechts. Niet al te opvallend, want het was een schuilkerk.

Kasteel Doddendaal te Ewijk

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-6

Putten: Kerkje

Een van de oudste kerkjes van de Veluwe werd gesticht in Putten. In 855 moet er al een kerkje hebben gestaan. Gebouwd van hout met rieten of strooien dak. Het was, net als het huidige kerkgebouw, gebouwd van west naar oost, volgens de zogenaamde heilige linie en werd door een hek in tweeën gedeeld. Het westelijk gedeelte werd gebruikt door de gemeente, het oostelijke, achter het hek, bevatte het koor met het altaar en de plaats voor de geestelijken.

Na het jaar 1000 komt er een opleving in de kerkbouw, die tot gevolg had, dat het primitieve er een beetje "afging" en dat de eerste stenen kerken gebouwd werden. Deze opleving had twee oorzaken. Ten eerste heerste er bij de nadering van het jaar 1000 de vrees dat in dat jaar de wereld zou vergaan, wat een grote rem was op de bouwactiviteiten. In de tweede plaats kwam er na het jaar 1000 een einde aan de rooftochten van de Noormannen naar deze streken. Ontmoediging maakte plaats voor dankbaarheid. Bovendien nam de welvaart toe, waardoor men meer voor de kerken overhad. De eerste stenen kerk van Putten is gebouwd van tufsteen, in de fundamenten van de toren van de Puttense kerk komt deze steensoort nog voor.

Ook torens werden pas gebouwd toen er in steen gebouwd werd. De huidige toren van Putten is uit het begin van de 16e eeuw. Maar er zijn voorgangers geweest, getuige de natuurstenen fundamenten.

Op de foto zien we resten van ijzerhoudende natuursteen, bruin door de ijzerroest.

Ruitteken rechts van de toren

Toren uit begin 16e eeuw

Erichem (nabij Buren): Sint Joriskerk

De kerk van Erichem is al van voor 1101 (eerste vermelding) . In die eerste eeuwen is zij de moederkerk van Buren en Ash. De kerk valt dan onder het kapittel van St Marie te Utrecht.

Rond 1600 is de kerk toe aan een grondige restauratie en de drossaard van het graafschap Buren geeft in 1611 toestemming en de kosten zullen betaald worden uit de opbrengst van de tienden van de landerijen van het kapittel van St. Marie.

St. Joriskerk

Duiventil?

De Joriskerk van Erichem heeft aan de westzijde naast de toren aan de noorderzijbeuk een vijftal consoles.

Het is wel interessant om uit te vinden wat hiervan de functie kan zijn geweest.

Je denkt al gauw aan het houden van duiven. Maar of dat in de 16e eeuw, toen een nieuw schip aan de 13e eeuwse toren werd gebouwd zo vanzelfsprekend was?

Het houden van duiven was voorbehouden aan grootgrondbezitters. Immers duiven brachten nog al wat schade toe aan de oogst door het oppikken van het gezaaide graan. Een duivenvlucht kon wel uit 500 tot 1000 vogels bestaan.

In allerlei landen bestonden daarom bepalingen voor het houden van duiven en per streek verschilden de minimumeisen die gesteld werden aan het daarvoor benodigde eigen grondbezit. Vandaar dat duiven toen alleen gehouden mochten worden door personen die royaal terrein hadden rond hun duiventil. Dit betrof feitelijk alleen adel en hoge geestelijkheid. Voor het houden van duiven op kleine schaal bestonden geen wettelijke regels. (info www.stevenvanbreemen.nl)

Het is dus toch een beetje onzeker of een eenvoudige dorpskerk met een dergelijke voorziening kon worden uitgerust, tenzij de heer van Buren de kerk met bijzondere rechten begiftigd had. En dat is goed mogelijk want Erichem ligt in de heerlijkheid van Buren, een onafhankelijk rechtsgebied, dat pas in de tijd van Napoleon (1801) deel van Gelderland is geworden.

Erichem had, net als veel dorpen) zogenaamde meentgronden, gezamelijke gronden, die door de graaf van Buren in pacht gegeven werden aan diegenen die een huis bezaten en inwoner waren Erichem. De meentgronden werden in smalle stroken verdeeld en deze stroken konden dan voor een periode van 10 jaar worden gepacht. Zo'n huis moest wel wat voorstellen, want in 1698 werd een meentgenoot verplicht om een beter huis te bouwen omdat zijn huis getimmer van weijnigh valeur off importantie was. (info: www.deheus.nu)

Consoles links, hoog naast de toren

De toren is gebouwd ca 1300. De onderbouw is van tufsteen. Daarbovenop zijn de geledingen van baksteen. Het schip dateert van de 16e eeuw.

Mogelijk is er dus al een kleinere kerk van tufsteen aan voorafgegaan. De tufsteen is in speklagen nog verwerkt in het schip.

De consoles bevinden zich in het gedeelte dat in de 16e eeuw tegen de toren is aangebouwd. Mogelijk zijn toen dus de oude galmgaten dicht gemetseld en is de toren verhoogd.

Zevenaar: Huis Sevenaar

Dit kasteel vindt zijn oorsprong ergens in de 14e eeuw. In ieder geval bestaat het huis al in 1467 als er al sprake is van een "weg to Smollinghuse". Want zo heette het aanvankelijk. Het kreeg pas de naam Huis Sevenaer toen het dichtbij gelegen kasteel Sevenaer verdwenen was.

Omstreeks 1785 was het gebouw kennelijk zwaar vervallen, want in dit jaar onderging het huis een drastische verbouwing en werd tevens gemoderniseerd, waarbij veel van de oude uitstraling verloren ging.

Ene jonkheer van Nispen had het landgoed gekocht en zorgde voor deze verbouwing en restauratie.

Het dak van het 15e/16e-eeuwse hoofdgebouw is tegenwoordig lager en de slanke traptoren (uit 1612) is vlak afgedekt. Aanvankelijk was er ook een bastion-achtige achtertoren, want die was op een prent uit 1745 nog te zien.

Het kasteel is overigens steeds in eigendom gebleven van de familie van Nispen.

Onderstaande foto's: W.J. van Dort

Huis Sevenaer te Zevenaar

Maalkruis naast het raam

Maalkruis met links een ruit ernaast, beetje verscholen

Maalkruis

Detail van het maalkruis

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-7

Hernen: Kasteel Hernen

De eerste vermelding van de 'heren van Hernen' dateert uit 1247. Een eeuw later was de heerlijkheid in bezit van het geslacht Van Driel en van 1406 tot 1646 van de familie Van Wijhe. Daarna kwam het door vererving in eigendom van diverse Zuid-Nederlandse families. In 1940 werd het kasteel Hernen met de omringende tuin aan Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen geschonken, die dat jaar ook is opgericht. Het kasteel is tussen 1942-1957 grondig gerestaureerd. In de tijd daarna werden ook het Hernense Bos en het terrein achter het kasteel, eigendom van de stichting. (info van site GLK.nl)

Kasteel Hernen

Voorbeeld van hagelkruis

Elke parochie moet vroeger zijn eigen **hagelkruis** gehad hebben. De oude bezwerende rituelen zijn met de komst van het christendom gekerstend en op de kruispunten waar zich een **hagelkruis** bevond werd het oude **hagelkruis-teken** allengs vervangen door een **latijns kruis**.

Rechtsboven: in Aarle-Ritel is nog een middeleeuws **hagelkruis** bewaard gebleven. Het **hagelkruis** van Aarle-Rixtel staat, zoals de oude gewoonte was, bij een kruising van wegen. Het diende om hagelschade aan gewassen te voorkomen. Processies hielden er halt en er werd brood uitgedeeld aan minderbedeelden.

Dit **kruis** stamt al van voor 1419, toen het voor het eerst werd vermeld. Het heeft dan al een christelijke **kruisvorm** gekregen.

Onder: Op de binnenplaats zien we aan een van de muren een **donderbezem-teken**. Deze wordt in verband gebracht met de **Hagal-rune.**

Binnenplaats met donderbezem-teken

Hagal-rune of hagelkruis

Vooraanzicht

Metselteken naast ingang

Naast de hoofdingang van het slot treffen we aan de linker kant een **metselteken in blauwe steen** aan. Het is vermoedelijk een **latijns kruis** geplaatst op de **ruit**. Maar het teken heeft wel duidelijk onder verbouwingen enigszins te lijden gehad, maar is, o wonder, toch grotendeels bewaard.

Naast het **latijns kruis** kende men ook het **T-kruis** (zonder vertikale balk boven de horizontale). Mogelijk dat men om die reden er geen probleem in zag om het kruis naar boven toe af te kappen.

En vlak boven het water van de gracht zien we een ruit-teken, tussen 2 kelderraampjes in. Bijzonder is wel dat dit teken in een andere (rozige) steenkleur is gemaakt. En dus mogelijk ook uit een iets andere bouwfase stamt.

Ruit-teken op oostelijke zijmuur

Achteraanzicht van het kasteel in volle glorie en omringt door de slotgracht.

Achteraanzicht

Bennekom: De Oude kerk

Het metselteken als **ruit** zit links op de westelijke voorgevel.

De oude kerk in het centrum van Bennekom heeft een lange geschiedenis. Men ging er aanvankelijk van uit dat de Oude kerk of Alexanderkerk uit het midden van de veertiende eeuw dateerde, maar recent onderzoek wijst er (door de vondst van tufstenen fundamenten) op dat het eerste gebouw waarschijnlijk al uit de twaalfde eeuw dateert. Omstreeks 1290 kreeg deze kapel parochiale zelfstandigheid (bron wikipedia).

Oude kerk van Bennekom

Voorgevel: ruitteken in detail

De **ruit**, mogelijk dus een vruchtbaarheidsteken, lijkt hier ook aan de bovenzijde verminkt.

Er heeft vermoedelijk nog een **wijdinskruisje** bovenop gezeten. Maar hier missen precies 2 kopse stenen vanwege aanbrengen van een lijst in afwijkende steensoort.

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Gelderland 1.10-8

Doesburg: Martinikerk

We zien hier koor en sacristie van de Martinikerk in Doesburg. Een stad, gelegen in het zuid-oosten van Gelderland.

Achterzijde van de Martinikerk

Rechts boven in zien we een **maalkruis**.

Links beneden een **odal-rune** op de kop gezet (metselaarsgrapje?) + nog een onduidelijk teken (mogelijk een eeuwigheidsteken) wat door een steunbeer gedeeltelijk aan het oog is onttrokken.

Achterzijde van de Martinikerk

Achterzijde van de Martinikerk

Detail maalkruis

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Limburg 1.11-1

Roggel: Sint Petruskerk

Roggel is een kerkdorp in midden Limburg, onder de rook van Roermond en vormde al minstens sinds 1324 een eigen parochie met als patroonheilige de Heilige Petrus.

Roggel werd in 1679 tot een eigen heerlijkheid verheven, tot die tijd viel het onder Heijthuizen. Over de Heren van Roggel is niet veel bekend. In 1679 wordt de proost van het klooster in Keyserbosch bij Neer als heer genoemd. In 1717 wordt als heer een Bartholomeus Bartholeyns genoemd, andere heren zijn niet bekend.

De St. Petruskerk, met barok hoogaltaar uit de 18e eeuw, werd oorspronkelijk gebouwd in 1447, waarvoor een oudere kerk (12 eeuw) werd afgebroken. De toren dateert ook uit dat jaar.

Er zijn diverse verbouwingen en restauraties geweest: o.a. in 1692. Toen had een grote brand de kerk (en het dorp) in de as gelegd, maar de toren bleef gespaard. Vervolgens in 1832 en dan bij de laatste verbouwing in 1929 ontstaat het huidige kerkgebouw.

De kerk is grotendeels neogotisch. Alleen aan **de zuidzijde bij de toren**, juist waar het metseltekeen zit, is nog een oud muurgedeelte.

Vooraanzicht kerk met toren

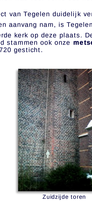
De St. Petrus-kerk in Roggel

De toren van Roggel heeft een, in deze streken zeldzame, **mergelstenen** onderbouw. Dat is opmerkelijk, zo lees ik op een monumenten-bordje aan de toren, aangezien **mergel uit Zuid Limburg** moest komen en dat was in die tijd toch een dure grap. Verderop aan de Maas is dit trouwens ook het geval met de kasteelruïne van Kassel.

De mergelstenen onderbouw is nog origineel. De bovenbouw moet na de 2e wereldoorlog opnieuw opgebouwd worden.

Zuidmuur

Maalteken op zuidmuur

Toren en kerk in 1910

Op de zuidmuur van het oude gedeelte van de kerk is een groot **maalkruis** te zien.

Het kerkgebouw werd in 1944 door de Duitsers flink beschadigd. Ze lieten de toren springen.

Er waren flinke beschadigingen, waaronder naast de toren, het prachtige mergelstenen raam boven de hoofdingang (onherstelbaar!). Dit is hier nog te zien op deze foto uit 1910.

Tegelen: Sint-Martinuskerk

Ogenschijnlijk een toren waar niks bijzonders aan te zien is. Duizenden Tegelenaars zullen het ook nooit opgemerkt hebben.

Op de onderste verdieping van de toren zijn royaal veel bijzondere **metseltekens** aangebracht. Ze zijn alleen erg moeilijk te zien en om ze op een foto zichtbaar te maken heb ik wel wat foetjes uitmoeten halen met het contrast.

Maar eerst nog wat info over Tegelen, dat slechts 5 km van Venlo ligt.

Het is weinig bekend, dat Tegelen eeuwenlang tot het **Hertogdom Gulik** heeft behoord, terwijl Venlo Gelders was. Tegelen was voor Venlo dus heel letterlijk 'buitenland' en vice versa.

Dat feit verklaart, dat het dialect van Tegelen duidelijk verschilt van dat van Venlo.

Sinds het nieuwe millennium een aanvang nam, is Tegelen onderdeel van de gemeente Venlo.

De **Sint-Martinuskerk** is de vierde kerk op deze plaats. Delen van de toren zijn nog van de derde kerk uit 1430. Van die tijd stammen ook onze **metseltekens**. De eerste Sint-Martinuskerk werd hier al rond 720 gesticht.

Toren St. Martinuskerk

Zuidzijde toren

Zuidzijde toren detail

Linksboven: op de steunbeer, ietsje rechts op de foto is in blauw geglazuurde steen vaag de afbeelding van een soort **kasteeltoren** te zien, maar dit kan ook wel een monstrans zijn. Midden in deze figuur is in later tijd een raampje aangebracht.

Midden boven: in witte natuursteen is een **inwijdingskruisje** aangebracht beneden aan de zijkant van deze steunbeer.

Hiervan zijn er nog meer aangebracht rond de toren. De hoger geplaatste hebben de vorm van een **calvariekruis**.

Rechtboven: iets meer naar links aan dezelfde zuidmuur van de toren zien we een tweetal figuren. In beide gevallen een aaneenschakeling van **ruit-figuren**.

Westzijde (=voorzijde) toren

Westzijde toren

Noordzijde toren

Rechtsboven: aan de noordzijde zien we twee grote tekens: rechts een duidelijk **calvariekruis.**

Links is het weer een puzzel wat het voorstelt: de **driehoekige basis** is duidelijk. Met een pilaar in de midden, maar dan ook nog iets onduidelijks daarontheen.

En dan lijkt het nisje daarboven van latere oorsprong: het lijkt niet goed te passen. Het natuurstenen kruis kan wel al bij de voorstelling hebben behoord.

Westzijde toren: rechts van ingang

Noordzijde toren: natuurstenen fragment met ouroboros

Rechtboven: **steen met ouroboros**

Zoals op de foto's hierboven te zien is, is rechts onderaan een stuk natuursteen ingemetseld in de toren. Dit is rechts boven in detail te bekijken. Het lijkt op een voorstelling van **2 draakachtige slangen, die met elkaar vervlochten zijn**, en die elk in de eigen staart bijten. Dit is alleen bij de linker slang te zien. De pootjes staan in de richting van de kop.

Ik geef toe dat het wat een vreemde voorstelling is, van een slangenlijf dat naar de staart toe weer breder wordt, maar vervolgens zit er nog wel een krul in de staart voor de punt in de bek belandt.

De ouroboros geeft het eeuwigheidsprincipe weer. Twee "ineengesmede" ringen het beeld van eeuwige (huwelijks-)trouw.

Nederweert: de Lambertuskerk

Nederweert heette oorspronkelijk **Merefeld**. Mogelijk stamt deze naam, net als bij het buurtschap Roseveld, uit de Romeinse tijd en betekende het paardenwisselplaats. Later: "Weert van den nedersten eynde". Dit is dan weer later Nederweert geworden.

Nederweert was ooit verbonden aan de schepenbank van Weert. Maar ergens in de loop van de 14e eeuw werd Nederweert van Weert afgescheiden.

In 1419 werd voor het eerst melding gemaakt van een eigen **schepenbank en heerlijkheid**. De heerlijkheid bleef bestaan tot de Franse annexatie in 1795 van de Zuidelijke Nederlanden.

De heerlijkheid is lange tijd in bezit geweest van de graven van Horne.

De Lambertuskerk stamt uit 1467, gebouwd in Brabantse gotiek.

De eerste steen 1467

20juli (dus niet 13 juli, zoals sommige bronnen aangeven): In de zuidelijk zijwand (richting pand Siem) van de toren staat op een steen dat de eerste steen van de huidige toren op deze datum is gelegd.

in den * jaer ons * her	In het jaar des Heren
M * CCCC * ende * LXVII * op	1467 op
sunte * margraten	Sint Margaretha's (= 20 juli)
dach * vaert * desen	dag werd deze
iersten * steien * ghe	eerste steen ge-
lacht	legd

Dit moet de H. Margaretha van Antiochië zijn, wier naamdag op 20 juli gevierd werd. In de vijftiende eeuw werd zij alom gevierd en had ze een belangrijke plaats in het volksgeloof.

In het begin van de 16e eeuw zijn er vier **broederschappen** aan de St. Lambertuskerk verbonden: O.L. Vrouw, St. Antonius, St. Jacobus, St. Joris.

Brand en nieuwbouw

In 1592 verwoestring van de kerk door **blikseminslag**. Pas in 1607 begin van herbouw van de kerk, als er weer voldoende financiën zijn en inwijding in 1616.

In 1659 opnieuw een dorpsbrand, waarbij de kerk ook afbrandde.

Uitzicht op de toren

Westzijde toren: speklagen en metseltekens

Zuidzijde toren

Het **ruitpatroon** bevindt zich niet alleen in de bovenste helft van de 2e trans, maar ook nog in de onderste metsellagen van de 3e trans. Moeilijk om te zien, maar vergelijkbaar met de westzijde.

Oostrum (bij Venray): kerk

In dit dorpje, vlak bij Venray, treffen we een goed maalkruis aan op de wand van de kerk.

Oostrum (Limburgs: Aostrem of Aostsum) is het grootste kerkdorp van de gemeente Venray. Het heeft een indrukwekkende historie die terug te voeren is tot minimaal 1200 toen de naam Oostrum reeds in de geschiedkundige stukken voor kwam.

De oudste akte van de **schepenbank** dateert van 16 april 1410. Er is van deze schepenbank een zegelstempel bewaard gebleven (onbekend uit welk jaar) dat de Heilige Maagd Maria vertoont met op haar rechterarm het kind Jezus en in haar linkerhand een scepter met in de rand "Segel der Schepens Oosterom".

Rond het jaar 1400 werd een eenbeukige kerk gebouwd, ter vervanging van een 13e eeuwse voorganger. Deze kerk had een aanzet tot een toren, maar deze werd pas afgebouwd in 1888 naar ontwerp van J. Jorna uit Roermond. In de jaren '30 van de vorige eeuw werd vanwege ruimtegebrek een grote driebeukige kerk gebouwd tegen het oude schip. De architect hiervan was J. Coumans. Het oude schip werd hierdoor verandert in een soort van voorportaal.

In 1944 werd de kerk opgeblazen. In 1952-1953 werd de oorlogsschade hersteld. De toren werd hierbij onder één dak gebracht. Er werd ook een dakruiter op het dak geplaatst.

Oostrum is een **bedevaartsoord**: Onze Lieve Vrouw Behoudenis der Kranken.

Oostrum (bij Venray)

En dan zien we een **schuinkruis** dat ons toch weer voor een probleem stelt. Hier is bewust een streep dwars gezet. Mogelijk dat het kruis hier de betekenis moest krijgen van Andreaskruis, door de extra steunpaal in het midden, maar ook kan het hier wijzen in de richting van een metselaarsgilde-teken.

Ook kan er een begin gemaakt zijn van een **hagelkruis**, dat halverwege verboden werd.

Noordzijde

Metseltekeen aan de Noordzijde

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Limburg 1.11-2

Natuursteen tekens in bakstenen muren op rij:

Deurne: Sint-Willibrorduskerk

In Deurne staat de **Sint-Willibrorduskerk** en het gotisch hoogkoor dat oorspronkelijk nog hoger was dan het middenschip, vertoont opmerkelijke metselwerk-overeenkomsten met het Groot kasteel te Deurne.

Omdat dat gebouw eerder op omstreeks 1460 werd gedateerd, werd dat jaartal ook voor het **hoogkoor** aangehouden. Onderzoek naar de geschiedenis van het Groot Kasteel in 2003 toonde echter aan, dat het oudste (gotische) gedeelte van dit gebouw al vóór 1397 moet zijn gebouwd. Dat kan daarmee evengoed voor het hoogkoor gelden.

Natuurstenen wijdingskruis in middeleeuwse muur

Tegelen: Sint-Martinuskerk

De Sint-Martinuskerk is de vierde kerk op deze plaats. Delen van de huidige toren zijn nog van de derde kerk uit 1430.

De eerste Sint-Martinuskerk werd hier rond 720 gesticht. Elders heb ik de aanwezige metseltekens van deze toren al laten zien.

Hier gaat onze aandacht uit naar de diverse **natuurstenen inwijdingskruisjes** die we zien op de toren.

Weert: Sint-Martinuskerk

Ook hier in Weert heet de blikvanger Sint-Martinuskerk. Het is een van de weinige hallenkerken in Zuid-Nederland. Bij een hallenkerk zijn de zijbeuken ongeveer even hoog en vaak ook even breed als het middenschip.

Al meldt een bron al in 1056 een kerk in Weert, de eerste bouwfase van het huidige gebouw wordt pas voltooid in 1456. Dan verrijst namelijk het nog bestaande koor in gotische stijl. Het oude schip verdwijnt rond 1500 om plaats te maken voor het huidige driebeukige schip dat de vorm kreeg van een gotische hallenkerk. Deze wordt in 1512 opnieuw in gebruik genomen. Waarschijnlijk is na die wijding het gebouw nog afgewerkt.

Met de bouw van de toren in Kempische stijl wordt gestart in 1528. Eind zestiende eeuw komt de bouw door geldgebrek tot stilstand. Pas in 1887 wordt de toren voltooid naar een ontwerp van architect Johannes Kayser uit Venlo.

De negentiende-eeuwse toren houdt echter niet lang stand. In 1940 stort de 60 meter hoge houten spits naar beneden en vernielt een aantal gewelven van de kerk. Pas in 1951 schrijft het kerkbestuur een prijsvraag uit voor een nieuw ontwerp voor de torenbekroning. Winnaar werd Theo Verlaan uit Berkum, wiens ontwerp wordt voltooid in 1960. Deze spits toont een sterke gelijkenis met die van de Eusebiuskerk in Arnhem. Niet toevallig, want die is van dezelfde architect.

Toren met speklagen

Wijdingskruisje

Opvallend is de vorm-overeenkomst met die van Tegelen.

De hardstenen kruisjes bevinden zich in de muur van het schip van de kerk en in een aanbouw.

Moeilijk om te zeggen in welke tijd ze zijn aangebracht. Ze kunnen naderhand in de muur zijn ingebracht.

Hardstenen wijdingskruis

Hardstenen wijdingskruis

Roermond: Sint Christoffel kathedraal

Naast de Romaanse Munsterkerk met de 4 torens heeft Roermond nog een grote kerk: de St. Christoffel kathedraal. Een kerkgebouw mag kathedraal heten als zich daarin de bisschopszetel zich bevindt.

In de achtermuur van deze kerk treffen we de hieronder weergegeven natuurstenen **kruisjes** aan.

Op de hoek links is er een te vinden en er zijn 2 andere aan weerszijden van het dichtgemetselde raam.

St. Christoffelkathedraal

Hiernaast: op de meest linkse hoek: deze draagt vermoedelijk een straatnaam: 't Gaert's kamp.

St. Christoffelkathedraal

Aan weerszijden van het raam is een **kruisje** aangebracht. Wellicht werd dit venster ooit gebruikt om mensen die in de kerk niet welkom waren, toch de eucharistie te laten meebeleven en misschien zelf door het raam de hostie te overhandigen.

Kruistekens

De natuursteen vormt een **kruis**, met daarin nog een afbeelding van een **kruis**, dat nog het meest lijkt op een Maltezer kruis, gevoerd door de Johanniter Orde.

Kruistekens

MIDDELEEUWSE METSELTEKENS

Limburg 1.11-3

Mheer: Kasteel Mheer

Rechts van de ingang is vaag een **toverknoop-teken** te ontwaren.

Voorgebouw van het kasteel

Toverknoop op de kasteelmuur

Gevelsteen in voorgebouw

Sittard: Petruskerk

Een **kruis** op een wat vreemde plek aan de Petruskerk te Sittard. Mogelijk is dit een **neo kruis**, want plaats en vorm wijkt af van de oude kruisen: baksteen ingemetseld in natuursteen. Dan de uiteinden van de armen van het **kruis** en de plek op de toren.

Het doet denken aan een **wijdingskruis**.

Sittard: St. Petruskerk

Dit is de laatste pagina van het Nederlandse gedeelte…
